

Установа адукацыі
Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

Гістарычны факультэт

Кафедра гісторыі Беларусі і славянскіх народаў

Рэг. № ГМ/СГ / № 26-1-48/2023

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

23.05.

С.А. Талмачова
2023

УЗГОДНЕНА

Дэкан факультэта

ГІСТАРЫЧНЫ
ФАКУЛЬТЭТ

С.П. Шупляк
2023

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБНАЙ
ДЫСЦЫПЛІНЕ**

КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ (XIX – пачатак XXI ст.)

для спецыяльнасці:

1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны

Складальнік

Н.В. Барабаш, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі
Беларусі і славянскіх народаў

Разгледжаны і зацверджаны

на пасяджэнні Савета БДПУ 29.06. 2023 г. _____ пратакол № 10

на паседжанні Савета БГПУ _____ 2023 г. _____ пратакол № _____

Вучэбна-метадычны комплекс па вучэбнай дысцыпліне “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)” распрацаваны для студэнтаў I ступені (пакаленне 3+) па спецыяльнасці 1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны.

Змест вучэбна-метадычнага комплексу раскрывае значнасць і ўнікальнасць культуры Беларусі ў гісторыі беларускага народа, у гісторыі еўрапейскай і сусветнай культуры. Асаблівая ўвага ў змесце нададзена ўзаемасувязям відаў і жанраў культуры ў XIX – пачатак XXI ст.

ЗМЕСТ

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	4-47
Лекцыі	4-47
ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	48-53
Метадычныя рэкамендацыі па падрыхтоўцы да семінарскіх заняткаў	48
РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ	54-60
Тэставыя заданні	54-57
Пытанні да экзамену	58-59
ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ	60-97
Вучэбная праграма	60-97

I. ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Лекцыя 1. Асвета і навука (2 гадз.)

Ключавыя паняцці: культура, адукацыя, навука, беларусазнаўства, самаўладдзе, этнаграфія.

План:

1. Палітыка царскага самадзяржаў'я ў адносінах да беларускай культуры.
2. Стан адукацыі ў Беларусі ў першай палове XIX ст.
3. Навука. Беларусазнаўства. Этнаграфічныя даследаванні.

1. Палітыка царскага самадзяржаў'я ў адносінах да беларускай культуры.

Новыя палітычныя ўмовы (падзелы Рэчы Паспалітай) аказалі вельмі істотны ўплыў на характар і развіццё культурнага працэсу. Такія падзеі, як паўстанне пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі, вайна з французамі 1812 г., паўстанні 1830-1831 гг. і 1863-1864 гг., ліквідацыя царкоўнай уніі адбіліся вобразна і сюжэтна ў многіх творах літаратуры, музыкі, жывапісу, фальклору. Пад уплывам еўрапейскіх матываў рамантызму такія творы падкрэслівалі гістарычны пафас, нязбытачнасць спадзяванняў, безнадзейнасць ад страты чагосьці вялікага і значнага (дзяржаўнасці Рэчы Паспалітай і Вялікага княства Літоўскага).

У дачыненні да беларусаў царскае самадзяржаўе праводзіла палітыку поўнай нацыянальна-культурнай асіміляцыі. Такая палітыка зыходзіла з ідэалагічнай дактрыны “заходне-русізму”, якая разглядала беларусаў як неад’емную частку адзінага рускага народу. Гісторыю Беларусі “заходне-русы” трактавалі выключна ў кантэксце расійскай гісторыі, не прызнавалі станоўчых момантаў у развіцці беларускай культуры ў эпоху ВКЛ і Рэчы Паспалітай, беларускую мову разглядалі як заходнерускі дыялект вялікарускай мовы. Такія ідэі карысталіся ўрадавай падтрымкай і пашыраліся сярод насельніцтва з дапамогай праваслаўнай царквы і дзяржаўнай школы.

Адмоўным фактарам у развіцці беларускай нацыі стала пашырэнне стэрэатыпу, паводле якога беларусы праваслаўнага веравызнання атаясамляліся з рускімі, а беларусы-каталікі – з палякамі. Адначасова вялікая частка прадстаўнікоў шляхецкіх элітаў і каталіцкага духавенства Беларусі атаясамляла сябе з польскай культурай і праводзіла палітыку паланізацыі. Але менавіта ў дадзеныя храналагічны перыяд, дзякуючы намаганням прадстаўнікоў мясцовай інтэлігенцыі, выпрацоўваецца беларуская нацыянальная ідэя, адраджаецца літаратура на мове карэннага насельніцтва, ствараецца навуковае беларусазнаўства.

Так, навукоўцы Віленскага універсітэта М.Баброўскі, І.Даніловіч адкрываюць для сучаснікаў найбагацейшы пласт старабеларускай кніжнасці з эпохі Францыска Скарыны, што значна паўплывала на працэс усведамлення культурнай самабытнасці беларускай інтэлігенцыі і дало штуршок для вызначэння беларускай нацыянальнай ідэі. У першай палове XIX ст.

З.Даленга-Хадакоўскі, Я.Чачот, П.Шпілеўскі, А.Кіркор, браты Я. і К. Тышкевічы, І.Насовіч і інш. даследчыкі сабралі багаты факталагічны матэрыял з этнаграфіі, міфалогіі, фальклору і мовы карэннага этнасу.

У другой палове XIX ст бурна развіваецца беларусазнаўства. Да вывучэння традыцыйнай культуры, звычаяў, абрадаў і мовы далучаюцца дзесяткі даследчыкаў: М.Дзмітрыеў, А.Семянтоўскі, П.Шэйн, Е.Раманаў, М.Доўнар-Запольскі, М.Янчук, А.Багдановіч, М.Нікіфароўскі, М.Федароўскі. Сапраўднай вяршыняй у развіцці беларусазнаўства ў дарэвалюцыйны перыяд стала фундаментальная праца Яўхіма Карскага “Беларусы. Язык белорусского народа”. Важным вынікам развіцця этнаграфіі, фалькларыстыкі і мовазнаўства стала навуковае абгрунтаванне ідэі культурнай самабытнасці народу, доказ самастойнасці беларускай мовы.

Канцэпцыю нацыянальнай гісторыі абгрунтаваў выдатны гісторык М.В. Доўнар-Запольскі. Істотным этапам у працэсе развіцця нацыянальнай культуры стала адраджэнне літаратуры на беларускай мове: ананімныя вершаваныя творы П.Багрыма, Я.Чачота, В.Дунін-Марцінкевіча, У.Сыракомля.

2. Стан адукацыі ў Беларусі ў першай палове XIX ст.

У канцы XVIII ст. на тэрыторыі Беларусі была даволі высокая адукаванасць сярод шляхты, мяшчан, духавенства і часткі сялянства. Тут сфарміравалася пэўная сістэма асветы. Сотні маладых людзей атрымалі адукацыю ва ўніверсітэтах Еўропы. Многія заможныя сем’і мелі хатніх настаўнікаў. Гэтыя поспехі – вынік дзейнасці вядомай Адукацыйнай камісіі, ордэна езуітаў і іншых рэлігійных ордэнаў. Пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі царскі ўрад, добра разумеючы значэнне адукацыі ў дасягненні сваіх мэтаў і ўлічваючы патрабаванні часу, у 1803–1804 гг. пачаў рэформу нацыянальнай адукацыі, якая зацягнулася на чвэрць стагоддзя. Былі створаны Міністэрства народнай асветы і шэсць вучэбных акруг.

Тэрыторыя Беларусі была ўключана ў склад Віленскай навучальнай акругі. Яе апекуном у 1803 г. стаў князь А. Чартарыйскі. Галоўным цэнтрам вучэбнага і адміністрацыйнага кіраўніцтва навучальнымі ўстановамі акругі стаў Віленскі ўніверсітэт, створаны 18 мая 1803 г. на базе Галоўнай Віленскай школы (1570 г. – калегіум езуітаў, з 1579 г. – Віленская езуіцкая акадэмія, з 1781 г. – Галоўная школа ВКЛ, з 1796 г. – Галоўная Віленская школа. Віленскі ўніверсітэт меў у сваім складзе чатыры факультэты: маральных і палітычных навук, фізіка-матэматычны, медыцынскі, літаратуры і вольных мастацтваў, на якіх штогод вучылася больш за тысячу студэнтаў. Тут дзейнічалі медыцынскі, ветэрынарны і аграрна-літэратурны інстытуты, астранамічная абсерваторыя, заалагічны музей, батанічны сад, бібліятэка, тры клінікі, аптэка, шмат добра абсталяваных кабінетаў. З 1805 г. універсітэт выдаваў штомесячны навукова-літэратурны часопіс «Дзённік Віленскі».

У Віленскім універсітэце працавалі выдатныя вучоныя-выкладчыкі: гісторык І. Лялевель, медыкі А. Бекю, В. Пелікан, астраном М. Пачобут-

Адлянцікі і многія іншыя. У апошнія гады існавання з 47 прафесараў універсітэта 36 былі ўраджэнцамі Беларусі і Літвы. Універсітэт карыстаўся еўрапейскай славай, вакол яго гуртаваліся лепшыя сілы мясцовай інтэлігенцыі. Дзякуючы намаганням А. Чартарыйскага, Т. Чацкага, І. Страйкоўскага, Ю. Нямцэвіча і інш. Віленскі ўніверсітэт з цягам часу стаў цэнтрам адраджэння Польшчы. Тым не менш, нягледзячы на гэтыя абставіны, Віленскі ўніверсітэт адыграў вялікую ролю ў развіцці асветы, навукі, культуры на Беларусі і Літве. З універсітэта распаўсюджвалася перадавая грамадская, філасофская і эстэтычная думка. Тут панаваў дух вольнадумства і вольналюбства, дзейнічала таварыства філаматаў (1817–1823), нараджаўся інтарэс да гісторыі беларускага народа, яго быту, мовы. Менавіта тут з’явіліся і першыя публікацыі па беларускай гісторыі, фальклору, старажытнай пісьменнасці. З яго сцен выйшла нямала знакамітых вучоных, літаратараў, мастакоў, падарожнікаў, грамадскіх дзеячаў, публіцыстаў – ураджэнцаў Беларусі.

У пачатку XIX ст., напярэдадні школьнай рэформы, на Беларусі існавала каля 130 пачатковых школ. У Магілёве і Віцебску дзейнічалі галоўныя, а ў павятовых гарадах – шэсць малых народных вучылішчаў. У першых прадугледжваўся пяцігадовы, а ў другіх – двухгадовы курс навучання з вывучэннем рускай мовы, расійскай і ўсеагульнай гісторыі, арыфметыкі, геаметрыі, механікі, фізікі, прыродазнаўства, геаграфіі, архітэктуры, замежнай мовы, малявання, а таксама катэхізісу і святога пісання.

Акрамя таго, сваю дзейнасць працягвалі навучальныя ўстановы каталіцкіх і ўніяцкіх манастыроў, праграма якіх выходзіла за межы пачатковай школы. Дамініканцы, базыліяне, кармеліты, а ва ўсходняй Беларусі – і езуіты – мелі 37 вучылішчаў. Згодна з рэформай на Беларусі ствараліся пачатковыя школы рознага тыпу (галоўным чынам царкоўна-прыходскія) для сялян і рамеснікаў, 77 няпоўныя сярэднія і сярэднія спецыяльныя вучылішчы – для дзяцей буржуазіі, гімназіі і вышэйшыя навучальныя ўстановы – для дзяцей дваран.

Школьная рэформа 1803 - 1804 гг. не прадугледжвала агульнаадукацыйнай падрыхтоўкі ў аднакласных (з адным настаўнікам) царкоўна-прыходскіх школах. Дзяцей прыгонных сялян імкнуліся навучыць толькі некаторым практычным навыкам (перасаджваць і прывіваць дрэвы, вырабляць некаторыя прылады працы, прадметы хатняга ўжытку і г. д.). Рэформа насіла ярка выражаны саслоўна-прыгонніцкі характар.

У павятовых гарадах ствараліся чатырохгадовыя вучылішчы, а ў губернскіх – гімназіі з сямігадовым тэрмінам навучання. У гімназіях галоўная ўвага надавалася фундаментальным навукам. Грунтоўна вывучаліся гісторыя, матэматыка, фізіка, лацінская, нямецкая, французская мовы, філасофія і іншыя дысцыпліны. У павятовых вучылішчах вучні вывучалі ўсеагульную гісторыю, правапісанне, пачатковую геаграфію, арыфметыку, асновы геаметрыі і фізікі, маляванне.

Асноўнай мовай навучання з'яўлялася польская. Польскім духам была пранізана ўся сістэма навучання і выхавання. Царскія ўлады часова пагаджаліся з гэтым дзеля міру з польскімі панами. Існаванне беларускага этнасу, мовы і культуры не прызнавалася ні тымі, ні другімі. Беларуская мова не вывучалася, і навучанне на ёй не дапускалася нават у пачатковай школе. Але, наогул, узровень сярэдняй адукацыі па тым часе быў даволі высокі. Ён даваў магчымасць лепшым выпускнікам працягваць вучобу ў універсітэтах Заходняй Еўропы і Расіі.

У адукацыі жанчын значнае месца працягвалі займаць каталіцкія кляштары. У 1804-1808 гг. дзейнічалі 16 манастырскіх жаночых пансіёнаў. У іх займалася каля 250 дзяўчынак, галоўным чынам дачок небагатых дваран і ўніяцкага духавенства. Пансіёны ўтрымліваліся за кошт ахвяраванняў магнатаў альбо за плату бацькоў навучэнцаў. Тут даваліся веды па рускай і польскай мовах, арыфметыцы, таксама вучылі розным рукадзеллям, выходзілі рэлігійнасць і паслухмянасць. Чыноўнікі, багатыя памешчыкі, заможныя гараджане навучалі сваіх дачок у прыватных вучылішчах і пансіёнах альбо дома з дапамогай хатніх настаўнікаў. Гэта дазваляла атрымоўваць больш свецкую адукацыю.

У Полацку, Віцебску, Магілёве, Мсціслаўлі, Оршы існавалі езуіцкія навучальныя ўстановы, дзе выкладаліся лацінская мова, хрысціянская мараль, Свяшчэнная гісторыя. Царскі ўрад спачатку 78 падтрымліваў езуітаў, бо спадзяваўся перацягнуць на свой бок тую частку польскай шляхты, якая знаходзілася пад іх уздзеяннем. Але гэтыя надзеі не спраўдзіліся, і ў 1820 г. езуіцкі ордэн у Расіі быў забаронены і, адпаведна закрыты ўсе яго навучальныя ўстановы. Пры гэтым спыніла сваю дзейнасць і Полацкая акадэмія, заснаваная ў 1812 г. на базе езуіцкага калегіума, якой падпарадкоўваліся ўсе езуіцкія школы ў Расіі. У акадэміі дзейнічалі факультэты тэалогіі, моў (вывучалі лацінскую, грэчаскую, старажытнаўрэйскую, польскую, рускую, французскую, нямецкую мовы) і вольных навук (вывучаліся філасофія, фізіка, матэматыка, архітэктура, грамадзянскае права, гісторыя). Выкладанне вялося ў асноўным на польскай мове. Полацкая акадэмія адыграла важную ролю ў развіцці адукацыі на тэрыторыі Беларусі.

Новай формай навучання дзяцей (з небагатых сем'яў) у сістэме пачатковай адукацыі на тэрыторыі Беларусі былі так званыя ланкастэрскія школы, або школы ўзаемнага навучання. У 20–30-я гг. XIX ст. іх было 13, прычым 11 з іх дзейнічалі ў памешчыцкіх маёнтках. У 1840-я гг. пачалі адкрывацца школы для дзяржаўных сялян.

Асобныя навучальныя ўстановы існавалі ў гэты час для яўрэяў, якія тады складалі значную частку гарадскога насельніцтва Беларусі. У талмуд-торах, хадэрмах і іншых навучальных установах, якія ўтрымліваліся на грошы яўрэйскіх абшчын, дзеці займаліся вывучэннем свяшчэнных кніг іўдаізму пад кіраўніцтвам равінаў і меламедаў. У 1844 г. была праведзена рэформа яўрэйскіх навучальных устаноў, уведзены першы, не лічачы

яўрэйскай мовы, свецкі прадмет – руская мова. У 1802 г. у Валожыне равін Хаім Валажынер заснаваў яўрэйскую духоўную акадэмію – ешыбот. У акадэміі адначасова навучаліся да 400 вучняў – выхадцаў з Беларусі, Польшчы, Літвы і іншых краін. У 1892 г. царскім указам ешыбот быў закрыты. Ешыботы дзейнічалі таксама ў Міры (з 1815 г.), Лідзе і іншых гарадах.

У 20-я гг. XIX ст. у галіне адукацыі, як і ва ўсёй унутранай палітыцы царызму, узмацнілася рэакцыйнасць, што прывяло да ліквідацыі пераемнасці вучэбных планаў навучальных устаноў. Кожная ступень адукацыі прызначалася для адпаведнай сацыяльнай групы насельніцтва: аднакласныя прыходскія вучылішчы – для дзяцей самых нізкіх саслоўяў, трохгадовыя павятовыя – пераважна для дзяцей купцоў, рамеснікаў і іншых гараджан, гімназіі – для дзяцей дваран і чыноўнікаў. Ва ўніверсітэты і гімназіі прымаліся толькі прадстаўнікі свабодных саслоўяў. У 1823 г. Аляксандр I выдаў указ аб забароне жыхарам Беларусі і Літвы адпраўляць юнакоў для працягу вучобы ў замежныя ўніверсітэты.

Акрамя таго, у 1824 г. было прынята рашэнне аб перадачы навучальных устаноў Магілёўскай і Віцебскай губерняў у ведамства Пецябургскай навучальнай акругі з пераходам на рускую мову навучання. Пры гэтым рэзка павялічвалася колькасць гадзін на вывучэнне рускай мовы, гісторыі і геаграфіі Расіі. Новы крок на шляху русіфікацыі беларусаў і знішчэння тут парасткаў вольнадумства царскія ўлады зрабілі пасля падаўлення паўстання 1830–1831 гг. на тэрыторыі Польшчы, Літвы і Беларусі. У маі 1832 г., як расаднік крамольных ідэй і настрояў, быў закрыты Віленскі ўніверсітэт. На базе яго медыцынскага факультэта ў Вільні да 1840 г. працягвала дзейнічаць медыка-хірургічная акадэмія, а на базе тэалагічнага адзялення маральна-прававога факультэта – Рымска-каталіцкая акадэмія, якая ў 1842 г. была пераведзена ў Пецябург. Большую частку Віленскай вучэбнай акругі перадалі Кіеўскай і Беларускай вучэбным акругам (апошняя дзейнічала ў 1829–1850 гг. з цэнтрам у Віцебску. Каталіцкія і ўніяцкія навучальныя ўстановы пры манастырах пераўтвараліся ў расійскія свецкія гімназіі і павятовыя вучылішчы. У 1836 г. быў выдадзены загад аб выкладанні прадметаў на рускай мове ва ўсіх навучальных установах на тэрыторыі Беларусі. Кіраўнікамі сюды былі прызначаны чыноўнікі рускага паходжання і праваслаўнага веравызнання. Рускамоўных выкладчыкаў рыхтавалі ў расійскіх навучальных установах, а таксама ў Віцебскай настаўніцкай семінарыі, адкрытай у 1834 г., але праіснаваўшая толькі пяць гадоў. Рэалізацыі гэтых мер садзейнічала актыўна распаўсюджваемая ў гэты час канцэпцыя “заходнерусізма”, якая не прызнавала гістарычнасць беларусаў як самастойнай і самабытнай этнічнай адзінкі і лічыла іх часткай вялікарускага этнасу. Зыходзячы з гэтай “тэорыі”, міністр асветы Расіі С. Увараў сфармуляваў шавіністычную ў сваёй аснове афіцыйную дактрыну, выражаную ў трыядзе “праваслаўе, 80 самадзяржаўе, народнасць”, якая таксама была накіравана на русіфікацыю беларускага насельніцтва. Ва

ўмовах адбыўшыхся змен і з нагоды ўзмацнення русіфікатарскай палітыкі ў канцы 30-х гг. XIX ст. на тэрыторыі Беларускай навучальнай акругі (існавала ў 1829–1850 гг.) налічвалася шэсць гімназій, 17 павятовых вучылішчаў, 160 пачатковых школ. У іх займаліся каля 12 тыс. вучняў і працавалі 553 настаўнікі. Амаль палова з іх атрымалі адукацыю ў расійскіх універсітэтах і духоўных акадэміях.

Ураджэнцы Беларусі сярод настаўнікаў складалі толькі 36%. Аднак новы час, развіццё капіталістычных адносін, патрэбы гаспадаркі вымушалі царскія ўлады ўсё ж такі развіваць адукацыю, асабліва спецыяльную. У сувязі з гэтым праграмы навучальных устаноў пераарбляліся ў інтарэсах развіцця гандлю, прамысловасці, сельскай гаспадаркі, дзяржаўнага апарату і адміністрацыйных органаў. Праграмы гімназій пасля чацвертага класа прадугледжвалі тры спецыяльныя курсы для жадаючых паступіць на ваенную і дзяржаўную службу ці прадоўжыць навучанне ва ўніверсітэтах. У мэтах рэалізацыі новага курсу ў 1840 г. была адкрыта Горы-Горацкая сельскагаспадарчая школа, якая ў 1848 г. пераўтварылася ў земляробчы інстытут. Гэта была адзіная вышэйшая навучальная ўстанова ў Беларусі на той час і першая вышэйшая сельскагаспадарчая школа ў Расіі. Інстытуту перадалі казённы маёнтак, у якім было 15 фальваркаў, 1760 дзесяцін зямлі і больш за 2700 сялян. Выкладчыкі і студэнты праводзілі вялікую доследную работу па выяўдзенню новых сартоў сельскагаспадарчых культур, парод кароў, коней, канструяванні сельскагаспадарчых машын і тэхнікі. Яны актыўна вывучалі і прапагандавалі перадавы вопыт, арганізавалі сельскагаспадарчыя выстаўкі, друкавалі актуальныя артыкулы (у 1852–1857 гг. выдаваўся часопіс “Записки Горы-Горецкого земледельческого института”). У 1876 г. у Мар’інай Горцы адкрылася яшчэ адна сельскагаспадарчая школа.

Вялікае значэнне для пашырэння ведаў на Беларусі мелі бібліятэкі (публічныя, прыватныя, навучальных устаноў). Публічныя бібліятэкі ў губернскіх гарадах Беларусі з’явіліся ў другой чвэрці XIX ст. (у 1830 г. – у Мінску). У пачатку 1850-х гг. у іх налічвалася каля 6 тыс. тамоў. У бібліятэках навучальных устаноў Беларускай акругі ў 1840 г. налічвалася больш за 86500 кніг. Толькі ў Полацкай акадэміі ў 1812 г. налічвалася каля 40 тыс. кніг, рукапісаў, каралеўскіх грамат, рэдкіх выданняў. Амаль пры ўсіх гімназіях працавалі кніжныя магазіны.

3. Навука. Беларусазнаўства. Этнаграфічныя даследаванні.

Развіццё сацыяльна-эканамічных адносін, адукацыі, пашырэнне ведаў спрыяла развіццю навукі, з’яўленню выдатных вучоных – ураджэнцаў беларускай зямлі. Асноўным напрамкам навукі ў гэты час былі гісторыя і этнаграфія. Нягледзячы на шматвекавую гісторыю, Беларусь у канцы XVIII ст. у навуковых адносінах заставалася амаль недаследаваным краем, многія склаўшыся погляды не адпавядалі рэчаіснасці. Не было значных даследаванняў па гісторыі края, мове беларусаў, не існавала нават адзінай назвы народа і краіны. Цэнтральныя і заходнія раёны (Мінская, Гродзенская,

Віленская губерні) называліся “Літвоею”, а іх жыхары – “ліцвінамі”, а ўсходнія раёны (Віцебская, Магілёўская, часам Смаленская губерні) называліся Беларускаю, а іх жыхары – беларусамі. Але і тэрміны, звязаныя са словам “Беларусь”, царскія улады з 1840 г. перасталі ўжываць. Сацыяльныя вярхі грамадства і інтэлігенцыя былі паланізаваны, панавала польская, а потым руская мовы. Нават многія прадстаўнікі расійскай інтэлігенцыі ўспрымалі Беларусь як частку Польшчы. Праваслаўе ўспрымалася як “руская вера”, а каталіцтва як “польская вера”.

Расійскія і польскія вучоныя разглядалі Беларусь і беларусаў як частку сваіх тэрыторый і народаў, што не адпавядала гістарычнай праўдзе. 82 Супраць такіх «навуковых» поглядаў выступалі выкладчыкі Віленскага ўніверсітэта гісторык і мовазнаўца М. Баброўскі, прававед І. Даніловіч, гісторык Т. Нарбут і інш. Яны асвятлялі гісторыю Вялікага Княства Літоўскага з нацыянальных, літоўска-беларускіх пазіцый, выказваліся за аднаўленне самастойнасці ВКЛ, вяртанне дзяржаўнага статуса старабеларускай пісьмовай мове, лічылі ўніяцтва нацыянальнай верай беларускага народа.

У першай палове XIX ст. закладваліся асновы навуковага беларусазнаўства, што прывяло да з’яўлення значных навуковых прац. Так, гісторык, археограф, мовазнаўца Іван Грыгаровіч (1790–1862) у 1824 г. выдаў кнігу «Беларускі архіў старажытных грамат». Гэта быў першы зборнік дакументаў па гісторыі беларускіх зямель. Ён жа падрыхтаваў кнігу “Беларуская іерархія” (1824) і два слоўнікі беларускай мовы. Т. Нарбут выдаў “Старажытную гісторыю літоўскага народа” ў дзевяці тамах на польскай мове (1836–1841) і “Помнікі гісторыі Літвы” (1846). Ён жа актыўна ўдзельнічаў у праектаванні Бабруйскай крэпасці.

У 1857 г. у Пецярбургу В. Турчыновіч выдаў кнігу “Агляд гісторыі Беларусі са старажытнейшых часоў”. Па сутнасці, гэты гісторык, правазнаўца стаў аўтарам першай гісторыі Беларусі. Уладзіслаў Сыракомля надрукаваў нарысы аб Мінску, Нясвіжы, Міры, у якіх засяроджваў увагу чытачоў на гісторыі, асаблівасцях быту, мовы, звычаяў беларусаў. Ён жа аўтар кнігі пра раку Нёман ад вытокаў да Коўна. Ян Чачот выдаў шэсць зборнікаў “Вясковых песень”.

Шмат падарожнічаў па свайму роднаму краю этнограф П.М. Шпілеўскі (1823–1861), што дало яму магчымасць сабраць і надрукаваць значныя матэрыялы па этнаграфіі і фальклору беларусаў. Яго галоўныя творы – “Падарожжа па Палессю і Беларускаму краю” і “Беларускія прыказкі” (1853). Мноства запісаў абрадаў, фальклорных твораў беларусаў зрабіў З.Я. Даленга-Хадакоўскі (Адам Чарноцкі, 1784–1825). Ён жа знайшоў шмат цікавых матэрыялаў пры раскопках гарадзішчаў у Полацку, Віцебску, Тураве і інш.

Гісторык Канстанцін Тышкевіч (1806–1868) даследаваў каля 200 курганоў, гарадзішчаў і замчышчаў Мінскай губерні, стварыў музей старажытнасцей у Лагойску, напісаў кнігу “Пра курганы ў Літве і Заходняй Русі”. Ён жа сабраў архіў старажытных рукапісаў, калекцыю мастацкіх

твораў, бібліятэку, з’явіўся адным з заснавальнікаў Віленскага музея старажытнасцей. Яго брат Яўстафій Тышкевіч (1814–1873) рабіў археалагічныя раскопкі, збіраў матэрыялы па этнаграфіі, старажытныя дакументы, фальклорныя творы, напісаў кнігу «Апісанне Барысаўскага павета». У 1855 г. ён заснаваў Віленскі музей старажытнасцей і пры ім археалагічную камісію, якую сам жа і ўзначальваў.

Свой уклад у развіццё беларусазнаўства ўнеслі М.В. Бэз-Карніловіч (1796–1862), які ў 1855 г. выдаў кнігу «Гістарычныя звесткі аб знамянальных мясцінах у Беларусі», Р. Зянькевіч (1811–1868), які падрыхтаваў у 1851 г. зборнік “Народныя песенкі пінскага люду”, Ф. Шымкевіч (1802–1843) – аўтар першага (1842) этымалагічнага слоўніка рускай мовы “Корни слов русского языка...”, у які ўпершыню ўведзена навуковае даследаванне беларускай лексікі, і многія іншыя. У першай палове XIX ст. набіралі моц даследаванні і ў іншых навук.

Паспяхова вялі навукова-педагагічную працу ўраджэнцы беларускай зямлі, вядомыя вучоныя – астраном В. Карчэўскі (1789–1832), філосаф А. Даўгінд (1776–1835), фізік Ю. Міцкевіч (1744–1817), астраном П. Славінскі (1795–1881) і многія іншыя даследчыкі. Развіццю навуковых даследаванняў садзейнічала адкрыццё першай хімічнай лабараторыі ў Горках, метэаралагічных станцый у Магілёве, Віцебску, Брэсце, Мінску, Горках.

У Чылі плённа працаваў вядомы геалаг, арганізатар навукі, выкладчык, ураджэнец Беларусі Ігнат Дамейка (1802–1889). Навуковае жыццё Беларусі ў значнай ступені было звязана з дзейнасцю выкладчыкаў Віленскага ўніверсітэта, Горы-Горацкага земляробчага інстытута, а таксама з даследаваннямі энтузіястаў аматараў. Так, рэктар Віленскага ўніверсітэта прафесар Ян Снядэцкі (1756–1830) выдаў падручнік па сферычнай трыганаметрыі, які лічыўся лепшым ў Еўропе і быў перавыдадзены ў Лейпцыгу. Яго брат Андрэй Снядэцкі (1768–1838) быў выдатным біёлагам і хімікам. Ён аўтар фундаментальнай працы “Тэорыя арганічных рэчываў”.

Вынікі навуковых даследаванняў, пашырэнне ведаў грамадскасці садзейнічалі фарміраванню аб’ектыўных поглядаў на гісторыю беларусаў, іх мову, культуру. Вось чаму, нягледзячы на тэндэнцыйныя падыходы расійскага кіраўніцтва і значнай часткі расійскіх вучоных, у 30–50-я гг. XIX ст. сярод прагрэсіўных вучоных 85 і грамадскіх дзеячаў пашыралася прызнанне факта існавання самастойнага беларускага этнасу (А. Герцэн, М. Бакунін, М. Агароў, М. Дабралюбаў). У сваіх праграмах стварэння славянскай федэрацыі яны для Беларусі вызначалі статус, раўнапраўны з Расіяй, Украінай, Польшчай, Чэхіяй і іншымі славянскімі краінамі. У 1822 г. вучоны К. Калайдовіч выдаў працу “Пра беларускую гаворку”, якая стала першай спробай навуковага даследавання беларускай мовы. Адбываліся змены і ў поглядах часткі польскіх даследчыкаў. Адным з першых самабытнасць беларускай мовы даследаваў вядомы польскі лінгвіст С.Б. Ліндэ. У працы “Аб Літоўскім статусе...” (Варшава, 1816) ён параўноўваў беларускую мову са старажытнаславянскай. Аб адметнасці

беларускай мовы ад польскай гаварылі гісторыкі Т. Чацкі, Ю. Крашэўскі, А. Кіркор і інш.

Беларускія народныя песні, абрады, быт даследавалі польскія вучоныя І. Шыдлоўскі, М. Чарноўская, Э. Станевіч, К. Буйніцкі. Адначасова пашыраліся прагрэсіўныя філасофска-этычныя погляды на развіццё грамадства і эканамічныя адносіны. У прыватнасці, у творчасці Л. Бароўскага і Я. Славацкага напеціўся сінтэз асветніцкага і рамантычнага светапоглядаў. Усё больш прыхільнікаў на Беларусі мела і ідэя разумення гісторыі як працэсу, а не статычнага награвашчвання падзей, ідэя ўзаемасувязі гісторыі і філасофскіх пастулатаў, якія павінны навучыць гісторыка аб'ектыўна ацэньваць гістарычныя факты. Для прагрэсіўных мысліцеляў (М. Лавіцкі, В. Давід, Э. Жалігоўскі) характэрна імкненне абгрунтаваць значэнне філасофіі не толькі для пазнання, але і для пераўтварэння свету. Пад уплывам рамантычнай эстэтыкі знаходзіліся пісьменнікі, фалькларысты, этнографы (Я. Чачот, Я. Баршчэўскі, А. Рыпінскі), творчасць якіх садзейнічала культурнаму самавызначэнню беларускай нацыі.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Якія фактары тармазілі развіццё беларускай культуры ў XIX – напачатку XX ст.?
2. Чым былі выкліканы такія з'явы, як рамантызм і мадэрнізм?
3. Якой бачылі будучыню беларускай культуры прадстаўнікі заходнерускай інтэлігенцыі?
4. Што можна лічыць галоўным вынікам развіцця навуковага беларусазнаўства ў XIX ст.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.
4. Лыч, Л. М. Гісторыя культуры Беларусі / Л. М. Лыч, У. І. Навіцкі. – 3-е выд. – Мінск : Соврем. шк., 2008. – 510 с.

Лекцыя 2. Выяўленчае мастацтва і архітэктура (2 гадз.)

Ключавыя паняцці: горадабудаўніцтва, класіцызм, рамантызм, архітэктура, жывапіс, стылі.

План:

1. Горадабудаўніцтва і архітэктура.
2. Жывапіс. Пашырэнне класіцызму і рамантызму.

1. Горадабудаўніцтва і архітэктура.

Беларускае дойлідства і мастацтва канца XVIII–першай паловы XIX ст. вылучаецца багаццем жанраў, стылей, тэхнікі, выдатных майстроў і іх творчых пошукаў. У 20-я гг. XIX ст. на змену класіцызму прыходзіць рамантызм, у 40-я – рэалістычны накірунак. У гэты час у жывапісу нараджаюцца новыя жанры – нацюрморт, гарадскі пейзаж і інш. Развіваецца гістарычны жанр, выяўленчае мастацтва паступова вызваляецца ад засілля рэлігійнай схаластыкі. Мастакі ўсё больш засяроджваюць сваю ўвагу на ўнутраным свеце чалавека, паглыбляюцца ў этнаграфію, побыт людзей.

З далучэннем беларускіх зямель да Расіі больш прыкметным стаў уплыў апошняй і на беларускую архітэктуру, што, аднак, не выціснула з яе элементаў нацыянальнай, польскай і ўкраінскай архітэктуры.

Рускае ўздзеянне асабліва адчувалася ў забудове гарадоў, палацавым і культавым дойлідстве. Архітэктура на Беларусі пры гэтым развівалася пад уплывам класіцызму, для якога характэрны манументальнасць форм, багацце і пышнасць інтэр'ераў, распаўсюджанасць галерэй, порцікаў з калонамі. Тыповымі ў гэтым сэнсе з'яўляюцца палац П.А. Румянцава-Задунайскага і сабор Пятра і Паўла ў Гомелі, касцёл у Шчучыне, палацавы комплекс у Снове, Жыліцкі палац і іншыя пабудовы.

У першай трэці XIX ст. класіцызм засвойвае рысы ампіру, які вызначаецца знешняй параднасцю і вытанчанай дэкаратыўнай пластыкай. У гэты час былі распрацаваны новыя планы развіцця больш чым для 40 беларускіх гарадоў. Яны прадугледжвалі планавую забудову, прамавугольную сістэму планіроўкі, будаўніцтва грамадскіх цэнтраў і г. д. Так, першы план развіцця Мінска быў распрацаваны ў 1800 г. У ім прадугледжвалася знішчэнне земляных умацаванняў, уладкаванне існуючай вулічнай сеткі, вылучэнне новага напрамку будаўніцтва горада ўздоўж р. Свіслачы.

Да сярэдзіны XIX ст. у параўнанні з XVIII ст. тэрыторыя Мінска павялічылася амаль у тры разы. Забудова вялася па ўзорных праектах для жылых і грамадскіх будынкаў, што было больш выгадна з пункту гледжання эканомікі. У выніку за кароткі час па праектах дойлідаў М. Львова, В. Стасава, А. Мельнікава, М. Кларка і інш. у гарадах з'явіліся сіметрычныя кварталы, прамавугольныя вуліцы і плошчы, былі створаны ансамблі цэнтраў, пабудаваны будынкі губернскіх і павятовых праўленняў, судаў, паштовых станцый, мытняў і г. д. Стала больш шматкватэрных мураваных жылых дамоў.

Прыкметны след у архітэктуры пакінулі гасціныя двары, адміністрацыйныя і гандлёвыя збудаванні (губернскія палацы ў Мінску і Віцебску, гандлёвыя рады ў Гродне, Навагрудку, Паставах і інш.). Амаль цалкам у 30–40-я гг. XIX ст. былі перабудаваны Брэст і Бабруйск, дзе былі ўзведзены крэпасці.

У сельскай мясцовасці захоўвалася драўлянае дойлідства. Тут існавалі розныя тыпы паселішчаў і пабудоў: вёска, сяло, мястэчка, фальварак,

маёнтак, сядзіба. У прыватнасці, найбольш распаўсюджаны тып сядзібы ўключаў дом з флігелямі, прылягаючы парадны двор, браму, стайню, свіран, аранжарэю, сад. Папулярнасць набывалі зімовыя сады і аранжарэі (Асвея, Паланечка, Радзівілімонты). Сялянская драўляная хата ўяўляла сабой аднакамерны будынак з гаспадарчымі прыбудовамі. Значныя змены адбываліся ў культавай архітэктуры. Рэзка скарацілася будаўніцтва касцёлаў, а ўніяцкія храмы зачыняліся або перабудоўваліся ў праваслаўныя. Пры гэтым гублялася самабытнасць беларускай архітэктуры, якая была ўласціва ўніяцкім храмам. Найбольш раннім і значным помнікам класіцызму ў культавым будаўніцтве быў сабор Іосіфа, пабудаваны ў Магілёве ў памяць аб сустрэчы тут Кацярыны II з аўстрыйскім імператарам Іосіфам І. Гэты сабор распісваў слауты рускі мастак У.Л. Баравікоўскі. Агульныя тэндэнцыі, якія былі характэрны для культуры, прывялі да таго, што і ў архітэктуру прыйшоў рамантызм. Гэта знайшло адлюстраванне ў неагатычных збудаваннях (Крычаўскі і Косаўскі палацы) і ў пейзажна-паркавым мастацтве, якое актыўна развівалася. Рамантычныя пейзажныя паркі аздабляліся прыгожымі алеямі, штучнымі руінамі, мосцікамі, сажалкамі, альтанкамі, павільёнамі, гротамі, вадаспадамі (Гомельскі, Лагойскі, Жыліцкі, Савейкаўскі паркі). Рамантызм абуджаў цікавасць да нацыянальнага пачатку.

2. Жывапіс. Пашырэнне класіцызму і рамантызму.

Жывапіс галоўным чынам развіваўся ў губернскіх гарадах і асабліва ў Вільні, дзе існавала школа жывапісу пры мясцовым універсітэце. Пры школе дзейнічалі кафедры малюнка і жывапісу (з 1797 г.), скульптуры (з 1803 г.), графікі (з 1805 г.). Школа стала галоўным цэнтрам выхавання беларускіх мастакоў. За 35 гадоў існавання ёю было падрыхтавана больш за 250 мастакоў, гравёраў, скульптараў. Лепшых вучняў пасылалі вучыцца ў Еўропу. Першымі выкладчыкамі гэтай школы былі таленавітыя мастакі: прадстаўнік класіцызму Ф. Смуглевіч (1745–1807, карціны “Юдзіф”, “Смерць Віргініі”, “Літоўскія сяляне”, “Прысяга Касцюшкі”) і прадстаўнік рамантызму прафесар Я. Рустэм (1762–1835, творы: “Партрэт Тамаша Зана”, “Партрэт Антонія Ваньковіча”, «Партрэт Зубавай”).

Іх мастацкія погляды аказалі значны ўплыў на развіццё амаль усіх відаў і жанраў беларускага выяўленчага мастацтва і архітэктуры. Пад уздзеяннем сваіх выкладчыкаў выхаванцы школы, улічваючы лепшыя дасягненні сусветных майстроў, пераадольвалі акадэмічны і рэлігійны дагматызм і звярталіся да жыцця простага народа – сялян і дробных рамеснікаў. Яны ўважліва вывучалі натуру і асновы рэалістычнага мастацтва, імкнуліся аб’ектыўна адлюстроўваць рэчаіснасць. Найбольш распаўсюджаным жанрам жывапісу гэтага часу становіцца партрэт. Значныя поспехі ў гэтым жанры меў Іосіф Аляшкевіч (1777–1830) родам з Радашковіч. Ён вучыўся ў Віленскім універсітэце, Дрэздэне, Парыжы, значную частку жыцця вымушаны быў правесці ў Пецябургу. Ва ўмовах расійскага прыгнёту творчасць І. Аляшкевіча на Беларусі мала каго цікавіла, але яго мастацкая спадчына вялікая. Ён аўтар партрэтаў князя Адама Чартарыйскага, піяністкі

М. Шыманоўскай, паручыка Рыклеўскага, магнатаў Л. Сапегі, М. Радзівіла, паэта А. Міцкевіча і інш. На жаль, у Беларусі ў Нацыянальным мастацкім музеі ёсць усяго дзве работы мастака: “Групавы партрэт” і “Партрэт дзяўчынкі”.

Творчасць І. Аляшкевіча яскрава сведчыць аб тым, што выяўленчае мастацтва беларускай зямлі ніколі не адрывалася ад прагрэсіўных традыцый Заходняй Еўропы. Вядомы шматлікія паездкі ў еўрапейскія краіны беларускіх мастакоў з мэтай знаёмства з лепшымі майстрамі жывапісу і іх творами. Так, настаўнікам І. Аляшкевіча, як выпускніка Віленскага ўніверсітэта, у Парыжы быў знакаміты Жак-Луі Давід (1748–1825) – прадстаўнік класіцызму.

Яркую старонку ў гісторыю беларускага жывапісу ўпісаў адзін з значных прадстаўнікоў рамантызму Валенцій Ваньковіч (1800–1842), які вучыўся ў Полацку, Вільні, Пецярбургскай акадэміі мастацтваў. У 1827 г. за карціну “Подзвіг маладога кіеўляніна пры аблозе Кіева печанегамі ў 968 г.” ён атрымаў вышэйшую акадэмічную ўзнагароду – залаты медаль. У 1828 г. В.М. Ваньковіч вярнуўся ў Мінск у сваю родавую сядзібу ў Сляпянцы. Тут ён стварыў мастацкую лабараторыю, вакол якой збіраліся лепшыя мастакі. Пісаў шмат партрэтаў: родных, блізкіх, суседзяў, вядомых людзей. Сярод іх партрэты К. Ліпінскага, А. Тавянскага і яго жонкі, А. Манюшкі, аўтапартрэт. У 1828 г. мастак стварыў адну з лепшых сваіх карцін-партрэтаў “А. Міцкевіч на скале Аюдаг” (Варшава, Нацыянальны музей). Паэт паказаны ў момант творчага натхнення на фоне горнага пейзажу. Рамантычны парыў паэта адчуваецца і ў мэтанакіраваным поглядзе, і ў руцэ, якая падпірае падбародак, і ў сівых воблаках, якія надаюць карціне асобы настрой. Вядома, што мастак працаваў і над партрэтамі А.С. Пушкіна, але не закончыў яго.

В. Ваньковіч пачаў працу і над вялікай гістарычнай карцінай “Напалеон каля вогнішча” (1834, Варшава, Нацыянальны музей), але таксама не закончыў яе. Мастака ўсё больш прыцягвалі рэлігійныя сюжэты, ён траціў шмат сіл і часу на выкананне заказаў царквы. Адметнай з’явай у яго творчасці на гэтую тэматыку стала карціна “Мадонна з дзіцём”. У 1839 г. мастак працаваў за мяжой, капіраваў творы мастакоў эпохі Адраджэння ў Мюнхене, Дрэздэне, але раптоўная смерць у Парыжы парушыла ўсе планы мастака. У апошні час жыцця побач з мастаком быў яго сябра А. Міцкевіч. У наш час у адным з дамоў Ваньковіча ў Мінску, па вуліцы Інтэрнацыянальнай, створаны музей Мастацтва і культуры Беларусі першай паловы XIX ст. У 2013 г. адрэстаўрыраваны і дом мастака ў Сляпянцы.

Мастак Ян Дамель (1780–1840) значную частку сваёй творчасці прысвяціў гісторыі беларускай зямлі. Але, на жаль, мы слаба ведаем яго спадчыну, бо многія яго творы, як і іншых беларускіх мастакоў, згублены, часткова знішчаны, часткова знаходзяцца ў розных музеях Літвы, Латвіі, Сібіры. Погляды Я. Дамеля сфарміраваліся пад уплывам класіцызму. Ён закончыў Віленскі ўніверсітэт і стаў магістрам прыгожых мастацтваў. У 1820 г. быў сасланы ў Сібір. Там многа працаваў: распісваў касцёлы ў

Табольску і Томску, маляваў пейзажы, партрэты мясцовых чыноўнікаў, гістарычныя палотны. Яго партрэты глыбока псіхалагічныя. Пасля вяртання на Беларусь мастак пісаў шмат пейзажаў, выяў розных куткоў Мінска, у якіх адчуваюцца рысы рамантызму. Яго гістарычныя творы, а іх налічваець 57, сталі важным укладам у адлюстраванне гісторыі Беларусі сродкамі мастацтва. Сярод найбольш вядомых гістарычных карцін – “Смерць Глінскага ў няволі”, “Вызваленне Т. Касцюшкі з цямніцы”, “Адступленне французаву праз Вільню ў 1812 г.”, “Пераход Напалеона праз Бярэзіну” (не была завершана), “Смерць князя Панятоўскага”, “Хрышчэнне славян” і інш. Ён аўтар партрэтаў Ю. Кабылінскага, Я. Рустэма, “Аўтапартрэта”. На творах І. Дамеля выходзілі многія беларускія мастакі. Пахаваны Я. Дамель у Мінску ў Кальварыйскім касцёле.

Яркім прадстаўніком рэалізму ў беларускім пейзажным жывапісу і тэатральных дэкарацыях з’яўляецца Вікенцій Дмахоўскі (1807–1862). Яго пейзажы паэтычныя і велічныя, эмацыянальна насычаныя, строгія па кампазіцыі, як і ў выдатнага французскага жывапісца XVII ст. К. Ларэна. Вось чаму сучаснікі называлі В. Дмахоўскага Клодам Ларэнам віленскіх ваколіц. На многіх карцінах Дмахоўскага паказаны людзі, занятыя паўсядзённай працай. Мастак намаляваў шмат месцаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю славітага А. Міцкевіча, сябрам якога ён быў (рамантычныя пейзажы “Радзіма”, “Возера Свіцязь”, “Заход сонца”, “Начлег”). Ён жа аўтар карцін “Замак і вежа ў Троках”, “Вуліца ў Вільні” і інш. Работы В. Дмахоўскага ў той час былі шырока вядомы ў Беларусі, Літве, Польшчы. Яны і сёння вельмі цікавыя для гісторыі выяўленчага мастацтва. В. Дмахоўскага без перабольшвання можна лічыць заснавальнікам беларускага рэалістычнага пейзажу.

Выдатным прадстаўніком беларускага жывапісу разглядаемага часу быў І.Ф. Хруцкі (1810–1885). Ён увайшоў у гісторыю сусветнага жывапісу як заснавальнік класічнага нацюрморта. Вучыўся ў Полацку, Пецябургскай акадэміі мастацтваў. У 1838 г. за карціну “Старая за працай” атрымаў вялікі залаты медаль, а ў 1839 г. за нацюрморт “Кветкі і садавіна” быў удастоены звання акадэміка жывапісу. Працаваў у жанрах партрэта, нацюрморта, пейзажу, інтэр’ера. У пачатку 40-х гг. XIX ст., працуючы на Беларусі, І. Хруцкі стварыў галоўныя творы: “Сямейны партрэт з жонкай і дзецьмі”, “Партрэт хлопчыка ў саламяным капялюшы”, а таксама “Грыбы і агуркі”, “Партрэт невядомай”, “Хлопчык з кошыкам і грыбамі”, “Від у маёнтку”, “Партрэт мітрапаліта І. Сямашкі”. На жаль, творчасць мастака цяжка паддаецца вывучэнню, бо шмат яго твораў згублена. Акрамя таго, яго браты Андрэй і Еўстафій таксама былі мастакамі і намалявалі шмат пейзажаў, што стварае пэўныя цяжкасці ў вылучэнні твораў трох братоў.

Цікавым партрэцістам і гістарычным жывапісцам быў мастак Ю. Пешка (1767–1831). Ён нарадзіўся ў Кракаве, але яго творчасць узбагаціла і беларускае мастацтва, бо Ю. Пешка доўгі час жыў у Вільні, шмат падарожнічаў і апісаў ваколіцы Вільні, Мінска, Віцебска, напісаў партрэты С.

Манюшкі, Т. Радзівіла, А. Любамірскага і інш. Вялікую цікавасць выклікае творчасць К. Русецкага (1801–1860), які вучыўся ў Вільні, Заходняй Еўропе, стаў акадэмікам жывапісу. Працаваў акварэллю, пісаў партрэты, пейзажы. Намаляваў пейзажы ваколіц Навагрудка, Ашмянаў, Белавежскай пушчы (карціны “Спячая дзяўчынка”, “Вербная нядзеля”, “Жня”).

Плэнна працавалі ў розных жанрах Фёдар Тулаў (1792–1855), Антоній Главацкі (1750–1811), якія выйшлі з прыгонных сялян. Гістарычны жанр развіваў сын збяднелага шляхціча з Гродна Януар Сухадольскі (1797–1875). Аўтарам шматлікіх бытавых карцін з жыцця прыгонных сялян быў Ціт Бычкоўскі (1791–1843), які нарадзіўся ў Лагойску ў сям’і прыгонных графа Тышкевіча (карціны “Касец, што менціць касу”, “Дзяўчынка з разбітым жбанам” і інш.). Мастак Юльян Карчэўскі (1806–1833) нарадзіўся ў Ашмянах, вучыўся ў Вільні, Пецябургу, Парыжы, Амстэрдаме, Лондане. Пісаў жанравыя кампазіцыі, якія вызначаліся тэхнічнай дасканаласцю, дакладным паказам нацыянальных тыпаў.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Назавіце імя і прозвішча мастака, які працаваў у стылі класіцызму?
2. Чым класіцызм адрозніваўся ад рамантызму?
3. Якія новыя архітэктурныя стылі былі прысутны горадабудаўніцтву ў пачатку XIX ст.?

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Лазука, Б. А. Гісторыя мастацтваў : вучэб. дапам. : у 2 т. / Б. А. Лазука. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2007. – Т. 1. – 254 с.
4. Лакотка, А. І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктурны / А. І. Лакотка. – Мінск : Ураджай, 1999. – 364 с.
5. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі : вучэб. дапам. / А. Ф. Самусік. – Мінск : Экоперспектива, 2013. – 366 с.

Лекцыя 3. Грамадска-палітычная думка і літаратура ў другой палове XIX – пачатку XX ст. (2 гадз.)

Ключавыя паняцці: “заходнерусізм”, нацыянальнае адраджэнне, “Наша доля”, “Наша ніва”, беларуская культура, XX ст.

План:

1. Ідэйныя плыні. “Заходнерусізм”.
2. Беларускае нацыянальнае адраджэнне.
3. Газеты “Наша доля” і “Наша ніва” і іх роля ў развіцці беларускай культуры ў пачатку XX ст.

1. Ідэйныя плыні. “Заходнерусізм”.

У дачыненні да беларусаў царскае самадзяржаўе праводзіла палітыку поўнай нацыянальна-культурнай асіміляцыі. Такая палітыка зыходзіла з ідэалагічнай дактрыны «заходне-русізму», якая разглядала беларусаў як неад’емную частку адзінага рускага народу. Гісторыю Беларусі “заходне-русы» трактавалі выключна ў кантэксце расійскай гісторыі, не прызнавалі станоўчых момантаў у развіцці беларускай культуры ў эпоху Вялікага княства Літоўскага і Рэчы паспалітай, беларускую мову разглядалі як заходне-рускі дыялект вялікарускай мовы.

Такія ідэі карысталіся ўрадавай падтрымкай і пашыраліся сярод насельніцтва з дапамогай праваслаўнай царквы і дзяржаўнай школы. Адмоўным фактарам у развіцці беларускай нацыі стала пашырэнне стэрэатыпу, паводле якога беларусы праваслаўнага веравызнання атаясамляліся з рускімі, а беларусы-каталікі – з палякамі.

Адначасова вялікая частка прадстаўнікоў шляхецкіх элітаў і каталіцкага духавенства Беларусі атаясамляла сябе з польскай культурай і праводзіла палітыку паланізацыі. Але менавіта ў дадзены храналагічны перыяд, дзякуючы намаганням прадстаўнікоў мясцовай інтэлігенцыі, выпрацоўваецца беларуская нацыянальная ідэя, адраджаецца літаратура на мове карэннага насельніцтва, ствараецца навуковае беларусазнаўства. Так, навукоўцы Віленскага універсітэта М.Баброўскі, І.Даніловіч, І.Анацэвіч адкрываюць для сучаснікаў найбагацейшы пласт старабеларускай кніжнасці з эпохі Францыска Скарыны, што значна паўплывала на працэс усведамлення культурнай самабытнасці беларускай інтэлігенцыі і дало штуршок для вызначэння беларускай нацыянальнай ідэі.

У першай палове XIX ст. З.Даленга-Хадакоўскі, Я.Чачот, П.Шпілеўскі, А.Кіркор, браты Яўстах і Канстанцін Тышкевічы, І.Насовіч і інш. даследчыкі сабралі багаты факталагічны матэрыял з этнаграфіі, міфалогіі, фальклору і мовы карэннага этнасу. Беларусазнаўства бурна развіваецца і ў другой палове XIX ст. Да вывучэння традыцыйнай культуры, звычаяў, абрадаў і мовы далучаюцца дзесяткі даследчыкаў: М.Дзмітрыеў, А.Семянтоўскі, П.Шэйн, Е.Раманаў, М.Доўнар-Запольскі, М.Янчук, А.Багдановіч, М.Нікіфароўскі, М.Федароўскі.

Сапраўднай вяршыняй у развіцці беларусазнаўства ў дарэвалюцыйны перыяд стала фундаментальная праца Яўхіма Карскага «Беларусы. Язык белорусского народа». Важным вынікам развіцця этнаграфіі, фалькларыстыкі і мовазнаўства стала навуковае абгрунтаванне ідэі культурнай самабытнасці народу, доказ самастойнасці беларускай мовы.

Канцэпцыю нацыянальнай гісторыі абгрунтаваў выдатны гісторык Мітрафан Доўнар-Запольскі. Істотным этапам у працэсе развіцця нацыянальнай культуры стала адраджэнне літаратуры на беларускай мове: ананімныя вершаваныя творы, П.Багрым, Я.Чачот, В.Дунін-Марцінкевіч, У.Сыракомля. У другой палове XIX ст. да беларускай мовы звярнуліся А.Абуховіч-Бандынэлі, В.Савіч-Заблоцкі, Я.Неслухоўскі, А.Гурыновіч,

К.Кастравіцкі (Карусь Каганец) і інш. У 1863 г. К.Каліноўскі – рэвалюцыянер-дэмакрат – заклікае сялян на старонках “Мужыцкай праўды” падтрымаць паўстанне супраць царскай улады, тым самым сцвярджаючы веру ў сілу народа і яго права на лепшую долю: перспектывы бачыліся ў адраджэнні ВКЛ у складзе РП. У 1884 г. група беларускіх народнікаў у Пецярбургу выдавала часопіс “Гомон”. “Гоманаўцы” выступалі за культурную аўтаномію Беларусі ў складзе дэмакратычнай Расіі.

Вяршыняй у развіцці беларускай культуры XIX ст. стала творчасць Францішка Багушэвіча, а найперш, яго паэтычны зборнік “Дудка беларуская” (1891) з палымяным заклікам аўтара да свайго народа зберагчы родную мову. Такім чынам, Ф.Багушэвіч абгрунтаваў гістарычнае права беларусаў на развіццё сваіх духоўных і традыцыйных каштоўнасцей.

2. Беларускае нацыянальнае адраджэнне.

Развіццё новых сацыяльна-эканамічных адносін, рэформы, у тым ліку і адукацыі, распаўсюджванне сучасных ведаў складалі добрую аснову для росту колькасці навукоўцаў, аматараў навукі і пашырэння навуковых пошукаў. Асабліва паспяхова на тэрыторыі Беларусі праводзіліся гістарычныя і этнаграфічныя даследаванні, што праявілася, як ужо адзначалася, яшчэ ў першай палове XIX ст.

У 1860–1890-я гг. цікавасць да беларускай гісторыі, фальклору, этнаграфіі, мовы атрымала новы імпульс. У гэты час і пазней разгарнуліся маштабныя даследаванні матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа. Гэтаму ў пэўнай меры садзейнічала адкрыццё ў 1867 г. у Вільні Паўночна-Заходняга аддзела Рускага геаграфічнага таварыства. Перад ім была пастаўлена задача даказаць, што беларусы з’яўляюцца часткай рускага народа. Але аналіз сабраных даследчыкамі багатых матэрыялаў сведчыў пра супрацьлеглае. Актыўнымі супрацоўнікамі аддзела з’яўляліся П. Шэйн, Е. Раманаў, Ю. Крачкоўскі. Праблемы беларусазнаўства вывучалі таксама А. Багдановіч, А. Сержпутоўскі, М. Нікіфароўскі, М. Доўнар-Запольскі, В. Ластоўскі, Я. Карскі, А. Сапуноў, А. Кіркор, В. Вярыга і інш.

Польскі даследчык М. Федароўскі сабраў каля 5 тыс. беларускіх народных песень, 10 тыс. прымавак, сотні загадак і другіх твораў традыцыйнай беларускай культуры. Сабраныя ім матэрыялы былі надрукаваны ў рабоце “Люд беларускі” ў васьмі тамах. На ніве культуры добра быў вядомы і выдатны гісторык, тэарэтык мастацтва, педагог, доктар мастацтвазнаўства, ураджэнец Мсціслаўшчыны А.В. Прахаў (1846–1916), які даследаваў мастацтва старажытнага Егіпта, Грэцыі, Кіеўскай Русі. Набыла значны маштаб праца многіх філолагаў, літаратараў па вывучэнню і аднаўленню беларускай мовы. У гэтым сэнсе вельмі актуальным і эфектыўным было навуковае даследаванне Івана Насовіча, які на працягу 16 гадоў збіраў матэрыялы для “Словаря белорусскаго наречия” (1870), у які ўвайшло больш за 30 тыс. слоў з падрабязнымі каментарыямі. Слоўнік пераканаўча сведчыў аб самастойнасці беларускай мовы. За сваю працу І. Насовіч быў удастоены Дзямідаўскай прэміі (1865).

Але самым значным укладам у вывучэнне беларускай мовы стала трохтомнае (у сямі кнігах) даследаванне Я. Карскага “Белорусы”, надрукаванае ў 1903–1922 гг. Вядомы вучоны навукова абгрунтаваў самастойнасць і нацыянальную самадастатковасць мовы беларусаў у сям’і іншых славянскіх моў, паказаў этапы яе станаўлення, вызначыў тэрытарыяльныя межы распаўсюджвання і склаў геалінгвістычную карту беларускага этнасу. 111 На тэрыторыі Беларусі актыўна вяліся і прыродна-геаграфічныя і кліматычныя даследаванні. У 1873–1898 гг. на Палессі працавала навуковая экспедыцыя, якая вывучала праблемы меліярацыі. У мэтах вывучэння праблем балот і выпрацоўкі метадаў іх асушэння ў 1911 г. у Мінску была адкрыта балотная даследчая станцыя – першая ў Расійскай імперыі навуковая ўстанова гэтага накірунку. У разглядаемы перыяд ураджэнцы Беларусі ўнеслі вельмі важны ўклад у вывучэнне Сібіры і Далёкага Усходу. Таленавітымі даследчыкамі прыроды і фальклору народаў гэтага рэгіёна сталі І. Чэрскі, А. Кавалеўскі, В. Дыбоўскі, І. Гашкевіч і іншыя навукоўцы-вандроўнікі. І. Гашкевіч (1815–1875), напрыклад, стаў першым консулам Расіі ў Японіі. Ён валодаў некалькімі замежнымі мовамі, у тым ліку японскай і кітайскай.

На другім краю зямлі, у Чылі, вельмі паспяхова працаваў нацыянальны герой гэтай краіны, сусветна вядомы педагог, геолог, стваральнік географічнай карты Рэчы Паспалітай беларус І. Дамейка (1802–1889). Як удзельнік падзей 1830–1831 гг., ён вымушаны быў эмігрыраваць спачатку ва Францыю, а потым у Чылі, дзе эфектыўна працаваў як геолог, выкладчык і арганізатар навукі і адукацыі. Удзячныя чылійцы паставілі яму помнік, назвалі ў яго гонар універсітэт, горад, гару.

У галіне фізіка-матэматычных і прыродазнаўчых навук паспяхова працавалі ўраджэнцы Беларусі астраномы В. Карчэўскі і С. Блажко, фізікі К. Чаховіч, І. Ярковіч, А. Садоўскі, З. Урублеўскі і Ю. Міцкевіч, матэматык В. Ермакоў, хімік Э. Урублеўскі. Выдатных вынікаў у галіне навукова-практычнай дзейнасці дасягнуў Якуб Наркевіч-Ёдка (1847–1905), які ў сваім маёнтку ў Уздзенскім раёне стварыў метэаралагічную станцыю, электраграфічную, хімічную, электрабіялагічную і астранамічную лабараторыі. Адкрытая вучоным у 1891 г. электраграфія (фатаграфіраванне без аб’ектыву) – яго важнейшае навуковае адкрыццё. Работы Я. Наркевіча-Ёдкі па значнасці параўноўваліся з адкрыццём В.К. Рэнтгена. З 1890-х гг. вучонага сталі называць электролагам, электратэрапеўтам, «электрычным чалавекам». Развіццю спецыялізаваных навуковых даследаванняў спрыяла адкрыццё буйной хімічнай лабараторыі ў Горках, метэаралагічных станцый у Магілёве, Віцебску, Брэсце, Мінску, Горках. У другой палове XIX–пачатку XX ст. друкаваліся гісторыка-культурныя, сацыяльна-філасофскія і эканамічныя працы, складваліся мастацтвазнаўства, літаратуразнаўства і іншыя галіны гуманітарных ведаў.

Такім чынам, развіццё адукацыі, навукі і тэхнікі на тэрыторыі Беларусі ў разглядаемы перыяд праходзіла ў складаных умовах, у параўнанні з Расіяй

больш запаволена. Тым не менш агульная і шматпрофільная адукацыя насельніцтва расла. Найбольш здольныя даследчыкі шукалі сваё месца ў навуцы, уносілі свой уклад у сусветны навукова-тэхнічны працэс. Прагрэсіўныя віды адукацыі, асветы, навуковых даследаванняў праходзілі на фоне развіцця капіталістычных адносін, нацыянальна-дэмакратычнага руху, спрыялі фарміраванню нацыянальнай інтэлігенцыі, беларускай нацыі, лепшыя прадстаўнікі якой узбагацілі айчынную культуру і ўздзейнічалі на культурнае развіццё памежных і далёкіх краін.

3. Газеты “Наша доля” і “Наша ніва” і іх роля ў развіцці беларускай культуры ў пачатку XX ст.

Буйнейшым цэнтрам беларускага грамадска-культурнага жыцця ў пачатку XX ст. з’яўляўся Пецярбург. Менавіта там па ініцыятыве прафесара Пецярбургскага ўніверсітэта Б. Эпімах-Шыпілы ў маі 1906 г. была заснавана суполка “Загляне сонца і ў наша ваконца”, якая займалася сістэматычным, планамерным выданнем беларускіх кніг. Першай кнігай стаў “Беларускі лемантар або першая навука чытання” А. Пашкевіч (Цёткі). Беларускія кнігі выдаваліся кірыліцай і лацінкай. Публікацыя “Дудкі беларускай”, “Смычка беларускага Ф. Бугушэвіча выклікала адмоўную рэакцыю царскіх улад. У Варшаве, Вільні, Мінску, Віцебску, Гродне, Гомелі былі адкрыты контрагенцтвы выдавецтва “Загляне сонца і ў наша ваконца”, праз якія распаўсюджвалася літаратура. Пашыранымі формамі папулярызацыі гісторыка-культурнай спадчыны былі мастацкія імпрэзы, вечарыны з дэкламацыяй вершаў, тэатральнымі пастаноўкамі, харавымі спевамі. Усяго выдавецтвам “Загляне сонца і ў наша ваконца” было надрукавана больш 100 тыс. экзэмпляраў кніг. У пачатку Першай сусветнай вайны суполка спыніла сваю дзейнасць. Акрамя гэтага выдавецтва, у пачатку XX ст. дзейнічала некалькі іншых прыватных выдавецтваў – “Наша ніва”, “Наша хата”, “А. Грыневіч”, “Беларус”, “Менчук”, “Палачанін”.

Адбываўся беларускі грамадска-культурны рух у Вільні. Менавіта там з’явілася адна з першых беларускамоўных газет – “Наша доля”, якая друкавалася кірыліцай і ліцінкай. Рэдактарам-выдаўцом першых 4-х нумароў быў І. Тукеркес, з № 5 – А. Гедвіла. Усяго выйшла 6 нумароў газеты “Наша доля” (апошні – 14 снежня 1906 г.). Галоўную ролю ў рэдагаванні газеты сыгралі браты І. і А. Луцкевічы, А. Пашкевіч (Цётка), К. Каганец. Закрыццё “Нашай долі” (афіцыйна забаронена 11 студзеня 1907 г.) было абумоўлена як рэпрэсіямі з боку царскіх улад, фінансавымі цяжкасцямі, так і расколам унутры рэдакцыі. 10 (23) лістапада 1906 г. частка супрацоўнікаў “Нашай долі” – браты І. і А. Луцкевічы, А. Пашкевіч (Цётка) – выдала ў Вільні першы нумар газеты “Наша ніва”. Рэдактарам-выдаўцом спачатку быў З. Вольскі, а з 8 снежня 1906 г. – А. Уласаў. У маі-чэрвені 1907 г. літаратурны аддзел “Нашай нівы” ўзначальваў Я. Колас. У 1908 г. у рэдакцыю прыйшлі Ядвігін Ш., Я. Купала, у 1909 г. – С. Палуян, З. Жылуновіч (Цішка Гартны). Пазней да іх далучыліся З. Бядуля, М. Гарэцкі. Сакратаром рэдакцыі з’яўляўся В. Ластоўскі. З 1907 г. з газетай супрацоўнічаў М. Багдановіч, які ў 1911 г. па

запрашэнню рэдакцыі прыязджаў у Беларусь. У 1914–1915 гг. рэдактарам-выдаўцом быў Я. Купала.

Улічваючы канфесійны падзел беларусаў на праваслаўных і католікаў, “Наша ніва” друкавалася па-беларуску на кірыліцы і лацінцы, а з лістапада 1912 г. – толькі на кірыліцы. Сярод шэрагу цяжкасцей пры выданні газеты былі і сацыяльна-псіхалагічныя перашкоды. З канца XVII ст. беларуская мова не была мовай адукацыі, навукі, грамадскага жыцця, дзяржаўных устаноў, цэркваў і касцёлаў. Усё гэта ўскладняла працэс фарміравання новай беларускай літаратурнай мовы. На старонках газеты “Наша ніва” сцвярджалася, што гістарычнае прызначэнне кожнага народа заключаецца ў развіцці сваёй нацыянальнай культуры. Абвяргаўся тэзіс аб тым, што гістарычны працэс непасрэдна вядзе да зліцця меншых народаў з большымі.

На старонках “Нашай нівы” актыўна папулярызавалася гісторыя і культура Беларусі. У дзейнасці газеты “Наша ніва” арганічна спалучалася нацыянальнае і інтэрнацыянальнае. Уступаючы ў палеміку з рускімі шавіністычнымі выданнямі (сярод іх – былі газеты “Виленский вестник”, “Минское слово”, “Окраины России”, часопіс “Крестьянин” і інш.), польскім нацыяналістычным друкам, яна ніколі не атаясамлівала іх з рускімі і польскімі народамі, культурамі, мовамі. Газета рашуча выступала супраць яўрэйскіх пагромаў.

Адстойваючы ўласныя этнакультурныя інтарэсы, “Наша ніва” выступала супраць нацыянальнай нянавісці, выказвалася за паважлівае стаўленне да кожнага народа. Газета закранала разнастайныя тэмы – унутраную і знешнюю палітыку царызму, культурнае жыццё, давала сельскагаспадарчыя парады і г. д. Па свайму характару “Наша ніва” была выданнем для сялян. У апошнія гады сваёй дзейнасці “Наша ніва” была ў росквіце сіл, у апагеі сваёй папулярнасці, пра што сведчаць шматлікія лісты ў газету. Надрукаваныя допісы былі ў асноўным з вясковай мясцовасці, у іх апавядалася пра сялянскае жыццё. Рэдакцыя мела больш 3 тыс. пастаянных і часовых карэспандэнтаў у павятовых і губернскіх гарадах, вёсках, мястэчках Беларусі, у Пецябурзе, Маскве, Сібіры і за межамі Расійскай імперыі.

Царская адміністрацыя забараняла падпіску і чытанне “Нашай нівы” ўсім настаўнікам Віленскай навучальнай акругі, святарам, служачым пошты, войска, паліцыі, валасных органаў, вучням сельскагаспадарчых школ. “Нашаніўскі” перыяд у гісторыі беларускай літаратуры быў даволі выніковым. Найбольш значнымі творамі былі верш Я. Купалы “Мужык”, паэтычныя зборнікі А. Пашкевіч (Цёткі) “Скрыпка беларуская”, “Хрэст на свабоду” (1906 г.). Варта адзначыць таксама зборнікі Я. Купалы “Жалейка” (1908 г.), “Гусяр” (1910 г.), “Шляхам жыцця” (1913 г.), яго драматычныя і рамантычныя паэмы, п’есы “Паўлінка”, “Раскіданае гняздо”, зборнікі Я. Коласа “Песні жалбы” (1910 г.), “Апавяданні” (1912 г.), “Родныя з’явы” (1914 г.), зборнік паэзіі М. Багдановіча “Вянок” (1913 г.). На першы план у творчасці беларускіх літаратараў выступілі праблемы “зямлі і волі”, новага чалавека і гераічнай асобы, узаемаадносін чалавека і грамадства, ролі

культуры ў жыцці народа. Галоўным героем становіцца селянін, яго духоўны рост, абуджэнне нацыянальнай годнасці. У цэлым, газета “Наша ніва” і беларускі літаратурна-грамадскі рух прыцягнулі да сябе выдатных інтэлектуалаў, перспектыўных маладых пісьменнікаў.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. У чым заключалась ідэя “заходнерусізма”?
2. Раскрыйце ролю і месца “Нашай нівы” і “Нашай долі” у развіцці беларускай культуры ў пачатку XX ст.
3. Пакажыце дасягненні ў развіцці беларускага нацыянальнага адраджэння на пачатку XX ст.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Лекцыя 4. Архітэктура і выяўленчае мастацтва.

Ключавыя паняцці: Віленская мастацкая школа, Віцебская мастацкая школа, бытавы жанр, гістарычны жанр, горадабудаўніцтва, эклектыка.

План:

1. Горадабудаўніцтва. Гістарызм і эклектыка ў архітэктуре.
2. Віленская малявальная школа. Гістарычны жанр. (І. Трутнеў, К. Альхімовіч).
3. Віцебская мастацкая школа. Бытавы жанр.

1. Горадабудаўніцтва. Гістарызм і эклектыка ў архітэктуре.

Асноўныя тэндэнцыі у развіцці архітэктуры Беларусі пачатку XX ст. з’яўляліся наступнымі: хуткае развіццё губернскіх і буйных павятовых гарадоў; рост гарадоў, размешчаных на чыгунцы (Баранавічы, Жлобін, Маладзечна, Орша, Полацк і інш.); тэндэнцыя дэмакратычнага развіцця ў горадабудаўніцтве (нівеліроўка адрозненняў паміж цэнтральнай забудовай і рабочымі ўскраінамі, узвядзенне будынкаў масавага прызначэння – бальніц, багадзельняў, школ, рамесных вучылішчаў); у буйных гарадах з’явіўся гарадскі транспарт (конка, трамвай); у губернскіх і буйных павятовых гарадах дамінавалі галоўныя вуліцы: у Мінску – Захар’еўская вуліца (цяпер – праспект Незалежнасці), у Брэсце – Паліцэйская (Савецкая), Шасейная (Машэрава) і г. д.; узводзіліся помнікі манументальнага мастацтва (у 1912 г. у гонар першай перамогі рускіх войск у Айчыннай вайне 1812 г. быў

закладзены помнік у Кобрыне (архітэктар – С. Ома; у час Першай сусветнай вайны былі згублены фігуры арлоў, бакавыя дошкі, адноўлены ў 1951 г.); з’явіўся мемарыяльны помнік у Віцебску; узведзены мемарыяльныя помнікі каля вёсак Лясная, Салтанаўка); назіраўся стылявы плюралізм (пашыраліся гістарычныя формы, адбывалася пераасэнсаванне псеўдастыляў, гістарычная рэтраспекцыя): неакласіцызм, мадэрн, несапраўдная готыка (псеўдаготыка), неараманскі стыль, неарускі стыль; большасць буйных грамадзянскіх збудаванняў (вакзалы, гімназіі, вучылішчы, бальніцы і інш.) узводзілася па індывідуальных праектах; кансерватыўны характар вясковага драўлянага дойлідства; культавае будаўніцтва значна ўступала свае ранейшыя пазіцыі, аднак цэрквы і касцёлы выконвалі горадаўтваральныя функцыі.

У Мінску з’явілася конка (1892), а ў Віцебску – трамвай (1898). Высаджваліся паркі і сады. Больш буйнымі станавіліся прыватныя дамы, гасцініцы, магазіны. У Мінску ў пачатку XX ст. дзейнічалі гасцініцы “Еўропа”, “Еўрапейская”, “Гарні”, “Парыж”, “Швейцарыя”. Тэхнічны прагрэс у будаўніцтве быў звязаны з выкарыстаннем новых для таго часу матэрыялаў (бетон, жалеза, пракат, чыгун), а таксама шматпалётных канструкцый.

Асабліва ўвага надаецца будаўніцтву касцёлаў, царквей. У 1896 – 1898 гг. была пабудавана царква А. Неўскага ў Мінску, якая знаходзіцца на Вайсковых могілках, ў 1896–1898 гг. пабудавана з цэглы па праекту архітэктара В. Струева ў гонар перамогі рускіх войск у руска-турэцкай вайне 1877–1878 гг. Да 1910 г. належала ваеннаму ведамству.

Помнік рэтраспектыўна-рускага стылю. Свята-Мікалаеўская брацкая царква ў Брэсце была ўзведзена ў 1904–1906 гг. у руска-візантыйскім стылі з элементамі маскоўскага царкоўнага дойлідства XVII ст. Аўтарам праекта быў гродзенскі губернскі архітэктар І. Плотнікаў. Будаўніцтва вялося на ахвяраванні маракоў і афіцэраў, удзельнікаў руска-японскай вайны, якія лічылі свяціцеля Мікалая сваім апекуном, і на сродкі брацтва ў гонар свяціцеля Мікалая і Афанасія Брэсцкага.

Касцёл Святых Сымона і Алены (Чырвоны касцёл) у Мінску ўзводзіўся ў 1906–1910 гг. на сродкі старшыні Мінскага таварыства сельскай гаспадаркі, слускага памешчыка Э. Вайніловіча, які ахвяраваў амаль усё сваё багацце на будаўніцтва касцёла ў гонар памерлых ад эпідэміі іспанкі (грыпу) дзяцей Алены і Сымона. Праект храма стварыў польскі архітэктар Т. Пайздэрскі (пры ўдзеле У. Марконі). Будаўніцтва ажыццяўляў архітэктар Г. Гай. Паводле жадання фундатара касцёла 20 верасня 1910 г. архібіскуп Ключынскі асвятціў новы храм у імя святых Сымона і Алены, пры ўваходзе была ўстаноўлена мемарыяльная пліта з іх імёнамі. У адзіны комплекс з касцёлам уваходзіла плябанія (мураваны 2-павярховы будынак) і частка мураванай агароджы з брамай.

З 1946 г. у будынку касцёла размяшчалася кінастудыя “Беларусьфільм”, у 1975 г. ён быў прыстасаваны пад Дом кіно. У 1990 г. Чырвоны касцёл аднавіў сваю дзейнасць як культавая ўстанова. Касцёл Святых Сымона і

Алены ўяўляе сабой помнік архітэктуры неараманскага стылю (так званы “надрэйнскі рамантызм”, які мае аналогіі з германскім раманскім саборам Бамбергу, апостальскай царквой у Кёльне). У архітэктуры выявіўся складаны інтэлектуальна-творчы пошук новай, яшчэ не раскрытай прыгажосці дойлідства сярэдневековага раманскага перыяду. 3-нефавая базіліка набыла смелую, арыгінальную асіметрычную, складаную дынамічную аб’ёмна-прасторавую кампазіцыю са змешчанай па восі фасада 50-мятровай вежай-званіцай і 2 меншымі сіметрычнымі вежамі па баках магутнай паўкруглай апсіды. У 1970-я гг. зроблены новыя вітражы, якія ўвасаблялі алегорыі 5 мастацтваў, медныя люстры (мастак Г. Вашчанка). Мураваны алтар быў выкананы паводле праекта скульптара Ота. Каля касцёла ў 1996 г. пастаўлена скульптурная кампазіцыя “Архангел Міхаіл перамагае дракона” (скульптар І. Голубеў). 11 чэрвеня 2006 г. у нішы Чырвонага касцёла быў перазахаваны з польскага горада Быдгашч Э. Вайніловіч.

2. Віленская мастацкая школа. Гістарычны жанр (І. Трутнеў, К. Альхімовіч).

У цэлым, трэба адзначыць асаблівасці мастацкай культуры Беларусі пачатку XX ст.:

1. Беларуская мастацкая культура развівалася пад уплывам рускай культуры. У перыяд станаўлення беларускай культуры засвойваліся традыцыі і каштоўнасці рускай культурнай спадчыны; адчувальнай становілася прысутнасць рускіх сярод насельніцтва (інтэлігенцыя, чыноўнікі, праваслаўныя святары, рабочыя).

2. Беларускае мастацкая культура ўзаемадзейнічала з культурамі польскага, украінскага, яўрэйскага народаў.

3. Мастацкая спадчына беларусаў развівалася ў 2-х напрамках – ліберальным і рэвалюцыйна-дэмакратычным. Дзеячы ліберальнага напрамку (В. Ластоўскі, І. Луцкевіч, А. Уласаў і інш.) надавалі большую ўвагу нацыянай самабытнасці беларусаў; прадстаўнікі рэвалюцыйна-дэмакратычнай плыні (Я. Купала, Я. Колас, А. Пашкевіч (Цётка) і інш.) выступалі за сувязь з рускай дэмакратычнай культурай.

Адным з найбольш вядомых прадстаўнікоў гістарычнага жанру другой паловы XIX ст. быў К.Альхімовіч. Вучыўся ў Вільні, за ўдзел ў паўстанні 1863- 64 гг. быў сасланы ў Сібір. Пасля ссылкі жыў за мяжой, але пісаў на беларускія гістарычныя тэмы. Сусветную вядомасць набыла яго карціна “Пахаванне Гедыміна”, якая неаднаразова экспанавалася на выстаўках у Варшаве, Пецярбургу, Львове, Сан-Францыска. Альхімовіч стварыў такія вядомыя гістарычныя палотны, як “Язычніцкія жрацы”, “Смерць Глінскага ў турме” і інш. Беларускі мастак выстаўляў свае творы ў Мюнхене і парызскім Салоне, дзе яны карысталіся вялікім поспехам. Прадстаўнікамі бытавога жанру ў выяўленчым мастацтве былі К.Русецкі “Жня”, “Вербная нядзеля”, “Спячая дзяўчынка”, Ціт Бычкоўскі “Касец”, “Дзяўчынка з разбітым збанам” і інш.), Ю.Карчэўскі “Руская хуткая пошта”, “Яўрэйская карчма”, “Яўрэйскае пахаванне” і інш.). Н.Сілівановіч “Дзеці на двары”, “У школе”, “Дзяўчынка”,

“Пастух”. За мазаічнае пано “Тайная вячэра” і ўдзел у афармленні Ісакіеўскага сабора ў Пецяярбургу яму было прысвоена ганаровае званне акадэміка.

3. Віцебская мастацкая школа. Бытавы жанр.

На мяжы XIX–XX ст. з Беларуссю была звязана творчасць рускага мастака І. Рэпіна. У маі 1892 г. ён прыехаў сюды, каб набыць куток для летняга адпачынку і творчай працы. Выбар майстра выпаў на невялікі маёнтак Сафіеўка каля Віцебска, размешчаны на беразе Заходняй Дзвіны. Мастак вярнуў маёнтку старую назву Здраўнёва, правёў там добраўпарадкаванне, асабіста прымаў удзел у гаспадарчых справах. Гаспадарчыя заняткі былі адлюстраваны ім у шэрагу малюнкаў (“Касцы ў полі”, “Рыга-асець” і інш.). Мастака зачароўвалі краявіды Заходняй Дзвіны. Сярод партрэтаў беларускіх сялян І. Рэпіна найбольшую вядомасць атрымаў партрэт С. Шаўрова “Беларус” (1892 г.), які лічыцца лепшым сялянскім партрэтам у рускім мастацтве. У Здраўнёва І. Рэпін стварыў цэлы шэраг палотнаў, якія ўвайшлі ў скарбніцу рускага і сусветнага мастацтва: “Асенні букет” (1892 г.) “На Заходняй Дзвіне. Усход сонца” (1892 г.), “Дуэль” (1896 г.), “На сонцы” (1900 г.) і інш. Усе яны вызначаліся багаццем і разнастайнасцю колеру. Апошні раз І. Рэпін быў у Здраўнёва ў 1904 г. Потым там гаспадарылі родныя, сваякі. Зараз у адноўленай сядзібе размяшчаецца музейная экспазіцыя.

Адной з каларытных фігур сусветнага выяўленчага мастацтва XX ст. быў М. Шагал, чыё юнацтва і маладосць былі звязаны з Віцебскам. Менавіта ў Віцебску М. Шагал атрымаў першыя ўрокі малявання ў мастака Ю. Пэна. У час вучобы ў Пецяярбурзе і Парыжы яго прыцягваў родны Віцебск. М. Шагал шчыра прызнаваўся: “Парыж – ты мой другі Віцебск!”. Мастак стварыў “Віцебскую серыю” (каля 60 прац), прысвечаную любімаму гораду. Яго творчасць фарміравалася пад уплывам фавізму і кубізму. У Віцебску ў 1918 г. М. Шагал адкрыў школу “новага рэвалюцыйнага ўзору”, дзе па яго запрашэнні выкладалі мастакі-авангардысты К. Малевіч, Л. Лісіцкі, В. Ермалаева, М. Дабужынскі, Р. Фальк, С. Юдовін. У 1922 г. М. Шагал назаўсёды пакінуў радзіму. Вяртанне імя М. Шагала ў грамадскую свядомасць Беларусі пачалося з канца 1980-х гг. У Віцебску ўжо традыцыйнымі сталі Шагалаўскія мастацкія пленэры, дзейнічае музей М. Шагала.

На рубяжы XIX–XX ст.ст. ў беларускім жывапісе з’яўляецца шэраг новых імёнаў. Гэта А.Ромер, Б.Русецкі, Ю.Пэн. У прыватнасці Ю.Пэн стварыў цэлую галерэю тыпавых вобразаў рамеснікаў: “Гадзіншчык”, “Стары кравец” і інш. У арганізаванай ім прыватнай мастацкай школе набылі адукацыю такія мастакі, як М.Шагал, С.Юдовіч.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Ахакатарызуйце творчую дзейнасць прадстаўнікоў Віцебскай школы мастацтва.

2. Ахарактарызуйце творчасць прадстаўнікоў Віленскай школы мастацтва.
3. Якія новыя рысы былі ўласцівы для горадабудаўніцтва ў пачатку XX ст.?
4. Прывядзіце прыклады эклектызму ў архітэктуры пачатку XX ст.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Лазука, Б. А. Гісторыя мастацтваў : вучэб. дапам. : у 2 т. / Б. А. Лазука. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2007. – Т. 1. – 254 с.
4. Лакотка, А. І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры / А. І. Лакотка. – Мінск : Ураджай, 1999. – 364 с.
5. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі : вучэб. дапам. / А. Ф. Самусік. – Мінск : Экоперспектива, 2013. – 366 с.

Лекцыя 5. Асвета і навука. Палітыка беларусізацыі.

Ключавыя паняцці: беларусізацыя, карэнізацыя, Інбелкульт, БДУ, рэпрэсіі, нацыянал-дэмакратызм, “СВБ”

План:

1. Беларусізацыя: яе сутнасць і змест.
2. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы.
3. Развіццё навукі. Дзейнасці Інбелкульту.
4. Згортванне плітыкі беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.

1. Беларусізацыя: яе сутнасць і змест.

У развіцці беларускай культуры ў 1917 - 1920-х гг. разгарнулася нацыянальна-культурнае будаўніцтва, якое аформілася ў рэспубліцы у асобную нацыянальна-культурную палітыку – беларусізацыю.

Першыя крокі ў напрамку беларусізацыі на тэрыторыі Беларусі праводзіліся ў час існавання БНР у 1918 г. У першыя гады існавання БССР пачалася праца па ліквідацыі непісьменнасці, рэалізаваліся на практыцы асобныя палажэнні беларусізацыі. Аднак афіцыйнае абвешчэнне беларусізацыі – палітыкі нацыянальна-дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР, нацэленай на развіццё беларускай мовы, культуры, навукі і адукацыі – адбылося толькі ў 1924 г. 15 ліпеня 1924 г. II сесія ЦВК БССР прыняла пастанову “Аб практычных мерапрыемствах па правядзенню нацыянальнай палітыкі”.

Сярод асноўных напрамкаў беларусізацыі варта адзначыць наступныя: развіццё беларускай культуры; пашырэнне сферы выкарыстання беларускай мовы; увядзенне беларускай мовы ў навучальны працэс устаноў адукацыі, перавод дзяржаўнага апарату і справаводства на беларускую мову; стварэнне

нацыянальнай сістэмы вышэйшай адукацыі; арганізацыя навукова-даследчай працы ў рэспубліцы (у тым ліку ўсебаковае вывучэнне гісторыі Беларусі); адкрыццё культурна-асветніцкіх устаноў; развіццё беларускай літаратуры; наладжванне нацыянальнага кнігадрукавання і інш.

2. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы.

Сярод найбольш значных дасягненняў беларусізацыі можна адзначыць наступныя. Па-першае, была створана нацыянальная сістэма адукацыі. Тады вострай сацыяльнай праблемай з’яўлялася непісьменнасць. Была ўтворана Надзвычайная камісія па ліквідацыі непісьменнасці, арганізавана таварыства “Далоў непісьменнасць”, разгорнута на месцах праца па навучанні непісьменных. У 1926 г. у рэспубліцы было ўведзена ўсеагульнае пачатковае навучанне, у 1932 г. – няпоўнае сярэдняе. Актыўна праводзілася беларусізацыя навучальнага працэсу ў школах. Да 1928 г. каля 80 % пачатковых школ з’яўляліся беларускімі. Акрамя іх, дзейнічалі рускія, польскія, яўрэйскія, украінскія, літоўскія, латышскія, нямецкія, эстонская школы. Для падрыхтоўкі настаўніцкіх кадраў для нацыянальных школ былі адкрыты яўрэйскія педтэхнікумы (у Мінску, Віцебску Гомелі), польскі педтэхнікум у Мінску, польская секцыя на педфаку БДУ і інш.

30 кастрычніка 1921 г. адбылося ўрачыстае адкрыццё БДУ. Першым рэктарам быў прызначаны прафесар У.І. Пічэта. Акрамя БДУ, у 1925–1926 гг. у рэспубліцы дзейнічалі 3 ВНУ – Горацкі сельскагаспадарчы інстытут, ветэрынарны інстытут у Віцебску, Камуністычны ўніверсітэт у Мінску.

3. Развіццё навукі. Дзейнасці Інбелкульта.

У перыяд беларусізацыі адбылося станаўленне беларускай навукі. Важнай падзеяй стала адкрыццё ў 1922 г. Інстытута беларускай культуры (Інбелкульта) на аснове навукова-тэрміналагічнай камісіі Наркамасветы БССР. У яго арганізацыі і працы прынялі ўдзел Я. Карскі, Я. Купала, Я. Колас, Я. Лёсік, З. Бядуля, З. Жылуновіч, У. Пічэта, і інш. У 1920-я гг. у рэспубліку прыехалі вядомыя вучоныя І. Замоцін, М. Нікольскі, У. Перцаў, М. Шчакаціхін і інш. На 1 кастрычніка 1926 г. Інбелкульт налічваў 224 чалавекі, з іх 83 правадзейных членаў, 74 – членаў-супрацоўнікаў і 67 членаў-карэспандэнтаў. Першым старшынёй быў С. Некрашэвіч, пасля яго стаў У. Ігнатаўскі. Інбелкульт з’яўляўся значным цэнтрам культурнага жыцця, унёс уклад у нацыянальна-культурнае адраджэнне, фарміраванне кадраў для навукі і культуры. Паводле пастановы ЦВК і СНК БССР ад 13 кастрычніка 1928 г. Інбелкульт быў рэарганізаваны з 1 студзеня 1929 г. у Беларускаю акадэмію навук. Яе першым прэзідэнтам стаў У. Ігнатаўскі, неадменным (вучоным) сакратаром – В. Ластоўскі. Сярод першых правадзейных членаў былі 22 вядомыя вучоныя, пісьменнікі, грамадскія дзеячы: Я. Купала, Я. Колас, У. Пічэта, З. Жылуновіч, С. Некрашэвіч, І. Замоцін, С. Матулайціс і інш. У культурнае жыццё ўключыліся пасля вяртання з эміграцыі В. Ластоўскі, А. Цвікевіч, А. Смоліч, М. Гарэцкі, Л. Родзевіч і інш.

Адбывалася станаўленне беларускай гістарычнай навукі. Неаднаразова пераывадаўся “Кароткі нарыс гісторыі Беларусі” У. Ігнатаўскага. Пытанні

нацыянальнай палітыкі царызму на Беларусі, развіццё грамадскай думкі, праблематыка беларускага нацыянальнага руху раскрываліся А. Цвікевічам у манаграфіі “Западно-руссизм: Нарысы з гісторыі грамадскай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в.”. Аднак праца М. Доўнар-Запольскага “Гісторыя Беларусі” так і не была тады выдадзена (толькі ў 1994 г.).

5. Згортванне плітыкі беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.

У канцы 1920-х гадоў разам са згортваннем НЭПа пачаліся мерапрыемствы па згортванню палітыкі беларусізацыі. У лістападзе 1927 года на чарговым з’ездзе кампартыі Беларусі бызо заяўлена, што нацыянал-дэмакратызм быў прагрэсіўнай з’явай, калі змагаўся з самадзяржаўем, а ва ўмовах дыктатуры пралетарыяту зрабіўся кантррэвалюцыйнай з’явай. Наступны з’езд у лютым 1929 года абвясціў аб абвастрэнні класавай барацьбы, у тым ліку і на культурным фронце. Нацыянал-дэмакратызмам пачалі трактаваць як ідэалогію, якая ставіць нацыянальныя інтарэсы вышэй за класавыя. Сацыяльнай апорай нацдэмаўшчыны аб’явілі кулацтва. Гэта стварыла падмурак для будучых рэпрэсій супраць беларускай інтэлігенцыі, якая была абвінавачвана ў адкрытым антысаветызме. Прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі абвінавачвалі ў тым, што яны быццам бы ставілі нацыянальныя інтарэсы вышэй за класавыя.

Кульмінацый распраў над інтэлігенцыяй у 1930–31 гг. стала сфабрыкаваная справа аб нацдэмаўскай кантррэвалюцыйнай арганізацыі “Саюз вызвалення Беларусі”. Па ёй было арыштавана 108 прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі. Сярод арыштаваных былі нарком асветы А.Баліцкі, З.Жылуновіч, прэзідэнт АН БССР У. Ігнатоўскі. Абвінавачванне ў прыналежнасці да кіраўніцтва “СВБ” было прад’яўлена Я.Купалу, Я.Коласу. Я. Купала ў знак пратэсту нават зрабіў спробу самагубства.

У 1933 г. пачалася новая хваля рэпрэсій. Людзей арыштоўвалі за ўжыванне беларускай мовы, выданне на ёй літаратуры, за працы па гісторыі, якія быццам бы не аб’ектыўна яе трактавалі. Былі арыштаваны І.Дварчанін, М.Лунін, Л.Калюта, Ю.Таўбін і іншыя. У гэтым жа годзе былі раскрыты 59 паўстанцкіх, 19 дыверсійных груп, 20 шпіёнскіх ячэек, 4 тэарыстычныя арганізацыі. Найбольш вялікія страты беларуская культура панесла ў 1937–1938 гадах. У гэтыя гады рэпрэсіраваны А. Дудар, М.Зарэцкі, П.Галавач, В.Вольны, В.Каваль, Т.Кляшторны, Ю.Лявонны, В.Маракоў, І. Харык і шмат іншых. Зноў згусціліся хмары над Я.Купалам і Я.Коласам. На першага было выбіта 41 паказанне, на другога – 31. Цяжкія страты панесла тэатральнае мастацтва (Ф.Ждановіч, М.Рафальскі, У.Галубок і інш.), навука. У 1930 годзе былі арыштаваны 33 навуковыя супрацоўнікі, 1935 – 16, 1936 – 15, 1937 – 45, 1938 – 27. Сярод арыштаваных былі прэзідэнт АН Беларусі І.Сурта, віцэ-прэзідэнт Т.Домбаль, акадэмікі Я.Афанасьёў, Б.Тарашкевіч, В.Сербента. На працягу 1930–1938 гг. зняты з пастоў і арыштаваны 5 наркомаў асветы (ужо адзначаны А. Баліцкі, а таксама А.Пластун, А.Чарнушэвіч, А.Дзякаў, У.Півавараў). Страты панеслі кампазітары, мастакі, святары.

Рэпрэсіі падвяргалася мова, ужыванне якой скарачалі. Скарачаліся беларускамоўныя школы, народныя дамы, хаты-чытальні, змяншалася выданне беларускіх кніг і газет, справаводства пераводзілася на рускую мову, з пасад кіраўнікоў звальняліся беларусы, распускаліся беларускія краязнаўчыя арганізацыі. Нерэпрэсіраваная частка інтэлігенцыі вымушана была стаць на шлях прыстасавання да рэжыму. Прыстасаваныя павінны былі чарніць вядомых дзеячаў беларускай культуры. Паэт-дэмакрат Ф. Багушэвіч быў абвешчаны “кулацкім паэтам”. Я.Карскі - “вялікадзяржаўным чарнасоценцам”, пісьменнік М. Гарэцкі – контррэвалюцыянерам. Адмаўлялася і забаранялася ўсё тое, што было зроблена арыштаванымі. Панавалі цензура, стан страху.

Такім чынам, культурнае жыццё ў 1920-я – 1930-я гады праходзіла ў складаных, часта драматычных умовах. Гэта быў час значных дасягненняў і цяжкіх страт.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Пералічце асноўныя этапы палітыкі беларусізацыі і ахарактэрызуйце кожны з іх.
2. Назавіце асноўныя мерапрыемствы палітыкі беларусізацыі, яе супярэчнасці і вынікі.
3. Канкрэтызуйце прыкладамі выснову аб тым, што беларусізацыя з’яўлялася складовай часткай савецкай нацыянальнай палітыкі

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

Лекцыя 6. Навуковая і культурна-асветніцкая дзейнасць у Заходняй Беларусі.

Ключавыя паняцці: Заходняя Беларусь, палітыка паланізацыі, Таварыства беларускай школы (ТБШ), краязнаўчы рух, гісторыка-культурная спадчына

План:

1. Палітыка польскіх улад у адносінах да беларускай культуры. Стан беларускай адукацыі.
2. Дзейнасць Таварыства беларускай школы.
3. Краязнаўчы рух і ахова гісторыка-культурнай спадчыны.

1. Палітыка польскіх улад у адносінах да беларускай культуры. Стан беларускай адукацыі.

У культурным жыцці заходнебеларускіх зямель вызначальнае месца займала грамадска-культурная дзейнасць беларусаў як большасці карэннага насельніцтва. З-за непісьменнасці і малапісьменнасці, нізкага ўзроўню

грамадскай і нацыянальнай свядомасці насельніцтва, слабасці сацыяльна-культурнай сферы пераважала культурна-асветніцкая праца, якая праводзілася грамадскімі арганізацыямі, навучальнымі ўстановамі, інтэлігенцыяй рознай ідэйна-палітычнай накіраванасці.

З 514 беларускіх пачатковых школ, якія дзейнічалі ў Заходняй Беларусі да 1921 г., да 1923 г. засталіся толькі 32. Хоць прыняты Польшкім сеймам 31 ліпеня 1924 г. “Закон аб мове і арганізацыі школьнай справы для нацыянальных меншасцей” фармальна дазваляў ствараць дзяржаўныя нацыянальныя школы, аднак была адкрыта нязначная колькасць польска-беларускіх школ. З усталяваннем ў 1926 г. рэжыма “санацыі” Ю. Пілсудскага пачала праводзіцца палітыка дзяржаўнай асіміляцыі, якая часова ўтрымлівала асобныя ліберальна-дэмакратычныя палажэнні, але з канца 1920-х фактычна адбылося вяртанне да папярэдняй палітыкі нацыянальнай асіміляцыі. З 25 беларускіх і 49 польска-беларускіх школ у 1928 г. 116 засталася да 1938 г. толькі 5 польска-беларускіх.

Польскія ўлады закрылі 8 беларускіх гімназій, 2 настаўніцкія семінарыі. Адзіная беларуская гімназія ў Вільні была пераўтворана ў філіял польскай гімназіі. Школьная рэформа пачатку 1930-х гг. яшчэ больш абмежавала доступ заходнебеларускай моладзі да сярэдняй, вышэйшай адукацыі. Сярод студэнтаў Віленскага ўніверсітэта імя С. Баторыя доля беларусаў не перавышала 3%. Не было забяспечана ўсеагульнае навучанне нават у пачатковых польскіх школах. У 1938/1939 навучальным годзе ў Заходняй Беларусі не наведвалі заняткі больш 100 тыс. дзяцей. У многіх паветах былі “бяшкольныя акругі”.

2. Дзейнасць Таварыства беларускай школы.

У 1939 г. каля 35% насельніцтва заставалася непісьменным. Вялікую ролю ў абароне нацыянальных правоў заходнебеларускага насельніцтва сыгралі культурна-асветніцкія арганізацыі – Таварыства беларускай школы (ТБШ), Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры (БІГіК). У вытокаў стварэння ТБШ былі Б. Тарашкевіч, А. Луцкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, А. Станкевіч і інш. У першай палове 1920-х гг. таварыства засяродзілася на пытаннях утрымання беларускіх гімназій, пачатковых школ. Пад уплывам Беларускай сялянска-работніцкай грамады ТБШ з 1926 г. стала буйной культурна-асветніцкай арганізацыяй: 12 акруговых упраў у сярэдзіне 1930 г. налічвалі больш 500 гурткоў, у якіх знаходзілася больш 15 тыс. чалавек. Асноўнымі напрамкамі культурна-асветніцкай працы ТБШ былі наступныя: асветніцтва (ліквідацыя непісьменнасці; самаадукацыя дарослых; навучанне і выхаванне ў беларускіх пачатковых школах, гімназіях; пазашкольная асвета); арганізацыйна-масавая работа (правядзенне кампаній па збору подпісаў за адкрыццё беларускіх школ – да 1928 г. было пададзена больш за 30 тыс. заяў на 1229 школ, аднак абсалютная большасць з іх была беспадстаўна праігнаравана польскімі ўладамі); выдавецкая дзейнасць і бібліятэчная справа (наладжванне друку, распаўсюджванне вучэбнай літаратуры,

перыёдыкі, утрыманне бібліятэк-чытальняў); культурна-мастацкая дзейнасць (арганізацыя самадзейных мастацкіх калектываў).

Асветніцкая праца ТБШ праводзілася ў святліцах (клубах), бібліятэках-чытальнях (хатах-чытальнях), народных дамах. Для прапаганды асветы актыўна выкарыстоўваўся друк таварыства – “Бюлетэнь ТБШ”, газета “Шлях”, часопіс “Летапіс ТБШ”. Аднак пад уздзеяннем рэпрэсій польскіх улад адбыўся заняпад дзейнасці ТБШ – восенню 1932 г. налічвалася толькі 150 гурткоў (каля 4 тыс. чалавек), вясной 1934 забаронена адзіная акруговая ўправа ў Беластоку, амаль спынілася існаванне гурткоў.

Адмоўны ўплыў аказвалі і сталінскія рэпрэсіі, ахвярамі якіх сталі Б. Тарашкевіч, Я. Гаўрылік, 117 І. Дварчанін, П. Мятла, С. Рак-Міхайлоўскі і іншыя лідары заходнебеларускага руху. БІГіК быў створаны дзеячамі Беларускай хрысціянскай дэмакратыі ў 1926 г. як альтэрнатыўная ТБШ арганізацыя. Асноўнымі формамі яе культурна-асветніцкай дзейнасці былі лекцыі, урачыстыя мерапрыемствы (“акадэміі”) і інш. У пачатку 1930-х гг. назіралася ажыўленне дзейнасці БІГіК. У 1934–1935 гг. налічвалася больш за 80 яго гурткоў (каля 1,2 тыс. чалавек), амаль пры кожным гуртку працавала бібліятэка-чытальня. У лютым 1936 г. было заключана пагадненне паміж ТБШ і БІГіК аб адзінстве дзеянняў у школьнай справе. Сумесны Школьны сакратарыят праводзіў кампанію за адкрыццё беларускіх школ. Аднак у снежні 1936 г. была забаронена дзейнасць гэтых арганізацый. Польскія ўлады актывізавалі дзеянні па далейшай паланізацыі і нацыянальна-культурнай асіміляцыі насельніцтва Заходняй Беларусі.

3. Краязнаўчы рух і ахова гісторыка-культурнай спадчыны.

Нешматлікая заходнебеларуская інтэлігенцыя прыкладала намаганні ў справе навуковага даследавання гісторыка-культурнай спадчыны. Адпаведную працу праводзіла Беларускае навуковае таварыства (БНТ) у 118 Вільні, якое займалася распрацоўкай беларускай навуковай тэрміналогіі, падрыхтоўкай і выданнем вучэбнай, навукова-папулярнай літаратуры, прапагандай гістарычных ведаў. Пры БНТ быў заснаваны ў 1921 г. Віленскі беларускі гісторыка-этнаграфічны музей імя І. Луцкевіча, дырэктарам якога да верасня 1939 г. быў А. Луцкевіч. Пад уплывам ідэй польскага рэгіяналізму ажыўіўся на заходнебеларускіх землях краязнаўчы рух. Зборам і даследаваннем традыцыйнай культуры займаўся этнаграфічны музей Віленскага ўніверсітэта імя С. Баторыя. Былі створаны гістарычны і прыродазнаўчы музеі ў Гродне, Палескі музей у Пінску, краязнаўчыя музеі ў Слоніме, Ваўкавыску, Баранавічах, музей А. Міцкевіча ў Навагрудку.

Дзякуючы намаганням ТБШ і іншых прагрэсіўных арганізацый пэўнае развіццё атрымалі фальклор, літаратура, мастацкая самадзейнасць. У розных выданнях друкаваліся творы К. Сваяка, У. Жылкі, Л. Радзевіча, М. Васілька, А. Салагуба, П. Пестрака, М. Машары, В. Таўлая, М. Засіма. Іх творчасць адлюстроўвала народную долю, барацьбу працоўных за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. У літаратуру прыйшлі таксама Максім Танк (Я.І. Скурко), Янка Брыль, С. Новік-Пяюн, А. Дубровіч і інш.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Ахарактарызуйце Ахарактарызуйце палітыку “паланізацыі”, якую праводзіла польская ўлада у адносінах беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі.

2. У чым праяўлялася дзейнасць Таварыства беларускай школы (ТБШ) у Заходняй Беларусі.

3. Назавіце выбітных прадстаўнікоў беларускай культуры ў Заходняй Беларусі.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.

2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

Лекцыя 6. Літаратура, драматургія, тэатр у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Ключавыя паняцці: літаратура, ваенная праблематыка, ваенны пісьменнікі, ваенная тэматыка ў мастацтве, ідэалогія, драматургія, тэатральнае мастацтва.

План:

1. Літаратура. Ваенная тэматыка.
2. Ваенная тэматыка ў мастацтве.
3. Ідэалагічны фактар у развіцці драматургіі і тэатральнага мастацтва.

1. Літаратура. Ваенная тэматыка.

У культурным жыцці ў БССР у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе можна вылучыць некалькі перыядаў: 1941–1945 гг.; 1945 г. – першая палова 1950-х гг.; другая палова 1950-х – першая палова 1960-х гг. У час Вялікай Айчыннай вайны 1941–1945 гг. беларуская культура панесла незлічоныя і незваротныя страты. Велізарны ўдар быў нанесены па генафонду беларускай нацыі, яе інтэлігенцыі. Дашчэнтны былі разбураны і спалены беларускія гарады і вёскі, поўнаасцю ці вельмі моцна былі разрабаваны і знішчаны бібліятэкі, музеі, архівы, навуковыя і культурна-асветніцкія ўстановы.

Тэма вайны стала асноўнай у нацыянальнай мастацкай культуры на ўсе наступныя дзесяцігоддзі да сённяшняга часу, бо яна была спаўна выпактавана беларускім народам. Першае пасляваеннае дзесяцігоддзе (1945 г. – першая палова 1950-х гг.) ахарактарызаваўся складанасцю і супярэчлівасцю ў культурным жыцці не толькі БССР, але і ўсяго савецкага грамадства. З аднаго боку, адбывалася аднаўленне разбуранай і знішчанай у гады вайны матэрыяльна-тэхнічнай базы ўстаноў навукі, адукацыі, культуры, стваральным пафасам была прасякнута дзейнасць навуковай і творчай інтэлігенцыі. Сярод новых ВНУ быў і заснаваны ў 1945 г. Беларускі дзяржаўны тэатральны інстытут (цяпер – Беларуская дзяржаўная акадэмія мастацтваў). З другога боку, ва ўмовах культу асобы І. Сталіна значна

ўзмацніўся ідэалагічны кантроль, стала яшчэ большай цэнтралізацыя па кіраўніцтву за творчым працэсам з боку партыйных і дзяржаўных органаў, рэгламентацыя дзейнасці ўстаноў культуры, адбыўся шэраг буйнамаштабных ідэалагічных кампаній (барацьбы з “бязродным касмапалітызмам”, фармалізмам і інш.), разгортвалася чарговая хваля рэпрэсій супраць дзеячаў навукі, адукацыі і культуры, праводзілася далейшае закрыццё храмаў ва ўсходніх абласцях і атэістычная прапаганда.

Аднак у пасляваеннае дзесяцігоддзе было шмат зроблена па аднаўленні і далейшым развіцці культуры. Назіраўся значны ўздым агульнаадукацыйнага і культурнага ўзроўняў насельніцтва. Цэлы шэраг навуковых распрацовак ажыццявілі вучоныя. Нягледзячы на цяжкасці, рэалістычнымі творамі папоўнілася мастацкая культура. Разам з пасрэднымі працамі, у якіх назіралася ўсхваленне і перабольшванне з’яў сацыялістычнай рэчаіснасці, былі выкананы высокамастацкія творы, у якіх закраліся агульначалавечыя каштоўнасці, праўдзіва адлюстроўваліся падзеі мінулага і сучаснасці.

У час “хрушчоўскай адлігі” у другой палове 1950-х – першай палове 1960-х гг. у культурным жыцці рэспублікі, як і ўсяго Савецкага Саюза, перапляліся 2 асноўныя тэндэнцыі. З аднаго боку, выразнай стала дэмакратычная тэндэнцыя, якая была вынікам дэсталінізацыі ва ўсіх сферах жыцця. Адбылася палітычная рэабілітацыя ахвяр сталінізму, вярнуліся да творчай працы ўцалелыя дзеячы, публікаваліся творы рэпрэсаваных аўтараў, зменшыўся ўціск партыйна-ідэалагічнага кантролю, актывізавалася грамадска-культурнае жыццё, новыя трактоўкі набывала тэма Вялікай Айчыннай вайны ў літаратуры і мастацтве.

Пад уплывам працэсаў дэмакратызацыі, выкліканай вынікамі XX з’езда КПСС, з’явілася новае пакаленне савецкай інтэлігенцыі – “шасцідзесятнікі”. З другога боку, кансерватыўная тэндэнцыя імкнулася зберагчы і прыстасаваць старыя рычагі да новых рэалій грамадскай свядомасці. Дэсталінізацыя была непаслядоўнай і абмежаванай, не былі рэабілітаваны многія дзеячы беларускай нацыянальна-дэмакратычнай інтэлігенцыі (У. Ігнатоўскі, З. Жылуновіч, Я. Лёсік, В. Ластоўскі і інш.), пашырылася празмерная ідэалагізацыя і ўмяшанне ў творчы працэс, абмежаванне правоў на свабоду творчасці. У краіне праводзілася ваяўнічая атэістычная палітыка.

2. Ваенная тэматыка ў мастацтве.

Беларуская літаратура ў. набыла ўсесаюзнае і міжнароднае прызнанне. Цэлы шэраг твораў беларускіх пісьменнікаў, паэтаў і драматургаў быў адзначаны самымі высокімі літаратурнымі ўзнагародамі Савецкага Саюза – Сталінскімі прэміямі (у 1966 г. іх прыраўнялі да Дзяржаўных прэмій СССР), Ленінскімі прэміямі, Дзяржаўнымі прэміямі СССР. У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе Сталінскія прэміі атрымалі А. Куляшоў за паэмы “Сцяг брыгады” і “Новае рэчышча”, Я. Колас – за вершы і паэму “Рыбакова хата”, П. Броўка – за вершы і паэму “Хлеб”, зборнік вершаў “Дарога жыцця”, І. Шамякін – за раман “Глыбокая плынь”, М. Танк – за зборнік вершаў “Каб ведалі”, К. Крапіва – за п’есу “Пяюць жаваранкі”, Я. Брыль – за аповесць “У

Забалацці днее”. Ленінскімі прэміямі былі ўганараваны П. Броўка за кнігу “А дні ідуць...” (1962 г.), І. Мележ – за раманы “Людзі на балоце” і “Подых навальніцы” (1977 г.), М. Танк – за зборнік “Нарачанскія сосны” (1978 г.) і В. Быкаў – за аповесць “Знак бяды” (1986 г.). Дзяржаўную прэмію СССР атрымалі В. Быкаў за аповесці “Абеліск” і “Дажыць да світання” (1974 г.) і А. Дудараў за п’есу “Радавыя” (1985 г.).

Тэма вайны, партызанскай барацьбы заставалася асноўнай у беларускай літаратуры. У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе з’явіліся раманы “Векапомныя дні” М. Лынькова, “Мінскі напрамак” І. Мележа, “Глыбокая плынь” І. Шамякіна і іншыя значныя творы. З 1960-х гг. беларускія празаікі А. Адамовіч, В. Быкаў, Я. Брыль, І. Навуменка, І. Чыгрынаў, І. Шамякін і іншыя сталі лідарамі ва ўсёй савецкай літаратуры ў распрацоўцы ваеннай тэмы. Асобнае месца ў беларускай прозе займаюць творы В. Быкава, у якіх вызначальнай рысай стала горкая і крывакая праўда вайны: аповесці “Жураўліны крык”, “Здрада”, “Трэцяя ракета”, “Альпійская балада”, “Мёртвым не баліць”, “Сотнікаў”, “Абеліск”, “Яго батальён”, “Знак бяды” і інш. Адрэзанае месца ў празаічных творах пра вайну займаюць раманы “Птушкі і гнёзды” Я. Брыля, трылогія “Сасна пры дарозе”, “Вецер у соснах” і “Сорак трэці” І. Навуменкі, “Хатынская аповесць” А. Адамовіча, кніга-памяць “Я з вогненнай вёскі...” А. Адамовіча, Я. Брыля, У. Калесніка, кніга С. Алексіевіч “У вайны не жаночы твар” і інш.

3. Ідэалагічны фактар у развіцці драматургіі і тэатральнага мастацтва.

У першыя пасляваенныя гады партыя не адыйшла ад кантролю і кіраўніцтва культурай. Ужо ў 1946 г. пачаліся кампаніі па барацьбе супраць “нізкапаклонства перад Захадам”, “беларускага нацыяналізму” і “бязроднага касмапалітызму”. Жорстка крытыкавалася палажэнне аб дзяржаўнасці Беларусі ў сярэднявеччы, аб «залатым веку» ў гісторыі беларускай культуры.

У сакавіку 1947 г. ЦК УКП (б) прыняў пастанову “Аб судах гонару ў міністэрствах СССР і цэнтральных ведамствах”. Яна была накіравана на тое, каб ізаляваць навуковую і творчую інтэлігенцыю ад кантактаў са сваімі калегамі за мяжой, устанавіць «жалезную заслонку» з сусветнай культурай. Лічылася, што той, хто ішоў на кантакты з замежнымі калегамі альбо выказваў нешта станоўчае ў іх бок, губляў гонар і вартасць савецкага чалавека. Для барацьбы з такімі супрацоўнікамі прапановалася ствараць спецыяльныя выбарныя органы – суды гонару.

З пашырэннем ідэалагічнага ціску ў другой палове 1940-х – пачатку 1950-х гг. узмацніліся рэпрэсіі супраць інтэлігенцыі. Зноў арыштоўвалі выкладчыкаў, вучоных, пісьменнікаў, што накладвала адмоўны адбітак на ход аднаўлення і далейшага развіцця культуры.

Пасляваенныя гады характарызаваліся далейшым узмацненнем ролі Галоўліта, які ўзнавіў сваю дзейнасць у 1943 г. Як і ў 1930-я гг., літаратурнае жыццё рэгламентавалася, стрымліваўся праўдзівы, аб’ектыўны падыход пісьменнікаў да паказу рэальнага становішча спраў у развіцці народнай

гаспадаркі, грамадскім жыцці. Аўтары павінны былі прытрымлівацца пэўных ідэалагічных правілаў, дзе прысутнічалі бы толькі станоўчыя «героі» і адмоўныя «ворагі». За адыход ад азначанай схемы крытыкаваліся п'есы «Мілы чалавек» Кандрат Крапівы і «Заложнікі» А. Кучара.

Шэраг твораў, сярод якіх раман «Млечны шлях» Кузьмы Чорнага, не былі дапушчаны да выдання. У 1952–1954 гг. убачыла свет першае пасляваеннае выданне збору твораў Янкі Купалы, аднак не былі надрукаваны каля 160 твораў паэта, у якіх пясняр горача выказваў нацыянальнавызваленчыя ідэі. Існуючае становішча аказала ўплыў таксама і на тэатральнае мастацтва Беларусі. У ім разгарнулася кампанія за «чысціню» рэпертуару, пазбаўленне ўздзеяння замежных твораў, якія, на думку палітычнага кіраўніцтва, рабілі буржуазны ўплыў на савецкага глядача. Кожны драматычны тэатр абавязаны быў ставіць «штогод не менш двух-трох новых, высакаякасных у ідэйных і мастацкіх адносінах спектакляў на сучасныя савецкія тэмы».

На працягу шэрагу гадоў рэпертуар зацвярджаўся бюро ЦК КП(б)Б, яго можна было змяніць толькі з дазволу аддзела прапаганды і агітацыі ЦК. Значнай падзеяй у тэатральным жыцці рэспублікі з'явілася пастаноўка спектакля «Канстанцін Заслонаў» А. Маўзона (1918–1977) у Беларускай драматычным тэатры імя Янкі Купалы. Галоўныя ролі ў ім выконвалі такія выдатныя акцёры, як Барыс Платонаў, Глеб Глебаў, Ірына Ждановіч.

Новая хваля ідэалагічнага ціску на тэатральнае мастацтва разгарнулася ў сувязі з кампаніяй барацьбы з касмапалітызмам. «Касмапаліты», пераважна прадстаўнікі яўрэйскай нацыянальнасці, абвінавачваліся ў тым, што яны прыцягвалі ў грамадства ідэалогію і культуру буржуазнага Захаду. Увогуле, касмапалітам мог быць абвешчаны любы чалавек, які цікавіўся заходняй літаратурай, музыкой, жывапісам. Гэта прывяло да ізаляцыі савецкага народа ад многіх дасягненняў культуры народаў свету. Выкрыццё «касмапалітаў» з ліку тэатральных і музычных дзеячаў распачалося ў друку, на партыйных сходах творчых саюзаў, устаноў культуры. Асаблівай крытыцы падвяргаўся Дзяржаўны яўрэйскі тэатр БССР. Калектыву ставілася ў віну тое, што ішлі п'есы, якія ідэалізавалі даўніну, ухвалялі быт дарэвалюцыйнага месчачковага мяшчанства, прапагандавалі нізкапаклонства перад Захадам. Такія абвінавачванні прывялі да таго, што хутка тэатр быў расфарміраваны, а некаторыя яго дзеячы рэпрэсіраваны. З ім падзялілі лёс Магілёўскі абласны драматычны тэатр, тэатр музычнай камедыі.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Ахарактарызуйце асноўныя напрамкі творчасці беларускіх пісьменнікаў у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
2. У чым заключалася сутнасць «ваеннай прозы» беларускіх пісьменнікаў у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
3. У чым заключаўся партыйна-ідэалагічны кантроль у сферы культуры.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

Лекцыя 7. Адукацыя і навука ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Ключавыя паняцці: адукацыя, агульнаадукацыйная школа, навука, акадэмічная навука, вузаўская навука, Акадэмія навук.

План:

1. Адукацыя. Аднаўленне і развіццё агульнаадукацыйнай школы.
2. Навука.
3. Уклад акадэміка В.Ф. Купрэвіча ў развіццё Акадэміі навук БССР.

1. Адукацыя. Аднаўленне і развіццё агульнаадукацыйнай школы.

Крывакая, жудасная вайна нанесла вялізныя страты культуры Беларусі. Амаль цалкам была знішчана яе матэрыяльная база. Вораг зруйнаваў 8825 школ з 12294 існуючых да вайны, усе нацыянальна-даследчыя цэнтры АН БССР, 219 бібліятэк, 5425 музеяў, тэатраў і клубаў, 2187 бальніц і амбулаторый, 2651 дзіцячую ўстанову. Сярод ахвяр вайны было вельмі шмат беларускай інтэлігенцыі, увогуле, адукаваных і прафесійна падрыхтаваных людзей. Колькасць рабочых і служачых зменшылася на 53,5% ад узроўню 1940 года. Адразу пасля вызвалення першых беларускіх зямель (1943–1944 гг.) пачалося не толькі гаспадарчае, але і культурнае аднаўленне.

У 1944 годзе распачалося будаўніцтва і рамонт школ, выраб школьнага абсталявання. Аднавіліся заняткі. Цяжкасці былі неімаверныя. Не хапала памяшканняў, падручнікаў і паперы. Трэба было камплектаваць класы з розных узростаў, бо дзеці тры ваенныя гады не маглі вучыцца. Напрыклад, у першым класе пачыналі вучобу 8-мі, 9-ці, 10-ці і 11-ці гадовыя дзеці. Для пераросткаў старэйшых класаў адчыняліся вячэрнія школы рабочай і сельскай моладзі.

З мэтай удасканалення сістэмы школьнай адукацыі быў ажыццёўлены пераход да навучання з 7-гадовага ўзросту, уведзена абавязковая здача ў 4 і 7 класах экзаменаў, а ў 10 класе – экзаменаў на атэстат сталасці. Былі заснаваны ўзнагароды за поспехі ў навучанні – сярэбраныя і залатыя медалі.

Аднак не апраўдала сябе пасляваеннае новаўвядзенне аб раздзельным навучанні хлопчыкаў і дзяўчынак, таму што гэта ўскладніла ўмовы работы школы і ніколі не садзейнічала выхаваўчаму працэсу. Праблему стварала і тое, што многія настаўнікі былі недастаткова кваліфікаваныя, не ведалі беларускай мовы і нацыянальных асаблівасцей, бо былі камандзіраваны з Расіі для змяншэння вострага дэфіцыту выкладчыкаў. У сувязі з гэтым колькасць беларускамоўных школ стала змяншацца. Напрыклад, калі ў Мінску ў 1945 годзе было з 28 школ – 14 беларускамоўных, то ўжо ў 1952 г. –

толькі 9 з 46. У Брэсце з 14 школ засталася беларускамоўнай толькі адна. А 29 раённых цэнтраў Заходняй Беларусі, увогуле, не мелі ніводнай беларускамоўнай школы.

Адначасова з аднаўленнем школьнай справы, пачалі функцыяніраваць і вышэйшыя навучальныя ўстановы. Вярнуліся з эвакуацыі БДУ, Мінскі медыцынскі інстытут, пачаў у 1945 годзе працаваць тэатральны інстытут. На ўзровень падрыхтоўкі спецыялістаў асабліва адмоўна ўплывала нястача выкладчыкаў вышэйшай кваліфікацыі. У 1950 – 1951 навучальным годзе з 1388 выкладчыкаў толькі 74 мелі ступень доктара навук, ды і то 37 з іх былі медыкамі. У гэты час у рэспубліцы не было ніводнага доктара навук па фізіцы, матэматыцы, філасофіі, рускай і беларускай мовах і іншых. Вучэбна-выхаваўчы працэс у ВНУ быў празмерна запалітызаваны. Скарачалася навучанне нацыянальнай гісторыі і культуры. У БДУ нават была закрыта кафедра гісторыі Беларусі.

У 1951–1955 гг. адбылося далейшае пашырэнне сярэдняй адукацыі шляхам арганізацыі новых сярэдніх школ і пераўтварэння сямігодак у сярэднія навучальныя ўстановы. Колькасць сямігодак і пачатковых школ, наадварот, зменшылася. Разам з тым у развіцці агульнаадукацыйнай школы ў пасляваеннае дзесяцігоддзе меліся значныя недахопы. На нізкім прафесійным узроўні вялося выкладанне многіх прадметаў, у вучэбна-выхаваўчай рабоце дрэнна ўлічваліся нацыянальныя асаблівасці. Рэзка скарацілася колькасць школ з беларускай мовай навучання ў буйных прамысловых цэнтрах.

2. Навука.

Паступова, з вялікімі цяжкасцямі аднаўляўся і навуковы патэнцыял рэспублікі. Як адзначалася вышэй, у другой палове 1940-х–пачатку 1950-х гг. развіццё навукі суправаджалася ідэалагічным кантролем. Вызначаўся дакладны падзел розных галін навукі на «наша сацыялістычнае» і «іх-капіталістычнае». Гэта дазваляла той навуковай шэраці, што была адціснута падчас вайны, аднавіць і ўзмацніць свае пазіцыі.

Так, у біялогіі пачалі чарговы наступ прыхільнікі Т. Лысенкі. На Беларусі ім супрацьстаяла школа генетыкаў, якую ўзначальваў Антон Раманавіч Жэбрак. З пяці вядомых свету відаў цвёрдай пшаніцы тры былі выведзены ў яго лабараторыі генетыкі і цыталогіі. У маі 1947 г. А. Жэбрак быў абраны прэзідэнтам АН БССР, але ўжо ў снежні гэтага года вызвалены з гэтай пасады, не абраны нават у акадэмікі. У выніку ў рэспубліцы на доўгі час замарудзілася развіццё гэтага напрамку біялагічнай навукі. Фармальнай прычынай для гэтага паслужыла публікацыя А. Жэбрака ў 1945 г. у амерыканскім штотыднёвіку «Навука», у якой ён выказаў крытыку ў адрас антынавуковай тэорыі Т. Лысенкі.

Новы прэзідэнт АН БССР Мікалай Грашчанкоў шмат зрабіў для станаўлення нейрахірургіі ў БССР, аднак лічыў немэтазгодным развіццё на Беларусі фундаментальных даследаванняў у галіне фізікі, матэматыкі і іншых навук. У цэлым вынікі дзейнасці вучоных Беларусі ў першыя пасляваенныя гады былі сціплымі. На развіцці навукі адмоўным 190 чынам адбіваліся

слабасць яе матэрыяльна-тэхнічнай базы, адміністрацыйныя, валявыя метады кіравання. У грамадскіх навук «апошнім» словам у тэорыі і практыцы, неаспрэчнай ісцінай лічыліся ўстаноўкі высокага партыйнага кіраўніцтва. Ідэалагічны ціск, дагматызм асабліва праявіліся ў час дыскусій па філасофіі, мовазнаўству, палітычнай эканоміі, праведзеных у 1947– 1952 гг. Гэта стрымлівала навуковую думку, заціскала яе ў вузкія ідэалагічныя рамкі.

3. Уклад акадэміка В.Ф. Купрэвіча ў развіццё Акадэміі навук БССР.

У разглядаемы перыяд пэўныя зрухі былі зроблены ў развіцці навукі. Цэнтрам навуковай працы ў рэспубліцы з'яўлялася Акадэмія навук БССР. Тут праводзіліся работы па стварэнню новых сплаваў, удасканаленню тэхналогіі апрацоўкі металаў. Паспяхова распрацоўваліся пытанні развіцця калоіднай хіміі, рацыянальнага выкарыстання торфу, праводзіліся даследаванні, накіраваныя на павышэнне ўрадлівасці глебы, культуры земляробства, развіццё жывёлагадоўлі ў калгасах і саўгасах рэспублікі.

У 1955 г. у сістэме АН БССР быў створаны Інстытут фізікі і матэматыкі, у якім пачалі развівацца новыя напрамкі – спектраграфія, люмінісцэнцыя, тэорыя дыфэрэнцыяльных ураўненняў і вылічальная матэматыка. У гэтым жа годзе ствараецца Інстытут матэматыкі з вылічальным цэнтрам, адкрываецца аддзел фізікі цвёрдага цела і паўправаднікоў, які хутка рэарганізаваўся ў інстытут таго ж профілю.

На базе энергетычнага сектара ў 1952 г. быў створаны Інстытут энергетыкі, пераўтвораны ў 1963 г. у Інстытут цепла- і масаабмену. Арганізаваны ў 1957 г. Інстытут машыназнаўства і аўтаматызацыі пазней быў перайменаваны у Інстытут праблем надзейнасці і даўгавечнасці машын.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. Якімі былі палітычныя і ідэалагічныя ўмовы развіцця беларускай культуры ў пасляваенныя гады?
2. Назавіце вядомых дзеячоў беларускай культуры другой паловы XX ст.
3. Назавіце асноўныя прычыны звужэння сферы выкарыстання беларускай мовы ў 1945 – 1950-я гг.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Лекцыя 8. Архітэктура і выяўленчае мастацтва ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

Ключавыя паняцці: “адліга”, русіфікацыя, жывапіс, скульптура, архітэктура, куяўленчае мастацтва.

План:

1. Умовы развіцця беларускай культуры ў час хрушчоўскай “адлігі”.
2. Узмацненне русіфікатарскіх тэндэнцый у культурным жыцці.
3. Жывапіс. Асноўныя праблемы і накірункі развіцця.
4. Скульптура.

1. Умовы развіцця беларускай культуры ў час хрушчоўскай “адлігі”.

Сярэдзіна 1950-х гг. з’явілася новым этапам у развіцці беларускай культуры, пачатак якога звязаны з рашэннямі XX з’езда КПСС (люты 1956 г.). Духоўнае жыццё тых часоў адлюстроўвала складаны і супярэчлівы працэс барацьбы дзвюх тэндэнцый: дэмакратычнай, якая імкнулася да вызвалення ўсіх сфер жыцця ад скажэнняў сталінскай эпохі, і кансерватыўнай, якая імкнулася зберагчы і прыстасаваць старыя рычагі да новых рэалій грамадскай свядомасці.

Пачаўся складаны, балючы, а для многіх людзей і трагічны працэс разбурэння існуючых стэрэатыпаў і поглядаў. Актыўным правадніком ідэй абнаўлення грамадства з’яўлялася творчая інтэлігенцыя. Кіруючыя структуры стараліся захаваць ідэалагічны кантроль над творчай інтэлігенцыяй, не давалі ёй выйсці за межы дазволенага ў асмысленні і ацэнцы гісторыі і сучаснага развіцця грамадства, заахвочвалі кампаніі па барацьбе з “фармалізмам” і “абстракцыянізмам”.

Галоўным аргументам такой палітыкі з’яўлялася сцвярджэнне аб абвастрэнні ідэалагічнай барацьбы ў абстаноўцы мірнага суіснавання з капіталістычным светам. На пачатку 1960-х гг. умяшанне ў творчы працэс аднаўлення з боку партыйных структур узмацнілася. Аб гэтым сведчылі сустрэчы 17 снежня 1962 г. і 7–8 сакавіка 1963 г. М.С. Хрушчова з творчай інтэлігенцыяй. Ён крытыкаваў А. Вазнясенскага, Э. Неізвеснага, М. Хуцыева, іншых прадстаўнікоў мастацкай інтэлігенцыі, якія ў сваёй творчасці імкнуліся адысці ад догмаў і канонаў.

У той жа час сам працэс аднаўлення грамадства, «адліга», не мог не выклікаць ажыўлення культурнага жыцця. З’явіліся новыя літаратурна-мастацкія часопісы “Юность”, “Молодая гвардия”, “Москва”, “Наш современник”. Пашырыліся магчымасці публікацый для маладых паэтаў, празаікаў, крытыкаў. Аднавілася выданне часопіса «Иностранная литература», у выніку чаго савецкія чытачы атрымалі магчымасць шырэй знаёміцца з сусветным літаратурным працэсам.

Папулярнымі замежнымі пісьменнікамі сярод інтэлігенцыі і моладзі былі Э.М. Рэмарк і Э. Хэмінгуэй. У Маскве адкрыўся тэатр «Современник», які прыцягнуў увагу не толькі 196 актуальнымі і арыгінальнымі

пастаноўкамі, але і таленавітай іграй акцёраў. У побыт людзей уваходзіла тэлебачанне. Тэлевізары былі рэдкасцю, іх глядзелі разам з сябрамі, знаёмымі, суседзямі, ажыўлена абмяркоўвалі перадачы. Вялікім імпульсам для асэнсавання праблем, якія стаялі перад грамадствам, з'явілася масавае вызваленне вязняў ГУЛАГу. Пачаўся працэс пасмяротнай рэабілітацыі дзеячаў літаратуры і мастацтва, якія загінулі ў часы сталінскіх рэпрэсій. У БССР былі рэабілітаваны Сымон Баранавых, Міхась Чарот, Платон Галавач, Міхась Зарэцкі, Уладзіслаў Галубок і іншыя прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі.

3. Узмацненне русіфікатарскіх тэндэнцый у культурным жыцці.

Канец 1950-х–пачатак 1960-х гг. характарызуюцца далейшым звужэннем сферы ўжывання беларускай мовы ў школах. Паводле Закона СССР “Аб умацаванні сувязі школы з жыццём і аб далейшым развіцці сістэмы народнай адукацыі ў СССР” пытанне аб выбары мовы навучання ў школах пакідалася на волю саміх вучняў і іх бацькоў. Значна звужалася прымяненне беларускай мовы ў ВНУ.

3. Жывапіс. Асноўныя праблемы і накірункі развіцця.

Беларускі жывапіс, скульптура таксама развіваліся дынамічна, атрымалі прызнанне і былі адзначаны высокімі дзяржаўнымі ўзнагародамі. Сталінскую прэмію двойчы атрымліваў З. Азгур за скульптурныя партрэты рэвалюцыйных дзеячаў і герояў вайны.

Ленінскую прэмію 1970 г. атрымалі скульптар С. Селіханаў, архітэктары Ю. Градаў, В. Занковіч, Л. Левін – за мемарыяльны комплекс “Хатынь”. Дзяржаўнай прэміяй СССР ўзнагароджваўся М. Савіцкі – за цыкл твораў жывапісу “Гераічная Беларусь” і роспісы музея Вялікай Айчыннай 136 вайны ў Мінску (1973 г.), скульптары А. Заспіцкі, І. Міско, М. Рыжанкоў і архітэктар А. Трафімчук – за помнік савецкай маці-патрыётцы Н. Купрыянавай і яе пяці сынам, якія не вярнуліся з вайны, у Жодзіне (1977 г.).

Лепшыя творы былі адзначаны на рэспубліканскім узроўні Дзяржаўнымі прэміямі БССР і званнем “Народны мастак Беларусі”. Ваенная тэма стала вышэйшай меркай майстэрства для мастакоў, скульптараў. У 1945–1950-я гг. тэме вайны былі прысвечаны палотны “Мінск. 3 ліпеня 1944 года” В. Волкава, “Парад беларускіх партызан у 1944 годзе ў Мінску” “Стаяць насмерць”, “Абарона Брэсцкай крэпасці ў 1941 годзе” Я. Зайцава, “Партызаны ў разведцы” Я. Ціхановіча, “За родную Беларусь” У. Сухаверхава, “Памром, але з крэпасці не пойдзем!” Ф. Зільберта, “Абаронцы Брэсцкай крэпасці” І. Ахрэмчыка і інш.

Адным са значных твораў на нацыянальна-гістарычную тэму была карціна “Кастусь Каліноўскі” А. Гугеля і Р. Кудрэвіч. З 1960-х гг. новае пакаленне мастакоў узбагачала вобразныя і выразныя сродкі ўсіх відаў і жанраў, актыўна перабудоўвала выяўленчыя мовы жывапісу, графікі, скульптуры. Стала больш выразным імкненне да індывідуалізаванага прачытвання гістарычных падзей і сучаснасці, трактоўкі вобраза ў героіка-ўзвышаным, манументальным плане.

Падзеі Вялікай Айчыннай вайны заставаліся ў цэнтры ўвагі беларускіх мастакоў, але іх трактоўка набыла іншае выяўленчае і сэнсавое адценне. Адметнай з’явай выяўленчага мастацтва была творчасць М. Савіцкага. Партызанскі рух адлюстраваны на яго палотнах “Партызаны”, “Віцебскія вароты”, “Пакаранне смерцю” і інш. Яго “партызанскія мадонны” сімвалізавалі вобраз рэспублікі-партызанкі, увасаблялі ідэі вечнасці жыцця. У славытым цыкле палотнаў “Лічбы на сэрцы” М. Савіцкі паказаў жахі фашысцкіх канцлагаў, асабіста перажытых мастаком. Роздумам пра лёс роднай зямлі, каштоўнасць мірнай працы прасякнуты яго палотны “Ураджай”, “Хлябы”, “Рабочыя”, “Збожжа” і інш.

Сярод прызнаных майстроў пейзажу трэба назваць П. Масленікава. Яго палотны “Золата бярозы”, “Беларускі пейзаж”, “Над возерам”, “Азёрны край”, “На раўнінах Палесся” перадаюць зачараванасць аўтара краявідамі Беларусі. У розных жанрах станковага жывапісу працаваў Л. Шчамялёў. Ваеннай тэме прысвечаны яго палотны “Цяжкія гады”, “Генерал Даватар”, “Першы дзень міру” і інш. Ім жа створаны партрэты гістарычных дзеячаў (“Кастусь Каліноўскі”, “Рэпін у Здраўнёве” і інш.), шматлікія пейзажы.

Сярод пачынальнікаў гарадскога пейзажу быў М. Данцыг з карцінамі, прысвечанымі Мінску: “Руіны Мінска”, “Стары і новы Мінск”, “Мой горад старажытны, малады” і інш. Сапраўдным гімнам чалавеку-земляробу з’яўляецца карціна “Спадчына” М. Данцыга. Яму належыць і цэлая галерыя партрэтаў славытых дзеячаў культуры, літаратуры, мастацтва

Працы Г. Вашчанкі вылучаюцца жанравай і тэматычнай разнастайнасцю, роздумам над праблемамі сучаснасці і мінулага: “Маё Палессе”, “Дума пра хлеб”, “Мацярынскія крылы” і інш. З найбольш важных твораў гістарычнага жанру трэба адзначыць яго палотны “Трунвальдская бітва”, трыпціх пра паўстанне К. Каліноўскага “За зямлю, за волю” і інш. У 1970–1980-я гг. у выяўленчае мастацтва прыйшлі А. Марачкін, М. Селяшчук, У. Тоўсцік, У. і М. Басалыгі, М. Купава, Ф. Янушкевіч і інш.

4.Скульптура.

У манументальным мастацтве важнейшай тэмай стаў таксама вялікі гераізм і мужнасць беларускага народа ў гады вайны. Гэта помнікі, якія стаяць у большасці населеных пунктаў Беларусі – гэта бюсты герояў В.Талаша, В.Харужай, С.Грыцаўца, М.Гастэлы і інш. Лепшым дасягненнем у беларускай архітэктуры і скульптуры з’яўляецца ансамбль Плошчы Перамогі ў Мінску (скульптары – З.Азгур, А.Бембель, А.Глебаў, С.Селіханаў, архітэктары У.Кароль, Г.Заборскі).

На пасляваенныя гады приходзіцца росквіт талента Заіра Азгура. Скульптар стварыў вялікі цыкл партрэтаў палкаводцаў, дзеячаў беларускай культуры мінулага: П.І. Баграціёна (1946) і М.Б. Баркляя дэ Толі (1947), Ф. Скарыны, Цёткі (абодва 1947), Ф. Багушэвіча, (1959), партрэты прадстаўнікоў літаратуры і мастацтва Беларусі Якуба Коласа, Кандрата Крапівы, Сяргея Селіханова, Уладзіміра Дзядзюшкі (усе 1949) і інш. Шмат зрабіў З. Азгур у галіне манументальнай скульптуры. Ім створаны

партрэтныя бюсты народнага героя В.І. Талаша ў Петрыкаве (1951), двойчы Героя Савецкага Саюза С.І. Грыцаўца ў Мінску (1951), Янкі Купалы і Ф. Дзяржынскага (1953) у Мінску і інш.

Самым значным дасягненнем скульптараў Беларусі стаў завершаны ў 1954 г. велічны ансамбль плошчы Перамогі ў Мінску з абеліскам-помнікам воінам Савецкай Арміі і партызанам, загінуўшым у баях з нацызмам. Яго аўтары – скульптары Заір Азгур, Андрэй Бембель, Аляксей Глебаў, Сяргей Селіханаў, архітэктары Уладзімір Кароль і Георгій Заборскі.

Велічны помнік – Курган Славы Савецкай Арміі-вызваліцельніцы Беларусі, ўзведзены на 18-м кіламетры шашы Мінск – Масква ў 1969 годзе. Вышыня кургана і штыкоў–абеліскаў – 70,6 метра. Да аглядальнай пляцоўкі вядуць 2 бетонныя лесвіцы па 241 ступеньцы. Аўтары помніка – скульптар А.Бембель і архітэктар А.Стаховіч.

Аўтары мемарыяльнага комплексу – “Хатынь” – архітэктары Ю.Градаў, В.Занковіч, Я.Левін і скульптар С.Селіханаў у 1970 годзе былі ўдастоены Ленінскай прэміі.

Велічнае ўражанне аказвае мемарыял “Брэсцкая крэпасць-герой”, створаны ў 1971 годзе калектывам беларускіх скульптараў і архітэктараў. Калі глядзіш памятник – “Маці”, нельга не задумацца аб простае беларускай жанчыне А.Купрыянавай, жыццё якой падобна на лёс многіх маці нашай рэспублікі, чые сыны загінулі ў полымі вайны. У гэтай маці з Жодзіна пяцёра сыноў аддалі жыццё за Радзіму, адзін з іх, Пётр, стаў Героем Савецкага Саюза пасмяротна.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. У чым праявілася “хрушчоўская адліга” у беларускай культуры?
2. Назавіце вядомых дзеячоў беларускай культуры другой паловы XX ст.
3. Што з’явілася прычынай звужэння выкарыстання беларускай мовы ў галіне культуры ў 1945-1985 гг.

Літаратура:

- 1 Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
- 2 Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
- 3 Лазука, Б. А. Гісторыя мастацтваў : вучэб. дапам. : у 2 т. / Б. А. Лазука. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2007. – Т. 1. – 254 с.
- 4 Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі : вучэб. дапам. / А. Ф. Самусік. – Мінск : Экоперспектива, 2013. – 366 с.

Лекцыя 9. духоўнае і культурнае жыццё беларускага народа на мяжы XX–XXI стст.

Ключавыя паняцці: перабудова, дэмакратызацыя, суверэнiтэт, незалежнасць, галоснасць, беларускае замежжа.

План:

1. Нацыянальна-культурнае адраджэнне.
2. Дзяржаўная палітыка ў сферы культуры.
3. Месца рэлігіі ў духоўным адраджэнні.

1. Нацыянальна-культурнае адраджэнне.

Дэмакратызацыя грамадскага жыцця ў другой палове 1980-х гг. – пачатку 1990-х гг. і абвясчэнне дзяржаўнага суверэнiтэту Беларусі аказалі моцны ўплыў на змест і напрамкі развіцця нацыянальнай культуры, адукацыі, навукі.

27 ліпеня 1990 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнiтэце, а 25 жніўня 1991 г. пятая пазачарговая сесія Вярхоўнага Савета БССР прыняла закон «Аб наданні статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР аб дзяржаўным суверэнiтэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». Гэтыя рашэнні, а таксама прынятыя ў верасні 1991 г. дакументы аб новай дзяржаўнай сімволіцы і назве нашай дзяржавы, якая стала называцца «Рэспубліка Беларусь», значна паскорылі нацыянальна-культурнае развіццё Беларусі, узнялі яе міжнародны аўтарытэт, пашырылі міжнародныя культурныя сувязі, дазволілі больш актыўна і самастойна праводзіць культурную палітыку, рэалізаваць шэраг цікавых праектаў.

У сучасных умовах пашырэння глабалізацыі нацыянальная культура набывае ўсё большае значэнне як надзейны гарант захавання iдэнтычнасці і самабытнасці народа. “Мы разглядаем яе як стратэгічны рэсурс краіны, краевугольны камень нашай незалежнасці, без якога не можа быць суверэннай, квітнеючай дзяржавы”, – падкрэсліў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнка 8 студзеня 2011 г. на цырымоніі ўручэння прэзідэнцкіх прэмій “За духоўнае адраджэнне” і спецыяльных прэмій дзеячам культуры і мастацтва. Адзначым асноўныя напрамкі дзяржаўнай палітыкі ў галіне культуры на сучасным этапе:

- стварэнне і ўдасканалванне нарматыўна-прававой базы;
- далейшае развіццё прафесійнага мастацтва;
- захаванне і развіццё традыцыйнай культуры беларускага народа;
- зберажэнне гісторыка-культурнай спадчыны;
- умацаванне існуючых і стварэнне новых устаноў, арганізацый культуры, мастацтва;
- падтрымка культурнага жыцця нацыянальных супольнасцей;
- пашырэнне міжнародных культурных сувязей;
- разгорванне супрацоўніцтва з беларускай дыяспарай.

2. Дзяржаўная палітыка ў сферы культуры.

У краіне распрацавана і ўдасканалена заканадаўча-прававая база – законы, Указы Прэзідэнта, пастановы ўрада, якія ствараюць добрыя магчымасці для захоўвання і развіцця культуры. Сярод іх законы “Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь”, “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь”, “Аб музеях і Музейным фондзе Рэспублікі Беларусь”, “Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь”, “Аб кінематаграфіі ў Рэспубліцы Беларусь”, “Аб творчых саюзах і творчых работніках”, “Аб народным мастацтве, народных промыслах (рамёствах) у Рэспубліцы Беларусь”. На іх падставе быў упершыню распрацаваны і ў 2016 г. уведзены ў дзеянне Кодэкс аб культуры, які не мае аналагаў на постсавецкай прасторы.

Моўная сфера ў краіне рэгулюецца законам “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь”, прынятым у 1990 г. У адпаведнасці з вынікамі агульнарэспубліканскага рэферэндума 1995 г. у яго былі ўнесены дапаўненні і змяненні – беларуская і руская мовы былі былі зацверджаны дзяржаўнымі. Паводле артыкула 2 гэтага закона, Рэспубліка Беларусь забяспечвае ўсебаковае развіццё і функцыянаванне беларускай і рускай моў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, праяўляе дзяржаўны клопат аб свабодным развіцці і ўжыванні ўсіх нацыянальных моў, якімі карыстаецца насельніцтва рэспублікі.

Мэтамі Дзяржаўнай праграмы “Культура Беларусі” на 2016–2020 гг. з’яўляюцца наступныя: захаванне гістарычнай памяці беларускага народа, яго нацыянальна-культурнай самабытнасці і традыцый; актыўнае далучэнне грамадзян Беларусі да культурнага жыцця краіны, рэалізацыя творчага патэнцыялу нацыі; забеспячэнне якаснага фарміравання, захаванасці і выкарыстання дакументаў Нацыянальнага архіўнага фонду Рэспублікі Беларусь як часткі інфармацыйнага рэсурсу краіны; спрыянне захаванню нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці беларускай дыяспары.

Дзяржаўная праграма ўключае падпраграмы “Спадчына”, “Мастацтва і творчасць”, “Архівы Беларусі”, “Беларусы ў свеце”. Асноўная матэрыяльная падтрымка сферы культуры аказваецца дзяржавай на рэспубліканскім, мясцовым (абласным, раённым, гарадскім) узроўнях. Ужо стала добрай традыцыяй практыка штогадовага прысуджэння прэмій Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь: прэміі “За духоўнае адраджэнне”, спецыяльных прэмій дзеячам культуры і мастацтва і “Беларускі спартыўны Алімп”. Акрамя таго, цяпер для фінансавання культуры ў Беларусі выкарыстоўваюцца і небюджэтныя крыніцы, спонсарства, партнёрства

3. Месца рэлігіі ў духоўным адраджэнні.

Перабудовныя працэсы, гады незалежнасці змянілі стаўленне і да вернікаў і рэлігіі ў цэлым. Вернікі сталі смялей адзначаць рэлігійныя святы, маліцца, а былыя культавыя будынкi паступова сталі перадавацца канфесіям. Частка гэтых будынкаў была адрэстаўравана, асобныя храмы былі адбудаваны зноў на іх гістарычных месцах (касцёл Св. Варвары ў Віцебску,

царква Марыі Магдалены ў Мінску, Мікалаеўская царква ў Брэсцкай крэпасці, Благавешчанская царква ў Віцебску і інш.).

Больш за тое, па сутнасці ўпершыню за гады савецкай улады сталі праектавацца і будавацца новыя цэрквы, касцёлы і манастыры. Усё гэта стала магчымым дзякуючы адмове дзяржавы ад ідэалагічных дагматаў, атэізму і актывізацыі дзейнасці розных канфесій, рэлігійнай грамадскасці.

У выніку ўжо ў 2002 г. у Рэспубліцы Беларусь дзейнічалі 2913 рэлігійных абшчын 26 канфесійных кірункаў. Па ліку вернікаў на першым месцы ў Беларусі знаходзіцца праваслаўная царква, на другім – каталіцкая канфесія.

З дэмакратызацыяй беларускага грамадства і абвяшчэннем рэлігійнай свабоды на пачатку 90-х гг., узніклі новыя праблемы, звязаныя са з'яўленнем розных нетрадыцыйных канфесій, дэструктыўных арганізацый (Белае брацтва, Аум Сінрыкэ і інш.), якія акрамя шкоды, нічога не нясуць грамадству.

У канцы XX ст. было адмоўлена ў рэгістрацыі пяці рэлігійным арганізацыям: Царкве вучняў Ісуса Хрыста, Ахмадыйскай рэлігійнай абшчыне, Беларускай народнай праваслаўнай царкве, Царкве апошняга Запавету (Вісарыёна) і Царкве аб'яднання Муна. Акрамя таго, была праведзена экспертыза 27 статутаў розных рэлігійных арганізацый, у выніку якой было выяўлена 17 дэструктыўных сект 11-ці накірункаў, што дзейнічаюць у пяці гарадах: Мінску (10), Брэсце (2), Гродне (2), Гомелі (2) і Светлагорску. Некаторыя дэструктыўныя арганізацыі перайшлі на нелегальнае становішча, у тым ліку Ліга духоўнага адраджэння Санатана Дхарма. У гарадах Мінску, Брэсце, Гомелі, Зельве і іншых узніклі аб'яднанні сатаністаў. Культ пакланення сатане звязаны з ахвярапрынашэннямі птушак, жывёл і нават людзей. Пры ўсёй разнастайнасці поглядаў дэструктыўных сект і арганізацый, іх аб'ядноўвае скрытая канфрантацыя ў адносінах да асноўных напрамкаў хрысціянства, наяўнасць містыкі ў рэлігійнай практыцы, адпраўленні культаў.

Такім чынам, можна прыйсці да высновы, што Рэспубліка Беларусь, як і на працягу сваёй шматвяковай гісторыі, застаецца шматканфесійнай, верацярпімай дзяржавай. За апошнія дзесяць год незалежнасці змяніліся адносіны паміж царквой і дзяржавай, значна ўзрасла колькасць рэлігійных арганізацый, што прывяло да ўзнікнення новых праблем. Беларускае грамадства, установы адукацыі і культуры павінны выкарыстоўваць станоўчую ролю традыцыйных рэлігій у выхаванні людзей, асабліва дзяцей і моладзі і выкрываць шкодныя, дэструктыўныя культы.

Кантрольныя пытанні для самападрыхтоўкі абучаюшчыхся:

1. У чым заключаюцца асноўныя накірункі дзяржаўнай палітыкі ў галіне культуры на сучасным этапе развіцця Рэспублікі Беларусь.

2. Пакажыце ролю канфесій і канфесійнай палітыкі ў духоўным жыцці беларускага грамадства на сучасным этапе развіцця Рэспублікі Беларусь.

3. Ахарактарызуйце палітыку дэмакратызацыі і галоснасці я яе ролю ў развіцці культуры ў Беларусі.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.

2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

II. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Метадычныя рэкамендацыі па падрыхтоўцы да семінарскіх заняткаў

Мэтай семінарскіх заняткаў з’яўляецца апрацоўка навыкаў і ўменняў работы з вучэбнай і спецыяльнай літаратурай па курсу, першакрыніцамі, авалоданне прыёмамі абгрунтавання ўласнай пазіцыі па абмяркоўваемым пытанню, удасканаленне метадаў крытычнага аналізу найбольш складаных і супярэчлівых праблем культуры Беларусі.

Падрыхтоўку да семінарскага занятка неабходна пачынаць з азнаёмлення з адпаведнымі раздзеламі вучэбнікаў і вучэбных дапаможнікаў. Потым неабходна прыступіць да больш паглыбленага вывучэння навуковых праблем, якія выносяцца на семінарскія заняткі. Неабходна грунтоўна прааналізаваць першакрыніцы, а таксама звярнуцца да рэкамендаваных для падрыхтоўкі да семінара манаграфіяў, калектыўным даследаванням, навуковым публікацыям. З іх неабходна адабраць інфармацыю, для асвятлення пытання, зрабіць выпіскі. Пасля гэтага неабходна сістэматызаваць матэрыял. Яго выкладанне студэнтам на семінары павінна быць лагічным і аргументаваным. Многія пытанні, якія выносяцца на семінарскія заняткі, маюць праблемны характар і прадугледжваюць навуковыя дыскусіі, удзельнічая в якіх студэнт павінен ясна і доказна абгрунтаваць сваю пазіцыю. Вітаецца падрыхтоўка да семінараў рефератаў. Даклады студэнтаў на занятках могуць суправаджацца мультымедычнымі прэзентацыямі.

Тэмы семінарскіх заняткаў

Тэма 1. Літаратура, друк, музеі, бібліятэкі.

1. Фарміраванне новай беларускай літаратурнай мовы. П. Багрым, В. Дунін-Марцынкевіч, Ф. Багушэвіч
2. Перыядычны друк, яго накіраванасць, мова.
3. Развіццё музейнай і бібліятэчнай справы ў Беларусі.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1994. – 6 т.
4. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Тэма 2. Музычнае і тэатральнае мастацтва.

План:

1. З’яўленне прафесійнай беларускай драматургіі.
2. Нараджэнне беларускай оперы.
3. Народная музыка. Яе кампазітарская працоўка.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метады. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

Тэма 3. Адукацыя і навука.*План:*

1. Развіццё адукацыі. Рэформы ў сферы адукацыі.
2. Навука. Навуковыя даследаванні.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метады. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Тэма 4. Тэатральнае і музычнае мастацтва.*План:*

1. Станаўленне прафесійнага тэатра.
2. Гастролі рускіх, украінскіх і польскіх тэатраў у Беларусі.
3. Беларуская музычная камедыя.

Літаратура:

1. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метады. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
2. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.
3. Лыч, Л. М. Гісторыя культуры Беларусі / Л. М. Лыч, У. І. Навіцкі. – 3-е выд. – Мінск : Саврем. шк., 2008. – 510 с.

Тэма 5. Літаратура, тэатр, драматургія.*План:*

1. Літаратурныя аб’яднанні.
2. Плюралістычны характар літаратурнага жыцця. Літаратурныя аб’яднанні.
3. Пошукі нацыянальнага зместу работы тэатра.

Літаратура:

1. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.
2. Лыч, Л. М. Гісторыя культуры Беларусі / Л. М. Лыч, У. І. Навіцкі. – 3-е выд. – Мінск : Соврем. шк., 2008. – 510 с.

Тэма 6. Музыка, кіно.*План:*

1. Музыка. Стварэнне новых музычных калектываў і ўстаноў.
2. Зараджэнне беларускага кіно.

Літаратура:

1. Лыч, Л. М. Гісторыя культуры Беларусі / Л. М. Лыч, У. І. Навіцкі. – 3-е выд. – Мінск : Соврем. шк., 2008. – 510 с.
2. Парашкоў, С. А. Гісторыя культуры Беларусі / С. А. Парашкоў. – Мінск : Беларус. навука, 2003. – 442 с.
3. Патапенка, Н. Я. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / Н. Я. Патапенка, А. В. Перапелкіна. – Мінск : Выд-ва Граўцова, 2009. – 208 с.

Тэма 7. Архітэктура. Выяўленчае мастацтва: традыцыі і навацыі.*План:*

1. Горадабудаўніцтва. Усталяванне прынцыпаў канструктывізму.
2. Жывапіс. Разнастайнасць і супярэчлівасць творчых пошукаў мастакоў. Супрэматызм.
3. Скульптура.

Літаратура:

1. Парашкоў, С. А. Гісторыя культуры Беларусі / С. А. Парашкоў. – Мінск : Беларус. навука, 2003. – 442 с.
2. Патапенка, Н. Я. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / Н. Я. Патапенка, А. В. Перапелкіна. – Мінск : Выд-ва Граўцова, 2009. – 208 с.

Тэма 8. Мастацкая культура ў Заходняй Беларусі.*План:*

1. Беларуская літаратура.
2. Перыядычны друк. Беларускія выдавецтвы.
3. Выяўленчае і музычнае мастацтва.

Літаратура:

1. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
2. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1994. – 6 т.
3. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Тэма 9. Архітэктара, выяўленчае мастацтва, музыка ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.

1. Горадабудаўніцтва. Уплыў неакласіцызму і эклектыкі ў архітэктуре.
2. Жывапіс.
3. Скульптура.
4. Музыкальнае мастацтва.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1994. – 6 т.
4. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.
5. Патапенка, Н. Я. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / Н. Я. Патапенка, А. В. Перапелкіна. – Мінск : Выд-ва Граўцова, 2009. – 208 с.

Тэма 10. Літаратура, драматургія і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

План:

1. Літаратура.
2. Драматургія і тэатр
3. Тэатральнае мастацтва. Рэпертуар.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

Тэма 11. Музыка, кіно і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

План:

1. Музыка. Рэпертуар.
2. Новыя іменны ў кінамастацтве.
3. Тэатр.

Літаратура:

1. Красінскі, А.В. Современное белорусское кино / А.В. Красінскі, Е.Л. Бондарева, Г.В. Ратніков. – Минск : Наука и техника, 1985. – 312 с.
2. Рябцева, Н. А. История белорусской культуры : учеб.-метод. пособие для студентов всех специальностей / Н. А. Рябцева ; М-во

образования Респ.Беларусь, Белорус. гос. ун-т трансп. – Гомель : БелГУТ, 2011. – 189 с.

Тэма 12. Адукацыя і навука ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

План:

1. Адукацыя. Пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі.
2. Навука.
3. Паскоранае развіццё фундаментальнай навукі.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1994. – 6 т.
4. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Тэма 13. Адукацыя і навука ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту.

План:

1. Мадэрнізацыя нацыянальнай сістэмы адукацыі.
2. Роля навукі ў інфармацыйным грамадстве.
3. Міжнародныя сувязі ВНУ.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
3. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1994. – 6 т.
4. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

Тэма 14. Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура, выяўленчае мастацтва, тэатр, музыка, кіно.

План:

1. Новыя рысы ў горадабудаўніцтве і архітэктуры.
2. Эстэтычнае асваенне новых тэм літаратурай.
3. Тэатральнае жыццё: цвярджэнне нацыянальнай ідэі.
4. Стан музычнага мастацтва.
5. Сучаснае кіно.

Літаратура:

1. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.

2. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.

III. РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ

Тэставыя заданні

1. Вызначце ўмовы, якія абцяжарвалі развіццё беларускай культуры ў пачатку XX ст.ст.

а) адсутнасць вышэйшых навучальных ўстаноў

б) ваенныя паражэнні Расіі ў сусветнай вайне

в) абгрунтаванне дзяржаўнай асімілятарскай палітыкі царызму праз ідэалогію “заходнерусізму”

г) русіфікатарская палітыка царызму і паланізатарская дзейнасць апалячаных паноў і касцёла

д) фактычная забарона беларускамоўнага друку

е) фактычная забарона беларускамоўнага друку да 1905 г.

2. Заснавальнікамі першай лагальнай беларускай выдавецкай суполкі “Загляне сонца і ў наша ваконца” у 1906 г. у Пецярбургу былі:

а) Вацлав Іваноўскі

б) Янка Купала

в) Браніслаў Эпімах-Шыпіла

г) Вацлаў Ластоўскі

д) Аляксандр Уласаў

е) Уладзіслаў Калашэўскі

3. Ідэйным цэнтрам нацыянальнага адраджэння ў Беларусі ў пачатку XX ст. была газета

а) “Дзянніца”

б) “Наша доля”

в) “Светач”

г) “Наша ніва”

д) “Северо-западный край”

3. Перыяд ў гісторыі Беларусі пачатку XX ст. называюць “нашаніўскім” таму што:

а) адзіным беларускамоўным друкаваным выданнем ў Беларусі быў часопіс “Наша ніва”

б) беларуская культура развівалася пад ўплывам тэарэтычнай і практычнай дзейнасці нацыянальнай інтэлігенцыі, аб’яднанай вакол “Нашай нівы”

в) гэта быў час найвялікшай ураджайнасці ў Беларусі

г) ў Беларусі быў забаронены беларускамоўны друк

д) у цэнтры грамадска-палітычнага і культурнага жыцця Беларусі знаходзілася газета “Наша ніва”

4. Вядомы беларускі гісторык, этнограф і фалькларыст, апублікаваўшы больш за 150 навуковых прац па сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі і Літвы, дэкабрыстскаму руху. Вывучаў сямейны побыт, вясельныя звычаі і абрады беларусаў. Важнейшыя працы – “Даследванні і артыкулы”. “Нарысы па арганізацыі заходнерускага сялянства ў XVI ст.”

а) Мітрафан Доўнар-Запольскі

б) Уладзімір Пічэта

в) Вацлаў Ластоўскі

г) Аляксей Сапуноў

д) Усевалад Ігнатоўскі

5. Упершыню ў Беларусі дэманстрацыя кінематографа адбылася ў 1903 г. у

а) Віцебску б) Магілёве в) Брэсце **г) Мінску** д) Полацку

6. У пачатку XX в. у Беларусі найбольш буйной была бібліятэка

а) Віленскага ўніверсітэта

б) Мінская гарадская публічная бібліятэка імя Л. Талстога

в) Мінская гарадская публічная бібліятэка імя А.С. Пушкіна

г) Святаполк-Мірскіх у Міры

7. Для развіцця беларускага выяўленчага мастацтва ў пачатку XX в. характэрна:

а) адкрыццё першых мясцовых прафесійных мастацкіх школ

б) адсутнасць мясцовых прафесійных мастацкіх школ

в) адсутнасць арыгінальных мясцовых мастацкіх твораў

г) з’яўленне першых прыватных мастацкіх школ ў Мінску, Віцебску, і Магілёве

д) найбольш распаўсюджаныя жанры : бытавы, партрэтны і пейзажны.

8. А. Краснапольскі, П. Камбураў, С. Гур’еў, С. Шабунеўскі – гэта

а) архітэктары, якія працавалі ў Беларусі на мяжы XIX – XX стст.

б) беларускія археолагі на мяжы XIX – XX стст.

в) вядомыя фалькларысты-даследчыкі беларусі на мяжы XIX – XX стст.

г) вядомыя публіцысты ў Беларусі на мяжы XIX – XX стст.

д) мастакі, якія працавалі ў Беларусі ў пачатку XX стст.

10. Што аб’ядноўвае творчасць архітэктараў С. Шабунеўскага, В. Марконі, А. Краснапольскага, мастацтва Ф. Рушчыца

а) мастацкі стыль мадэрн

б) неакласіцызм

в) неараманскі стыль

г) неарускі стыль

5) псеўдаготыка

11. Старшыней таварыства “Далой неграмаатнасць” ў БССР у 1926 г. з’яўляўся

- а) У. Ігнатоўскі
- б) Я. Лёсік
- в) А. Чарвякоў**
- г) В. Ластоўскі
- д) У. Пічэта

12. Працягваючы традыцыі І. Буйніцкага ў жніўні 1920 г. у БССР дэбютаваў беларускі вандроўны тэатр пад кіраўніцтвам

- а) Ф. Аляхновіч
- б) У. Галубка**
- в) Я. Міровіча
- г) А. Бурбіса
- д) П. Глебава

13. Вызначце друкаваныя органы Таварыства беларускай школы ў час калі заходнебеларускія землі ўваходзілі ў склад Польшчы

- а) “Беларускі летапіс”**
- б) “Дзянніца”
- в) “Звязда”
- г) “Шлях”**
- д) “Наша ніва”

14. Вядомыя мастакі Заходняй Беларусі ў 1920 – 1930-я гг.

- а) В. Волкаў
- б) Я. Драздовіч**
- в) Ф. Рушчыц
- г) П. Сергіевіч**
- д) М. Савіцкі
- е) М. Сеўрук**

15. Першы беларускі партызанскі раман ў пасляваенным дзесяцігоддзі – гэта:

- а) “Векапомныя дні” – Міхася Лынькова
- б) “Глыбокая плынь” – Івана Шамякіна**
- в) “Млечны шлях” Кузьмы Чорнага
- г) “мінскі напрамак Івана Мележа
- д) “Сотнікаў” – Васіля Быкава

16. Моцны ўплыў на змест і накірунак развіцця беларускай культуры і навукі з другой паловы 1980-х – пачатку 90-х гг.

- а) працэсы дэмакратызацыі і галаснасці грамадскага жыцця**
- б) абвясчэнне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь**

в) працэсы уніфікацыі культуры пад ўплывам тэорыі “збліжэння нацый і і зліцця культур”

г) партыйны і дзяржаўны кантроль

17. За якую п’есу беларускі драматург Мікалай Матукоўскі адзначаны Дзяржаўнай прэміяй БССР ў 1988 г.

а) “Амністыя”

б) “Мужчына, будзь мужчынай”

в) “Мудрамер”

г) “Брама няўміручасці”

д) “Хто смяецца апошнім”

18. У ліпені 1989 г. упершыню пад адкрытым небам у двары Траецкага прадмесця ў Мінску была пастаўлена опера

а) “Алеся” Я. Цікоцкага

б) “Вызваленне працы” М. Чуркіна

в) “Дзікае паляванне караля Стаха” У. Солтана

г) Усялаў Чарадзеі” М. Шчаглова

д) “Францыск Скарына” Ю. Семенякі

19. Габелен “Чарнобыль”, які знаходзіцца ў будынку ААН ў Нью-Йорку стварыў беларускі мастак

а) Анатоль Анікейчык

б) Аляксей Глебаў

в) Аляксандр Кішчанка

г) Міхаіл Савіцкі

г) Сяргей Селіханаў

20. Помнік М.В. Доўнар-Запольскаму ўсталяваны у

а) вёсцы Мурагі Віцебская вобласці

б) Віцебску

в) паселку Іванава Брэсцкай вобласці

г) Навагрудку

д) Рэчыцэ

**Пытанні да экзамену па вучэбнай дысцыпліне
“Культура Беларусі XIX – XXI ст”.**

1. Умовы, асноўныя накірункі развіцця культуры Беларусі ў канцы XVIII – XIX ст.
2. Асвета і навука (першая палова XIX ст.).
3. Тэатральнае і музычнае мастацтва Беларусі (першая палова XIX ст.)
4. Архітэктура Беларусі першай паловы XIX ст.
5. Выяўленчае мастацтва Беларусі (першая палова XIX ст.).
6. Асвета і навука (другая палова XIX ст.).
7. Беларусазнаўства ў XIX ст. Культура беларускага нацыянальнага адраджэння пачатку XX ст.
8. Стылёвыя напрамкі ў мастацкай культуры Беларусі XIX – пач. XX ст. (класіцызм, рамантызм, мадэрн).
9. Выяўленчае мастацтва Беларусі другой паловы XIX ст.
10. Дойлідства Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст.
11. Тэатр і музыка (другая палова XIX ст.).
12. Бібліятэкі, музеі на Беларусі ў XIX ст., іх лёс.
13. Традыцыйная культура беларусаў, іх побыт (XIX ст.).
14. Фарміраванне беларускай літаратурнай мовы. П. Багрым, В. Дунін-Марцінкевіч і інш.
15. Узмацненне шавінізму ў палітыцы царызму ў пачатку XX ст.
16. Друк Беларусі ў пачатку XX ст. Газета “Наша ніва”.
17. Музычнае, тэатральнае мастацтва Беларусі пачатку XX ст.
18. Выяўленчае мастацтва Беларусі пачатку XX ст.
19. Асвета і навука (пачатак XX ст.).
20. Палітыка беларусізацыі (1920-я гг.).
21. Інстытут беларускай культуры. Развіццё навукі (1920-я гг.).
22. Выяўленчае мастацтва БССР (1920-я гг.).
23. Музычнае і тэатральнае мастацтва БССР у 1920-я гг. Нараджэнне беларускага кіно
24. Архітэктура Беларусі. Канструктывізм (канец 1920-х – пачатак 1940-х гг.).
25. Выяўленчае мастацтва БССР (канец 1920-х – пачатак 1940-х гг.).
26. Тэатр, музыка і кіно БССР (канец 1920-х – пачатак 1940-х гг.).
27. Асвета. Гісторыка-этнаграфічныя даследаванні ў Заходняй Беларусі (1920–1930-я гг.).
28. Мастацкая культура Заходняй Беларусі (1920–1930-я гг.).
29. Краязнаўчы рух і ахова гісторыка-культурнай спадчыны ў Заходняй Беларусі.

30. Плюралістычны характар літаратурнага жыцця ў 1920-я гг. Літаратурныя аб'яднанні “Узвышша”, “Маладняк” і інш.
31. Асаблівасці развіцця беларускай культуры ў час хрушчоўскай “адлігі”.
32. Узмацненне русіфікатарскіх тэндэнцый у культурным жыцці ў 1960-я – 1980-я гг.
33. Горадабудаўніцтва і архітэктура ў Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
34. Выяўленчае мастацтва Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
35. Стан асветы, навукі Беларусі (другая палова 1950-х – сярэдзіна 1980-х гг.).
36. Развіццё беларускай літаратуры ў другой палове 1950-х – сярэдзіны 1980-х гг. ў другой палове 1950-х – сярэдзіны 1980-х гг.
37. Адукацыя і навука ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту.
38. Тэатр, музыка, кіно ў другой палове XX – пачатку XXI стст.
39. Горадабудаўніцтва. Архітэктура ў другой палове XX – пачатку XXI стст.
40. Духовнае Адраджэнне. Аднаўленне храмаў і вяртанне іх вернікам.

IV. ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

ВУЧЭБНАЯ ПРАГРАММА ЎСТАНОВЫ ВЫШЭЙШАЙ АДУКАЦЫІ ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

“Культура Беларусі XIX – XXI ст”.

для спецыяльнасці:

1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя навукі

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

У сучасным глабалізаваным свеце актуальнай становіцца праблема вывучэння і захавання нацыянальных культур. Веданне нацыянальнай культуры дазваляе далучыцца да духоўнага вопыту старэйшых пакаленняў, стварае патэнцыяльныя магчымасці для ўсебаковага развіцця асобы і фарміравання агульначалавечых ідэалаў. У сувязі з гэтым асаблівае значэнне набывае вывучэнне студэнтамі вучэбнай дысцыпліны “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.).

Асаблівасцямі вучэбнай праграмы “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)” з’яўляюцца акцэнтацыя на кампетэнтнасным падыходзе ў навучанні, значнае ўзмацненне ролі самастойнай працы студэнта, выкарыстанне сучасных інавацыйных педагагічных тэхналогій.

Мэта вывучэння вучэбнай дысцыпліны – фарміраванне павягі да здабыткаў нацыянальнай культуры, разуменне складанасці і супярэчлівасці яе гістарычнага развіцця ў XIX – пачатку XXI ст., усведамленне значнасці беларускіх культурных каштоўнасцей для станаўлення асобы і развіцця грамадства.

Задачы вывучэння вучэбнай дысцыпліны заключаюцца ў набыцці студэнтамі кампетэнцый, аснову якіх складае здольнасць да самастойнага пошуку вучэбна-інфармацыйных рэсурсаў, авалодання метадамі набыцця і асэнсавання ведаў:

- праблематыкі сацыякультурнага развіцця беларускага грамадства ў XIX – пачатку XXI ст;
- асаблівасцей развіцця матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа ў XIX – пачатку XXI ст.;
- гісторыі ўзнікнення ўнікальных гістарычных помнікаў айчыннай культуры ў перыяд XIX – пачатку XXI ст;
- аб гістарычных дзеях, якія ўнеслі значны ўклад ў развіццё айчыннай і сусветнай культуры;
- аб навішых навуковых дасягненнях па пытаннях культурна-гістарычнага развіцця беларускага народа XIX – пачатку XXI ст.

- фарміраванне полікультурнага светапогляду, талерантнага стаўлення, цэласнага ўяўлення аб гісторыі традыцыйнай культуры Беларусі ў іх суаднясенні з гісторыка-культурнай спадчынай;

- выхаванне і духоўна-маральнае развіццё студэнтаў з дапамогай далучэння да вышэйшых нацыянальных і ўніверсальных каштоўнасцей.

Месца вучэбнай дысцыпліны ў сістэме сацыяльна-гуманітарных ведаў вызначаецца тым, што прадметам яе вывучэння з'яўляюцца найбольш важныя пытанні культурнага, канфесійнага і духоўнага развіцця беларускага народа ў кантэксце ўсходнеславянскай і заходнееўрапейскай культуры з улікам цывілізацыйных характарыстык.

Выкладанне і паспяховае вывучэнне вучэбнай дысцыпліны “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.) ажыццяўляецца на базе набытых студэнтамі ведаў і ўменняў па раздзелах наступных навучальных дысцыплін:

1) “Філасофія” спрыяе пазнанню і тлумачэнню сутнасці культуры;

2) “Псіхалогія” дае магчымасць глыбей зразумець спецыфіку культурна-творчай дзейнасці чалавека, яго ўспрыманне каштоўнасцей культуры, станаўленне духоўнага свету асобы;

3) “Гісторыя Беларусі (канец XVIII ст. - сярэдзіна XIX ст.)” дазваляе прасачыць эвалюцыю развіцця культуры, механізмы, рухаючыя сілы культурнага працэсу.

У адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарту выпускнік павінен **ведаць**:

- асноўныя дасягненні ў развіцці матэрыяльнай і духоўнай культуры Беларусі;
- культурна-гістарычную спадчыну беларускага грамадства;
- асноўныя этапы гісторыка-культурнай эвалюцыі беларускіх зямель.

У адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарту выпускнік павінен **умець**:

- характарызаваць ролю і месца Беларусі ў сусветным культурным супольніцтве;
- тлумачыць уплывы розных цывілізацыйных фактараў на развіццё і станаўленне культуры Беларусі XIX – пачатку XXI ст.;
- ацэньваць асноўныя дасягненні матэрыяльнай і духоўнай культуры Беларусі ў кантэксце гістарычнага развіцця;
- аналізаваць культурна-гістарычныя з'явы ва ўмовах інтэграцыі і глабалізацыі.

У адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарту выпускнік павінен **валодаць**:

- асноўнымі паняццямі ў галіне розных відаў мастацтваў ва ўзаемасувязі з маральна-каштоўнасным і стылявым зместам культуры эпохі;
- ведамі аб асноўных тэндэнцыях развіцця сучаснай культуры ў свеце і ў Беларусі;
- навыкамі агульнакультурнай, інтэлектуальнай падрыхтоўкі;
- сучаснымі, рознабаковымі ўяўленнямі аб развіцці культуры;

- асновамі камунікабельнасці і культурнай мабільнасці.

Вывучэнне вучэбнай дысцыпліны “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)” павінна забяспечыць фарміраванне ў студэнтаў спецыялізаванай кампетэнцыі:

СК-4. Вылучаць асноўныя перыяды, тэндэнцыі і заканамернасці развіцця сусветнай і айчыннай культуры.

У рамках адукацыйнага працэсу па дадзенай вучэбнай дысцыпліне студэнт павінен набыць не толькі тэарэтычныя і практычныя веды, уменні і навыкі па спецыяльнасці, але і развіваць свой каштоўнасна-асобасны, духоўны патэнцыял, сфарміраваць якасці патрыёта і грамадзяніна, гатовага да актыўнага ўдзелу ў эканамічным, вытворчым, сацыяльна-культурным і грамадскім жыцці краіны.

Вучэбная дысцыпліна вывучаецца на другім курсе дзённай формы атрымання адукацыі ў чацвертым семестры. Усяго на вывучэнне дысцыпліны “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)” адводзіцца 104 гадзіны (3 зал. адз.), з іх аўдыторных – 48 гадзін (лекцыі – 20 гадзін, семінарскія заняткі – 28 гадзін, кіруемая самастойная работа – 6 гадзін: 2 гадзіны лекцыі, 4 гадзіны семінарскія). На пазааўдыторную самастойную работу адводзіцца 56 гадзін. Вывучэнне дысцыпліны заканчваецца прыняццем экзамена ў 4 семестры.

На завочнай форме атрымання адукацыі на вучэбную дысцыпліну адводзіцца 104 гадзіны (3 зал. адз.), з іх аўдыторных – 12 гадзін (4 – лекцыйных і 8 – семінарскіх заняткаў). Форма кантролю – экзамен на 3 курсе.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

1. Культура Беларусі ў першай палове XIX ст.

1.1. Асвета і навука.

Палітыка царскага самадзяржаў'я ў адносінах да беларускай культуры. Супрацьборства рускай і польскай культур у Беларусі. Вышэйшая адукацыя. Полацкая езуіцкая акадэмія. Віленскі ўніверсітэт – буйны навуковы цэнтр Беларусі і Літвы. Горы-Горацкі земляробчы інстытут. Рэформа сістэмы асветы напачатку XIX ст. Саслоўны характар асветы. Віленская вучэбная акруга. А. Чартарыйскі. Сярэднія і пачатковыя навучальныя ўстановы. Змены ў палітыцы царызму пасля паўстання 1830 – 1831 гг. Скасаванне Віленскага ўніверсітэта. Спробы русіфікацыі сістэмы асветы. Навука. Станаўленне беларусазнаўства. Навуковыя даследаванні аб Беларусі. Гуманітарныя навукі. М. Баброўскі, І. Даніловіч, Т. Нарбут, І. Грыгаровіч. «Беларускі архіў старажытных граматаў». Прыродазнаўчая плынь. А. і Я. Снядэцкія, Г. Баянус. Пачатак этнаграфічнага вывучэння Беларусі. П. Шпілеўскі, З. Даленга-Хадакоўскі. Даследаванне Беларусі расійскімі вучонымі. Экспедыцыі акадэмікаў І. Ляпёхіна і В. Севергіна. Навуковая дзейнасць выхадцаў з Беларусі па-за яе межамі. І. Дамейка.

1.2. Літаратура, друк, музеі, бібліятэкі

Фарміраванне беларускай літаратурнай мовы. Ананімныя паэмы “Энеіда навыварат”, “Тарас на Парнасе”. Пытанні іх аўтарства. Беларуская плынь ў польскамоўнай “краёвай” літаратуры. А. Міцкевіч і рамантычны культ нацыянальнай гісторыі, народнага побыту. Я. Чачот, В. Дунін-Марцінкевіч, У. Сыракомля, Я. Баршчэўскі. «Шляхціц Завальня». П. Багрым і інш. Дзяржаўныя і прыватныя друкарні. Губернскія перыядычныя выданні, іх накіраванасць, мова. “Губернскія ведамасці” (1838 г.), літаратурна-навуковы часопіс “Месячнік полацкі” і інш. Публічныя бібліятэкі. Прыватныя кнігазборы (Радзівіллаў, Храптовічаў). Музеі і арганізацыя музейнай справы ў Беларусі. К. і Я. Тышкевічы.

1.3. Выяўленчае мастацтва і архітэктура

Панаванне класіцызму. Новыя планы гарадоў. Палацава-паркавыя комплексы. Дзейнасць Румянцавых. Гомель. Палацы Агінскіх у Залессі, Тызенгаўза ў Паставах. Сядзібны дом Лаўчынскіх у Відзах. Уплывы рамантызму. Пейзажныя і пейзажна-рамантычныя паркі. Мураванае культавае дойлідства. Магілёўскі Іосіфаўскі і Гомельскі Петрапаўлаўскі саборы. Касцёл Св. Тэрэзы ў Шчучыне. Адміністрацыйна-грамадскія будынкі. Палацы губернатараў. Губернскія праўленні. Грамадзянская архітэктура. Будынак Дваранскага сходу ў Слуцку. Аб'екты гандлёва-гаспадарчага прызначэння. Карпусы навучальных устаноў. Ваеннае будаўніцтва. Абарончыя збудаванні ў Барысаве. Бабруйская і Брэсцкая крэпасці. Драўлянае дойлідства. Палеская школа. Выяўленчае мастацтва. Жывапіс. Перавага свецкіх твораў. Найбуйнейшыя мастацкія школы. Факультэт жывапісу, скульптуры і графікі Віленскага ўніверсітэта.

Імператарская Акадэмія мастацтваў у Санкт-Пецярбургу. Накірункі. Класіцызм. Акадэмізм. Рамантызм. Роля Полацкай езуіцкай акадэміі. Жанры. Партрэтны, бытавы, гістарычны, пейзажны. І. Хруцкі. Нацюрморты, партрэты. Графіка. Літаграфіі і малюнкі К. Бахматовіча. А. Бартэльс. Сатыра, карыкатура. «Царква Барыса і Глеба на Каложы ў Гродне». Скульптура. Барэльефы і медальёны. Манументальна-дэкаратыўная скульптура. Унутраны і знешні інтэр'еры палацаў і сядзіб. Манументальны жывапіс храмаў Беларусі.

1.4. Музычнае і тэатральнае мастацтва

З'яўленне прафесійнай беларускай драматургіі. Тэатр В. Дуніна-Марцінкевіча, рэпертуар. Лібрэта аперэт “Рэкруцкі яўрэйскі набор”, “Спаборніцтва музыкаў”, “Чароўная вада”. Роля антэрпрызы ў тэатральным мастацтве. Рэфармаванне тэатральнай дзейнасці ў 1845–1847 гг. Нараджэнне беларускай оперы “Сялянка” (“Ідылія”). Беларускі перыяд жыцця і творчасці С. Манюшкі. Творы М. Агінскага, Д. Стэфановіча, Ф. Міладоўскага і інш. Народная музыка. Збіранне беларускага песеннага фальклору, яго папулярызацыя. Спробы кампазітарскай апрацоўкі народнай песні. А.Абрамовіч, яго творы. “Беларускае вяселле. Асноўныя публікацыі песеннага фальклору. Мінскае таварыства аматараў выяўленчага мастацтва і музыкі.

2. Культура Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

2.1. Грамадска-палітычная думка і літаратура ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Ідэйныя плыні. “Заходнерусізм”. К. Гаворскі, М. Каяловіч. Рост нацыянальнай самасвядомасці, станаўленне беларускай мовы, літаратуры як сведчанні фарміравання беларускай нацыі. Дзейнасць і погляды беларускіх народнікаў па нацыянальнаму пытанню. Група “Гоман” (1884 г.). Часопіс “Гоман”. “Нашаніўскі” перыяд. Газета “Наша Ніва” – галоўны асяродак беларускага руху. Супрацоўнікі і аўтары. Роля “Нашай Нівы” ў станаўленні новай беларускай літаратуры і літаратурнай мовы. Беларускія выдавецкія суполкі ў Вільні і Санкт-Пецярбургу. Б. Эпімах-Шыпіла. В. Іваноўскі. І. і А. Луцкевічы. Літаратура. Агітацыйныя творы. “Гутарка старога дзеда”, “Гутарка двух суседаў”. Публіцыстыка К. Каліноўскага. Творчасць А. Абуховіча і Ф. Тапчэўскага. Літаратурная і грамадская дзейнасць Ф. Багушэвіча. Паэзія. “Дудка беларуская”, “Смык беларускі”. Проза і публіцыстыка. Я. Лучына. “Вязанка”. А. Гурыновіч.

2.2. Адукацыя і навука

Палітыка царызму ў галіне адукацыі пасля паўстання 1863 г. Скасаванне Горы-Горыцкага земляробчага інстытута і іншых навучальных устаноў. Асаблівасці правядзення школьнай рэформы ў Беларусі. Пачатковая школа. Праблемы развіцця. Царкоўна-прыходскія школы. Народныя вучылішчы. Гарадскія вучылішчы. Іх колькасныя суадносіны. Узровень пісьменнасці насельніцтва Беларусі. Прафесійная адукацыя. Настаўніцкія

семінарыі і інстытуты. Духоўныя семінарыі. Сярэдняя школа. Класічныя і рэальныя гімназіі (вучылішчы). Рост колькасці навучальных устаноў на пачатку XX ст. Навука. Пачатак нацыянальнай гістарыяграфіі. Працы М. Доўнар-Запольскага. В. Ластоўскі. “Кароткая гісторыя Беларусі”. Вучоныя-этнографы. А. Кіркор, П. Шэйн, Е. Раманаў. Мовазнаўства. “Словарь белорусского наречия” І. Насовіча. Я. Карскі. “Беларусы”. Навуковыя таварыствы. Прыродазнаўчыя і сельскагаспадарчая навукі. Беняконская сельскагаспадарчая і Мінская балотная станцыі. Медыцына. Таварыства мінскіх урачоў. Дзейнасць В. Наркевіча-Ёдкі. Навуковыя даследаванні беларусаў па-за межамі радзімы. І. Чэрскі.

2.3. Тэатральнае і музычнае мастацтва

Станаўленне прафесійнага тэатра. Гастролі рускіх, украінскіх і польскіх тэатраў у Беларусі. Таварыства аматараў мастацтваў у Мінску. Мінскі гарадскі тэатр. Амаратарскія калектывы. Беларускі нацыянальны тэатр. «Беларускія вечарынікі». І. Буйніцкі. “Першая беларуская трупа”. Рэпертуар. Гастролі. “Беларускі музычна-драматычны гурток” у Вільні. Народныя тэатральныя прадстаўленні. “Першае таварыства беларускай драмы і камедыі” ў Мінску. Музыка. М. Ельскі і Н. Орда. Народная песня. Апрацоўкі У. Тэраўскага, Л. Рагоўскага, А. Грыневіча. Хор У. Тэраўскага. І. Шадурскі. Беларуская музычная камедыя “Тарас на Парнасе”. Гастролі расійскіх кампазітараў і выканаўцаў у Беларусі.

2.4. Архітэктурнае і выяўленчае мастацтва

Рост гарадоў і новыя рысы ў іх планіроўцы. Прывілеяваны цэнтр і рабочыя ўскраіны. Архітэктурная эклектыка. “Гістарычныя” стылі: рэтраспектыўна-гатычны, рэтраспектыўна-рускі, неарускі, неараманскі, неаготыка, неарэнесанс, неабарока, неакласіцызм і інш. Сядзібныя будынкі. Адыход ад гістарызму. Стыль мадэрн. Новыя формы, прыёмы, дэкор, матэрыялы. Даходныя дамы, банкаўскія будынкі. Сядзібны дом у Галавічполлі. Драўлянае дойлідства. Віленская малявальная школа. І. Трутнеў. Гістарычная тэматыка. К. Альхімовіч. Бытавы жанр. Н. Сілівановіч. “Пастух са Свянцяншчыны”. Мазаікі Ісаакіеўскага сабора ў Санкт-Пецярбургу. Пейзажы А. Гараўскага. “Вечар у Мінскай губерні”. Партрэт. Б. Русецкі. А. Ромер. “Партрэт паўстанца 1863 г.”. Графіка. Архітэктурныя пейзажы Н. Орды. Змены ў тэматыцы і жанрах у канцы XIX ст. Панаваанне пейзажу. Уплывы новых накірункаў заходнееўрапейскага мастацтва. Ф. Рушчыц. “Зямля”, “Ля касцёла”, “Пустка (Восеньскі вечер)”. Сацыяльная праблематыка. Г. Вейсенгоф. В. Бялыніцкі-Біруля. Уздзеянне расійскіх мастакоў-“перасоўнікаў” у Беларусі. І. Рэпін. “Беларус”. І. Шышкін. Бытавы і партрэтны жанры. Віцебская мастацкая школа. Ю. Пэн. Карыкатуры К. Кастравіцкага. Скульптура. Я. Драздовіч, К. Кастравіцкі.

3. Культурнае жыццё ў БССР ў 20-30-я гг. XX ст.

3.1. Асвета і навука. Палітыка беларусізацыі

Афармленне палітыкі беларусізацыі, яе сутнасць, мэты і задачы. Арганізацыя культурна-асветніцкай работы. Меры па ліквідацыі

непісьменнасці. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы. Дзейнасць Наркамасветы па ажыццяўленні нацыянальнай палітыкі. Навучальныя ўстановы для розных нацыянальных груп насельніцтва. Дзейнасць Інстытута беларускай культуры. У. Ігнатоўскі, Я. Лёсік, У. Пічэта і інш. Навуковая распрацоўка тэрміналогіі беларускай мовы. Вяртанне з эміграцыі грамадскіх, культурных дзеячаў (В. Ластоўскага, А. Цвікевіча, А. Смоліча і інш.). Развіццё краязнаўства, часопіс “Наш край”. Музеі. Пачаткі беларускага мастацтвазнаўства. М. Шчакаціхін. Даследаванні ў біялогіі, геалогіі, медыцыне і іншых галінах ведаў. Адкрыццё Беларускай акадэміі навук. Фарміраванне нацыянальнай інтэлігенцыі. Дасягненні і цяжкасці беларусізацыі. Узмацненне камандна-адміністрацыйных падыходаў у кіраўніцтве нацыянальна-культурным будаўніцтвам. Разгром “нацыянал-дэмакратызму”. Згортванне беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.

3.2. Літаратура, тэатр, драматургія

Літаратурныя аб’яднанні. “Маладняк”. “Узвышша”. “Полымя”. БелАПП. Склад сяброў. Ідэйная накіраванасць. Паэзія. Я. Купала. Я. Колас. “Новая зямля”, “Сымон-музыка”. Вершы і паэмы У. Дубоўкі. А. Дудар. “Пасеклі край наш папалам”. Рэпрэсіі супраць беларускай інтэлігенцыі. Станаўленне прозы. Формы. Праблематыка. Я. Колас. Пачатак трылогіі “На ростанях”. К. Чорны. Апавяданні. “Маладнякоўская аповесць”. Сатыра. А. Мрый. “Запіскі Сасона Самасуя”. Драматургія. Я. Купала. “Тутэйшыя”. Перабудова літаратурна-мастацкіх арганізацый. Стварэнне Саюза пісьменнікаў (1934 г.). Сацыялістычны рэалізм. Новае жыццё і новы чалавек ў праявіх творах. Аповесці і апавяданні Я. Коласа, Я. Купалы, М. Лынькова, П. Галавача, С. Баранавых. К. Чорны. “Бацькаўшчына”, “Трэцяе пакаленне”. Драматургія. К. Крапіва. “Хто смяецца апошнім”. Э. Самуйлёнак. Тэатр. Першы і Другі Беларускія дзяржаўныя тэатры. Рэпертуар. Пастаноўка “Тутэйшых”. Беларускі Дзяржаўны вандроўны тэатр У. Галубка. Рэарганізацыя тэатральнага жыцця. Трэці Беларускі дзяржаўны тэатр. Рэжысёр У. Галубок. Акцёры Г. Глебаў, І. Ждановіч.

3.3. Музыка і кіно

Першыя беларускія савецкія оперы. М. Чуркін, М. Аладаў. Кампазітары. Оперы Я. Цікоцкага, А. Багатырова, А. Туранкова. Стварэнне новых музычных калектываў і ўстаноў. Белдзяржфілармонія. Тэатр оперы і балета. Беларуская кансерваторыя. Зараджэнне беларускага кіно. Арганізацыя кінавытворчасці ў Беларусі. Стварэнне Белдзяржкіно (1924). Першыя хранікальныя стужкі. Кінастудыя “Савецкая Беларусь” у Ленінградзе (1928 г.). Першыя майстры беларускай кінематаграфіі. Творчасць Ю. Тарыча. Мастацкая своеасаблівасць і значэнне фільмаў “Лясная быль” (1926). Праблемы адлюстравання гісторыі і сучаснасці ў фільмах В. Гардзіна “Кастусь Каліноўскі” (1928), “Песня вясны” (1929). Творчасць У. Корш-Сабліна. Мастацкая спецыфіка гісторыка-рэвалюцыйнай эпапеі “У агні народжаная” (1930).

3.4. Архітэктурна-выяўленчае мастацтва: традыцыі і навацыі

Горадабудаўніцтва і архітэктурна-выяўленчае мастацтва. Прамысловая архітэктурна-выяўленчае мастацтва. Аднаўленне жыллёвага будаўніцтва. Рабочыя пасёлкі. Грамадскія будынкi. Павільённая сістэма. Універсітэцкі гарадок БДУ. Уплывы канструктывізму. Г. Гольц, М. Паруснікаў. Будынак Дзяржбанка ў Мінску. Э. Лосер. Кінатэатр «Чырвоная зорка» ў Магілёве. Белдзяржпраект. Распрацоўка генеральных планаў гарадоў. Г. Лаўроў. Галоўны корпус бібліятэкі імя У.Леніна. Неакласіцызм. Праекты І. Лангбарда. А. Воінаў, У. Вараксін. Будынак ЦК КПБ. Выяўленчае мастацтва. Агітацыйнае мастацтва. М. Шагал. Экспрэсіянізм. К. Малевіч, Л. Лісіцкі, В. Ермалаева. Супрэматызм. Віцебск - буйны цэнтр мастацкага жыцця. Віцебскі мастацка-практычны інстытут. Жывапіс. Тэматычная карціна. Пейзажы. В. Бялыніцкі-Біруля. Фальклорная і гістарычная тэматыка. Індустрыяльная праблематыка. Партрэтны жанр. І. Ахрэмчык. В. Волкаў. Ю. Пэн. Новыя рысы творчасці. Графіка. М. Дабужынскі, С. Юдовін. Скульптура. Жывапіс. Рэвалюцыйная праблематыка П. Гаўрыленкі, Я. Зайцава. Партрэтны жанр. М. Тарасікаў. Партрэт акадэміка М. Нікольскага. Манументальны жывапіс. Роспісы Дома ўрада БССР. Скульптура. А. Бембель. Гарэльефы. Г. Манізер. Помнік У.І. Леніну. Партрэтныя скульптуры А. Бразера і З. Азгура.

4. Культура Заходняй Беларусі ў 1920–1930-я гг.

4.1. Навуковая і культурна-асветніцкая дзейнасць у Заходняй Беларусі

Уключэнне Заходняй Беларусі ў склад Польшчы. Палітыка польскіх улад у адносінах да беларускай культуры. Рух за адкрыццё і захаванне беларускіх школ. Дзейнасць Таварыства беларускай школы, Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры. Беларускія гімназіі ў Вільні, Навагрудку, Радашковічах, Клецку і інш. Вучоба заходнебеларускай моладзі за мяжой. Дзейнасць Беларускага навуковага таварыства ў Вільні. Працы М. Гарэцкага, А. Луцкевіча, А. Станкевіча, Б. Тарашкевіча і інш. Віленскі беларускі музей імя І. Луцкевіча, яго роля ў культурным жыцці краю. Ажыўленне краянаўчага руху, адкрыццё музеяў. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны.

4.2. Мастацкая культура Заходняй Беларусі

Асноўныя плыні, тэматыка заходнебеларускай літаратуры. Публіцыстыка. А. Луцкевіч, А. Смоліч, У. Самойла, А. Цвікевіч. І. Абдзіраловіч. “Адвечным шляхам”. Рамантычны накірунак. У. Жылка, Л. Родзевіч. Рэлігійны рамантызм К. Сваяка. Зборнік “Пад сінім небам”. Драматургія. П’есы Ф. Аляхновіча. Проза. Х. Ільшэвіч. Рэвалюцыйны накірунак. П. Пестрак, В. Таўлай. Пачатак літаратурнай дзейнасці М. Танка. Ранняя лірыка і проза. Перыядычны друк. Беларускія выдавецтвы. Часопісы і газеты (“Маланка”, “Шлях моладзі”, “Летапіс ТБШ”, “Беларускі летапіс”, “Беларуская крыніца” і інш.). Народная творчасць. Збіранне і папулярызацыя беларускага фальклору. Р. Шырма. Хор Беларускага студэнцкага саюза ў Вільні, яго рэпертуар, папулярнасць. Адметнасці твораў мастакоў П.

Сергіевіча, М. Сеўрука. Мастацкая студыя пры Віленскай беларускай гімназіі. Гістарычная, касмічная тэматыка ў творчасці Я. Драздовіча. Карыкатуры Я. Горыда. Краязнаўчая фатаграфія. Я. Булгак.

5. Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

5.1. Літаратура, драматургія, тэатр ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Ваенная тэматыка ў літаратуры і мастацтве. Тэорыя бесканфліктнасці. Новае пакаленне паэтаў і пісьменнікаў. І. Шамякін, І. Мележ, А. Макаёнак. Новае пакаленне творцаў. І. Шамякін. Раманы. Вясковая тэматыка. Я. Брыль. “У Забалоцці днее”. Першыя спробы крытыкі. Я. Брыль “На Быстранцы”. Рэвалюцыйная тэматыка. М. Лынькоў, П. Пестрак. Я. Колас. Трылогія “На ростанях”. Паэзія. Грамадзянскі пафас. Публіцыстыка. А. Куляшоў, П. Панчанка. Партыйны націск на літаратуру. Драматургія. Тэма вайны. А. Маўзён. К. Губарэвіч. Камедыйны жанр. К. Крапіва. А. Макаёнак. “Выбачайце, калі ласка!” Тэатр. Барацьба з касмапалітызмам. Тэатральны рэпертуар. Спектаклі. “Пяюць жаваранкі”. Пастаноўкі Рускага драматычнага тэатра. Рэпертуар. Акцёры.

5.2. Архітэктура, выяўленчае мастацтва, музыка ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Архітэктура і выяўленчае мастацтва. Аднаўленне гарадоў і вёсак. Новыя генеральныя планы гарадоў. Генеральны план забудовы г. Мінска (1946 г.). Пераход да радыяльна-кальцавой планіровачнай сістэмы. Прамысловае будаўніцтва. Белпрампраект. Архітэктура. Уплывы неакласіцызму і эклектыкі. Жывапіс. Ваенная тэматыка. А. Шыбнёў, Я. Зайцаў. Адлюстраванне культу асобы І. Сталіна ў працах мастакоў. Партрэты. Скульптура. З. Азгур. Манумент Перамогі ў Мінску. Музыка. Дз. Лукас. Опера “Кастусь Каліноўскі”. Р. Пукст. “Машэка”. М. Аладаў, П. Падкавыраў, У. Алоўнікаў. Стварэнне Дзяржаўнага народнага хора БССР. Дзейнасць Г. Цітовіча.

5.3. Адукацыя і навука ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Аднаўленне дзейнасці навучальных навуковых устаноў. Школьная рэформа. Сямігадовыя і сярэднія школы. Скарачэнне колькасці беларускамоўных школ. Адкрыццё новых інстытутаў. Падрыхтоўка кадраў спецыялістаў. Адкрыццё новых інстытутаў. Беларускі тэатральны інстытут, Мінскі дзяржаўны інстытут замежных моў, Беларускі інстытут інжынераў чыгуначнага транспарту ў Гомелі і інш. Новыя накірункі развіцця айчынай навукі. Беларуская школа генетыкі. Прэзідэнт АН БССР А. Жэбрак. Уклад акадэміка В.Ф. Купрэвіча ў развіццё Акадэміі навук БССР.

6. Айчынная культура ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

6.1. Архітэктура і выяўленчае мастацтва ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

Развянчанне культу асобы І. Сталіна. “Хрушчоўская адліга”. Лібералізацыя грамадскага і культурнага жыцця. “Шасцідзсятнікі”. Узмацненне кантролю ў сферы культуры з сярэдзіны 1960-х гг. Русіфікацыя. Горадабудаўніцтва і архітэктура. Пераход да індустрыяльных метадаў будаўніцтва. Уплыў на архітэктурнае аблічча населеных пунктаў. Тыпавыя жылыя і грамадскія будынкі. Змены ў архітэктуры з 70-х гг. Жылы раён і мікрараён – галоўныя структурныя элементы буйнога горада. Будаўніцтва новых гарадоў. Салігорск, Наваполацк, Жодзіна і інш. Выяўленчае мастацтва. Асноўныя праблемы і накірункі развіцця. Вялікая Айчынная вайна ў творчасці М. Савіцкага. Цыкл “Лічбы на сэрцы”. Л. Шчамялёў. Ваенная і сучасная тэматыка. Тэма радзімы. М. Данцыг. “Мой Мінск”. У. Стальмашонак. Партрэты Р. Шырмы і Я. Коласа. Гістарычнае мінулае. А. Марачкін. Манументальны жывапіс. І. Кішчанка. Мазаікі. Графіка. В. Шаранговіч, У. Басалыга. Скульптура. А. Анікейчык, А. Бембель. Мемарыяльныя комплексы “Хатынь”, “Брэсцкая крэпасць-герой”.

6.2. Літаратура, драматургія і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

Літаратура. Вяртанне рэпрэсіраваных літаратараў. У. Дубоўка, Я. Пушча, А. Звонак, Я. Скрыган. С. Грахоўскі. “Дзень нараджэння”. Проза. Ваенная тэматыка. Асоба В. Быкава. Аповесці “Жураўліны крык”, “Трэцяя ракета”, “Сотнікаў” і інш. Росквіт беларускага рамана ў 1960-я гг. Эпічная трылогія І. Мележа “Людзі на балоце”. Гісторыя ў рамантычным бачанні. У. Караткевіч. І. Шамякін. Жыццё беларускага горада. Паэзія. Старэйшае пакаленне. М. Танк, П. Панчанка, П. Броўка, А. Куляшоў. Грамадзянская пазіцыя. Барацьба за мір. Новае пакаленне. А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, Р. Барадулін. “Жаночая паэзія”. Драматургія. Класічныя творы А. Макаёнка. “Лявоніха на арбіце”, “Трыбунал”, “Таблетку пад язык”. М. Матукоўскі, А. Дзялендзік. Раннія п’есы А. Дударова.

6.3. Музыка, кіно і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

Музыка. Я. Глебаў, Г. Вагнер, А. Мдзівані. Песенны жанр. І. Лучанок, Э. Ханок, Л. Захлеўны. Эстрадная музыка. ВІА “Песняры”, “Сябры”. Новыя тэатры. Рэжысёры. Пастаноўкі. Акцёры. С. Станюта, Г. Гарбук, З. Канапелька. Музыка. Опера і аперэта. Балетнае мастацтва. Кіно. Студыя “Беларусьфільм”. В. Корш-Саблін. “Масква – Гэнуя”. Дакументальнае кіно.

6.4. Адукацыя і навука ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.

Адукацыя і навука. Школьныя рэформы. Дасягненні. Супярэчнасці. Пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі. Новыя ВНУ. Адкрыццё Гомельскага і Гродзенскага дзяржаўных універсітэтаў. Паскоранае развіццё

фундаментальнай навукі. Фізіка і матэматыка. Б. Сцяпанаў, М. Ельяшэвіч, М. Барысевіч.

7. Развіццё беларускай культуры ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту

7.1. Духоўнае і культурнае жыццё беларускага народа на мяжы XX–XIX стст.

Асэнсаванне гістарычнага мінулага і сучаснасці ў творах літаратуры і мастацтва. Нацыянальна-культурнае адраджэнне. Далейшае фарміраванне беларускай нацыянальнай ідэі. Грамадскі рух за захаванне помнікаў гісторыі і культуры, вяртанне нацыянальных каштоўнасцей на Бацькаўшчыну. Адраджэнне рэлігіі, аднаўленне храмаў і вяртанне іх вернікам. Навуковыя, грамадска-палітычныя, літаратурныя, мастацкія выданні. Індывідуальная творчая свабода інтэлігенцыі, яе суадносіны з інтарэсамі беларускага народа. Дзейнасць культурна-асветніцкіх таварыстваў нацыянальных меншасцей.

7.2. Адукацыя і навука ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту

Мадэрнізацыя нацыянальнай сістэмы адукацыі. Сістэма адукацыі Рэспублікі Беларусь. Адукацыя ў інтарэсах устойлівага развіцця. Роля навукі ў інфармацыйным грамадстве. Першы і другі з'езд вучоных Рэспублікі Беларусь. Галоўныя тэндэнцыі і напрамкі развіцця сучаснай навукі. Беларуская навука – магутная інтэлектуальная індустрыя. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Міжнародныя сувязі вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі з замежнымі навуковымі ўстановамі.

7.3. Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура, выяўленчае мастацтва, тэатр, музыка, кіно

Новыя рысы ў горадабудаўніцтве, архітэктуры і выяўленчым мастацтве. Аднаўленне храмавага дойлідства. Творчасць мастакоў А. Марачкіна, М. Селешчука, М. Купавы, У. Савіча. Эстэтычнае асваенне новых тэм літаратурай. Тэатральнае жыццё. Новыя формы і змест. Новыя тэатральныя пастаноўкі. М. Пінігін. “Тутэйшыя”. Тэатральныя фестывалі. Музыка. У. Солтан. Оперы. Сімфоніі Дз. Смольскага, В. Войціка. Песенны жанр. Рок-музыка. Гурты “Новае неба”, “Мроя”, “Крама” і інш. Музычныя фестывалі. “Славянскі базар” у Віцебску. Беларускі балет. Пастаноўкі В. Елізар’ева. Кінарэжысёры М. Пташук, В. Дашук. Кінафестывалі. “Лістапад”. Гастролі беларускіх мастацкіх калектываў за мяжой.

**Вучэбна-метадычная карта вучэбнай дысцыпліны “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)”
па спецыяльнасці 1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны (дзённая форма атрымання адукацыі)**

№ тэмы	Назва тэмы	Колькасць адыторных гадзін			Самастойная (пазааўдыторная работа)	Метадычныя сродкі забяспячэння, лапаможнікі	Літаратура	Форма кантроля ведаў
		Лекцыі	Семінарыя заняткі	Кіруемая самастойная работа				
	Чацвёрты семестр	18	24	6 (2л,4с.)	56			
1	Культура Беларусі ў першай палове XIX ст.	4	2	2 (с.)	8		[2]	
1.1	Асвета і навука 1. Палітыка царскага самадзяржаў'я ў адносінах да беларускай культуры. 2. Стан адукацыі ў Беларусі ў першай палове XIX ст. 3. Навука. Беларусазнаўства. Этнаграфічныя даследванні.	2			2	Прэзент а-цыя		
1.2	Літаратура, друк, музеі, бібліятэкі 1. Фарміраванне новай беларускай літаратурнай мовы. П.Багрым, В.Дунін-Марцінкевіч, Ф.Багушэвіч. 2. Перыядычны друк, яго накіраванасць, мова. 3. Развіццё музейнай і бібліятэчнай справы ў Беларусі.			2 (с.)	2		[1] [2]	Праверка канспектаў
1.3	Выяўленчае мастацтва і архітэктур 1. Горадабудаўніцтва і архітэктур. 2. Жывапіс. Пашырэнне класіцызму і рамантызму.	2			2	Прэзент а-цыя	[1] [2]	

1.4	Музычнае і тэатральнае мастацтва 1. З’яўленне прафесійнай беларускай драматургіі. 2. Нараджэнне беларускай оперы. 3. Народная музыка. Яе кампазітарская апрацоўка.		2		2		[1] [2]	Вуснае апытанне
2	Культура Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	4	4		10			
2.1	Грамадска-палітычная думка і літаратура ў другой палове XIX – пачатку XX ст. 1. Ідэйныя плыні. “Заходнерусізм”. 2. Беларускае нацыянальнае адраджэнне. 3. Газеты “Наша доля” і “Наша ніва” і іх роля ў развіцці беларускай культуры ў пачатку XX ст.	2			2	Прэзент а- цыя	[1] [2]	
2.2	Адукацыя і навука 1. Развіццё адукацыі. Рэформы ў сферы адукацыі. 2. Навука. Навуковыя даследванні.		2		2		[1] [2]	Вуснае апытанне
2.3	Тэатральнае і музычнае мастацтва 1. Станаўленне прафесійнага тэатра. 2. Гастролі рускіх, украінскіх і польскіх тэатраў у Беларусі. 3. Беларуская музычная камедыя.		2		2		[1] [2]	Праверка творчых заданняў
2.4	Архітэктура і выяўленчае мастацтва 1. Горадабудаўніцтва. Гістарызм і эклектыка ў архітэктуре. 2. Віленская малявальная школа. Гістарычны жанр. (І. Трутнеў, К. Альхімовіч). 3. Віцебская мастацкая школа. Бытавы жанр.	2			4	Прэзен- тацыя	[1] [2]	Рэйтын- гавая кантрольн ая работа № 1
3	Культурнае жыццё ў БССР ў 20-30-я гг. XX ст.		6	2 (л)	8			

3.1	Асвета і навука. Палітыка беларусізацыі 1. Беларусізацыя: яе сутнасць і змест. 2. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы. 3. Развіццё навукі. Дзейнасць Інбелкульту. 4. Згортванне палітыкі беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.			2(л)	2	Прэзентацыя	[1] [2]	
3.2	Літаратура, тэатр, драматургія 1. Літаратурныя аб'яднанні. 2. Плюралістычны характар літаратурнага жыцця. Літаратурныя аб'яднанні. 3. Пошукі нацыянальнага зместу работы тэатра.		2		2		[1] [2]	
3.3	Музыка, кіно 1. Музыка. Стварэнне новых музычных калектываў і ўстаноў. 2. Зараджэнне беларускага кіно.		2		2			Напісанне эсэ
3.4	Архітэктара. Выяўленчае мастацтва: традыцыі і навацыі 1. Горадабудаўніцтва. Усталяванне прынцыпаў канструктывізму. 2. Жывапіс. Разнастайнасць і супярэчлівасць творчых пошукаў мастакоў. Супрэматызм. 3. Скульптура.		2		2		[1] [2]	Абарона прэзентацый
4	Культура Заходняй Беларусі ў 1920 – 1930-я гг.	2	2		6			
4.1	Навуковая і культурна-асветніцкая дзейнасць у Заходняй Беларусі 1. Палітыка польскіх улад у адносінах да беларускай культуры. Стан беларускай адукацыі. 2. Дзейнасць Таварыства беларускай школы. 3. Краязнаўчы рух і ахова гісторыка-культурнай спадчыны.	2			4	Прэзентацыя	[1] [2]	

4.2	Мастацкая культура ў Заходняй Беларусі 1. Беларуская літаратура. 2. Перыядычны друк. Беларускія выдавецтвы. 3. Выяўленчае і музычнае мастацтва.		2		2		[1] [2]	Абарона прэзентац ый
5	Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе	4		2(с.)	6			
5.1	Літаратура, драматургія, тэатр ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе 1. Літаратура. Ваенная тэматыка. 2. Ваенная тэматыка ў мастацтве 3. Ідэалагічны фактар у развіцці драматургіі і тэатральнага мастацтва.	2			2	Прэзент а- цыя		
5.2	Архітэктур, выяўленчае мастацтва, музыка ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе 1. Горадабудаўніцтва. Уплыў нэакласіцызму і эклектыкі ў архітэктуре. 2. Жывапіс. 3. Скульптура. 4. Музыкальнае мастацтва.			2 (с.)	2		[1] [2]	Праверка індывідуал ьных творчых заданняў
5.3	Адукацыя і навука ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе 1. Адукацыя. Аднаўленне і развіццё агульнаадукацыйнай школы. 2. Навука. 3. Уклад акадэміка В.Ф. Купрэвіча ў развіццё Акадэміі навук БССР.	2			2	Прэзент ацыя	[1] [2]	
6	Айчынная культура ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.	2	6		10			

6.1	Архітэктурна і выяўленчае мастацтва ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст. 1. Умовы развіцця беларускай культуры ў час хрушчоўскай “адлігі”. 2. Узмацненне русіфікатарскіх тэндэнцый у культурным жыцці. 3. Жывапіс. Асноўныя праблемы і накірункі развіцця. 4. Скульптура.	2			4		[1] [2]	Рэйтынгавая кантрольная работа № 2
6.2	Літаратура, драматургія і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст. 1. Літаратура. 2. Драматургія і тэатр 3. Тэатральнае мастацтва. Рэпертуар.		2		2	Прэзентацыя		Праверка творчых індывідуальных заданняў
6.3	Музыка, кіно і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст. 1. Музыка. Рэпертуар. 2. Новыя іменны ў кінамастацтве. 3. Тэатр.		2		2			Напісанне эсэ
6.4	Адукацыя і навука ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст. 1. Адукацыя. Пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі. 2. Навука. 3. Паскоранае развіццё фундаментальнай навукі.		2		2		[1] [2]	Праверка канспектаў
7	Развіццё беларускай культуры ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту	2	4		8			

7.1	Духоўнае і культурнае жыццё беларускага народа на мяжы XX–XXI стст. 1. Нацыянальна-культурнае адраджэнне. 2. Дзяржаўная палітыка ў сферы культуры. 3. Месца рэлігіі ў духоўным адраджэнні.	2			4	Прэзентацыя	[1] [2]	
7.2	Адукацыя і навука ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту 1. Мадэрнізацыя нацыянальнай сістэмы адукацыі. 2. Роля навукі ў інфармацыйным грамадстве. 3. Міжнародныя сувязі ВНУ.		2		2		[1] [2]	Праверка творчых заданняў
7.3	Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура, выяўленчае мастацтва, тэатр, музыка, кіно 1. Новыя рысы ў горадабудаўніцтве і архітэктуры. 2. Эстэтычнае асваенне новых тэм літаратурай. 3. Тэатральнае жыццё: сцвярджэнне нацыянальнай ідэі. 4. Стан музычнага мастацтва. 5. Сучаснае кіно.		2		2		[1] [2]	
	Усяго:	18	24	6 (2л,4с.)	56			экзамен

**Вучэбна-метадычная карта вучэбнай дысцыпліны “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)”
па спецыяльнасці 1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны
(завочная форма атрымання адукацыі)**

№ тэмы	Назва тэмы	Колькасць адыторных гадзін		Метадычныя сродкі забяспячэння, дапаможнікі	Літаратура	Форма кантроля ведаў
		Лекцыі	Семінарскія заняткі			
1	Культура Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2				
1.1	Грамадска-палітычная думка і літаратура ў другой палове XIX – пачатку XX ст. 1. Ідэйныя плыні. “Заходнерусізм”. 2. Беларускае нацыянальнае адраджэнне. 3.Газеты “Наша доля” і “Наша Ніва” і іх роля ў развіцці беларускай культуры ў пачатку XX ст.	2		Прэзентацыя		
2	Культурнае жыццё ў БССР ў 20-30-я гг. XX ст.	2	2			

2.1	Асвета і навука. Палітыка беларусізацыі 1. Беларусізацыя: яе сутнасць і змест. 2. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы. 3. Развіццё навукі. Дзейнасць Інбелкульта. 4. Згортванне палітыкі беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.	2	2			
2.2	Архітэктурнае мастацтва: традыцыі і навацыі 1. Горадабудаўніцтва. Усталяванне прынцыпаў канструктывізму. 2. Жывапіс. Разнастайнасць і супярэчлівасць творчых пошукаў мастакоў. Супрэматызм. 3. Скульптура.		2			Праверка творчых заданняў
3	Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе		2			
3.1	Архітэктурнае мастацтва, музыка ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе 1. Горадабудаўніцтва. Уплыў нэакласіцызму і эклектыкі ў архітэктуры. 2. Жывапіс. 3. Скульптура. 4. Музыкальнае мастацтва.		2	Прэзентацыя		
4	Айчынная культура ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.		2			
4.1	Літаратура, музыка, тэатр і кіно ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст. 1. Партыйная апека над літаратурай. 2. Тэатральнае і музычнае мастацтва. Рэпертуар. 3. Новыя імёны ў кінамастацтве.		2			Падрыхтоўка і абарона прэзентацый

5	Развіццё беларускай культуры ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту		2			
5.1	Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура, выяўленчае мастацтва, тэатр, музыка, кіно 1. Новыя рысы ў горадабудаўніцтве і архітэктуры. 2. Эстэтычнае асваенне новых тэм літаратурай. 3. Тэатральнае жыццё: сцвярджэнне нацыянальнай ідэі. 4. Стан музычнага мастацтва. 5. Сучаснае кіно.		2			Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
	Усяго:	4	8			Экзамен

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

Асноўная літаратура

1. Захарина, Ю. Ю. Материальная культура Беларуси [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Ю. Ю. Захарина, М. А. Шатарова // Репозиторий БГПУ. – Режим доступа: <http://elib.bspu.by/handle/doc/48938>. – Дата доступа: 09.04.2021.
2. Художественная культура Беларуси [Электронный ресурс] : учеб.-метод. комплекс для специальности 1-02 01 02 «История и мировая художественная культура» / сост. Н. В. Барабаш // Репозиторий БГПУ. – Режим доступа: <http://elib.bspu.by/handle/doc/42221>. – Дата доступа: 07.04.2021.

Дадатковая літаратура

5. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : Беларус. нац. тэхн. ун-т, 2014. – 239 с.
6. Вабішчэвіч, А. М. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб.-метады. комплекс / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. ун-т, 2016. – 194 с.
7. Вачыянц, А. М. Введение в мировую художественную культуру / А. М. Вачыянц. – М. : Айрис-Пресс, 2015. – 224 с.
8. Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар / Г. Я. Галенчанка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 280 с.
9. Гарэцкі, М. Гісторыя беларускай літаратуры / М. Гарэцкі. – Мінск : Мастац. літ., 1992. – 230 с.
10. Габрусевіч, С. А. Гісторыя беларускай культуры : вучэб. дапам. / С. А. Габрусевіч. – Гродна : Гродзен. гос. ун-т, 2004. – 59 с.
11. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1994. – 6 т.
12. Гурко, А. В. Новые религии в Республике Беларусь: генезис, эволюция, последователи / А. В. Гурко. – Минск : Мин. инновац. ун-т, 2006. – 276 с.
13. Захарына, Ю. Ю. Сусветная мастацкая культура : вучэб.-метады. дапам. : у 2 ч. / Ю. Ю. Захарына, С. М. Зелянеўская. – Мінск : Беларус. дзярж. пед. ун-т, 2011. – Ч. 1 : Ад вытокаў да сярэднявечча. – 228 с.
14. Ивановская, Д. А. Монументальная живопись белорусских художников второй половины XX – начала XXI века = Monumental Painting of Belarusian Artists in the 2 nd half of the 20 th century – the early 21 st century / Д. А. Ивановская. – Минск : Беларусь, 2014. – 327 с.
15. Кацер, М. С. Беларускі арнамент. Ткацтва. Вышыўка / М. С. Кацер. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2013. – 223 с.
16. Качаноўскі, У. У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВНУ / У. У. Качаноўскі. – Мінск : Экаперспектыва, 1994. – 162 с.

17. Кіпель, В. Беларусы ў ЗША / В. Кіпель. – Мінск : Беларусь, 1993. – 350 с.
18. Красинский, А. В. Современное белорусское кино / А. В. Красинский, Е. Л. Бондарева. – Минск : Наука и техника, 1985. – 310 с.
19. Лазука, Б. А. Гісторыя мастацтваў : вучэб. дапам. : у 2 т. / Б. А. Лазука. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2007. – Т. 1. – 254 с.
20. Лакотка, А. І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры / А. І. Лакотка. – Мінск : Ураджай, 1999. – 364 с.
21. Лыч, Л. М. Гісторыя культуры Беларусі / Л. М. Лыч, У. І. Навіцкі. – 3-е выд. – Мінск : Саврем. шк., 2008. – 510 с.
22. Мдивани, Т.Г. Художественная культура Радзивиловского Несвижа: XVIII – XXI вв. / Т.Г. Мдивани [и др.] ; Нац. акад. наук Беларусі; Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы. – Минск : Беларуская навука, 2021. – 301 с.
23. Миронова, Л. Н. Краткая история живописи Беларуси. XVI век – начало XX века / Л. Н. Миронова. – Минск : Харвест, 2016. – 288 с.
24. Парашкоў, С. А. Гісторыя культуры Беларусі / С. А. Парашкоў. – Мінск : Беларус. навука, 2003. – 442 с.
25. Патапенка, Н. Я. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / Н. Я. Патапенка, А. В. Перапелкіна. – Мінск : Выд-ва Граўцова, 2009. – 208 с.
26. Потаев, Г.А. Садово-парковое іскусство Беларусі, стран Востокa и Запада / Г.А. Потаев, Г.Р. Потаева. - Минск : Беларусь, 2020. – 199 с.
27. Ремишевский, К. И. История, ожившая в кадре. Белорусская кинолетопись: испытание временем : в 3 кн. / К. И. Ремишевский, В. В. Гнимедов (науч. ред.). – Минск : Выш. шк., 2014. – Кн. 1 : 1927–1953. – 223 с.
28. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі : вучэб. дапам. / А. Ф. Самусік. – Мінск : Экоперспектива, 2013. – 366 с.
29. Трусаў, А. Кароткая гісторыя архітэктуры Беларусі / А. Трусаў. – Мінск : Харвест, 2015. – 464 с.
30. Ходзін, С. М. Гісторыя культуры Беларусі ў 1920–1930 гады : дапам. для студэнтаў / С. М. Ходзін. – Мінск : Беларус. дзярж. ун-т, 2001. – 70 с.
31. Цітоў, В. С. Гісторыя айчынай культуры : дапаможнік : у 2 ч. / В. С. Цітоў. – Мінск : Беларус. дзярж. пед. ун-т, 2009. – Ч. 1. – 132 с.
32. Цітоў, А.К. Злотніцтва Беларусі. XII – пачатак XX ст. / А. Цітоў. – Мінск: Беларусь, 2020. – 271 с.
33. Ярошевич, А.А. От ренессанса к барокко: мемориальная и алтарная пластика Беларуси XVII - XVIII вв. – Минск : Беларусь, 2019. – 191 с.

**Пытанні да экзамену па вучэбнай дысцыпліне
“Культура Беларусі XIX – XXI ст”.**

1. Умовы, асноўныя накірункі развіцця культуры Беларусі ў канцы XVIII – XIX ст.
2. Асвета і навука (першая палова XIX ст.).
3. Тэатральнае і музычнае мастацтва Беларусі (першая палова XIX ст.).
4. Архітэктура Беларусі першай паловы XIX ст.
5. Выяўленчае мастацтва Беларусі (першая палова XIX ст.).
6. Асвета і навука (другая палова XIX ст.).
7. Беларусазнаўства ў XIX ст. Культура беларускага нацыянальнага адраджэння пачатку XX ст.
8. Стылёвыя напрамкі ў мастацкай культуры Беларусі XIX – пач. XX ст. (класіцызм, рамантызм, мадэрн).
9. Выяўленчае мастацтва Беларусі другой паловы XIX ст.
10. Дойлідства Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст.
11. Тэатр і музыка (другая палова XIX ст.).
12. Бібліятэкі, музеі на Беларусі ў XIX ст., іх лёс.
13. Традыцыйная культура беларусаў, іх побыт (XIX ст.).
14. Фарміраванне беларускай літаратурнай мовы. П. Багрым, В. Дунін-Марцінкевіч і інш.
15. Узмацненне шавінізму ў палітыцы царызму ў пачатку XX ст.
16. Друк Беларусі ў пачатку XX ст. Газета “Наша ніва”.
17. Музычнае, тэатральнае мастацтва Беларусі пачатку XX ст.
18. Выяўленчае мастацтва Беларусі пачатку XX ст.
19. Асвета і навука (пачатак XX ст.).
20. Палітыка беларусізацыі (1920-я гг.).
21. Інстытут беларускай культуры. Развіццё навукі (1920-я гг.).
22. Выяўленчае мастацтва БССР (1920-я гг.).
23. Музычнае і тэатральнае мастацтва БССР у 1920-я гг. Нараджэнне беларускага кіно.
24. Архітэктура Беларусі. Канструктывізм (канец 1920-х – пачатак 1940-х гг.).
25. Выяўленчае мастацтва БССР (канец 1920-х – пачатак 1940-х гг.).
26. Тэатр, музыка і кіно БССР (канец 1920-х – пачатак 1940-х гг.).
27. Асвета. Гісторыка-этнаграфічныя даследаванні ў Заходняй Беларусі (1920–1930-я гг.).
28. Мастацкая культура Заходняй Беларусі (1920–1930-я гг.).
29. Краязнаўчы рух і ахова гісторыка-культурнай спадчыны ў Заходняй Беларусі.

30. Плюралістычны характар літаратурнага жыцця ў 1920-я гг. Літаратурныя аб'днанні “Узвышша”, “Маладняк” і інш.
31. Асаблівасці развіцця беларускай культуры ў час хрушчоўскай “адлігі”
32. Узмацненне русіфікатарскіх тэндэнцый у культурным жыцці ў 1960-я – 1980-я гг.
33. Горадабудаўніцтва і архітэктура ў Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
34. Выяўленчае мастацтва Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
35. Стан асветы, навукі Беларусі (другая палова 1950-х – сярэдзіна 1980-х гг.).
36. Развіццё беларускай літаратуры ў другой палове 1950- х – сярэдзіны 1980-х гг. ў другой палове 1950- х – сярэдзіны 1980-х гг.
37. Адукацыя і навука ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту.
38. Тэатр, музыка, кіно ў другой палове XX – пачатку XXI стст.
39. Горадабудаўніцтва. Архітэктура ў другой палове XX – пачатку XXI стст.
40. духоўнае Адраджэнне. Аднаўленне храмаў і вяртанне іх вернікам.

Пералік заданняў і кантрольных мерапрыемстваў кіруемай самастойнай работы студэнта

№ п/п	Назва тэмы	Колькасць гадзін на КСРС		Заданне	Форма выканання
		лек.	сем.		
1.2	Літаратура, друк, музеі, бібліятэкі		2	Першы модуль 1. Фарміраванне новай беларускай літаратурнай мовы. П. Баграм, В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч Другі модуль 2. Перыядычны друк, яго накіраванасць, мова Трэці модуль 3. Развіццё музейнай і бібліятэчнай справы.	На падставе інтэрнет-крыніц і дапаможнай літаратуры скласці гістарычны партрэт П. Баграм, В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч (па выбару) Падрыхтаваць даклад па адзначаннаму пытанню Напісаць эсэ “Мецэнацтва на беларускіх землях”
3.1	Асвета і навука. Палітыка беларусізацыі	2		Першы модуль 1. Беларусізацыя: яе сутнасць і змест Другі модуль 2. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы. 3. Развіццё навукі. Дзейнасць Інбелкульта. Трэці модуль	Падрыхтаваць канспект па тэме на падставе вучэбнай літаратуры і інтэрнет-рэсурсаў Падрыхтаваць даклад па адзначаным пытаннем Напісаць эсэ “Нацыянальна-

				4. Згортванне палітыкі беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.	культурнае адраджэнне. Вынікі”
5.2	Архітэктура, выяўленчае мастацтва, музыка ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе		2	Першы модуль 1. Горадабудаўніцтва. Уплыў нэакласіцызму і эклектыкі ў архітэктуры. Другі модуль 2. Жывапіс. 3. Скульптура. Трэці модуль 4. Музыкальнае мастацтва.	Падрыхтаваць канспект па тэме на падставе зместу вучэбнай літаратуры і інтэрнет-рэсурсаў Падрыхтоўка і абарона прэзентацыі Напісаць эсэ аб вядомым дзячы беларускай музыкальнай культуры і яго ўкладзе ў яе развіццё музыкі (па выбару студэнта)

Метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананні самастойнай работы студэнтаў па вучэбнай дысцыпліне “Культура Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.)”

Мэтай метадычных рэкамендацый з’яўляецца павышэнне эфектыўнасці вучэбнага працэсу, у тым ліку за кошт самастойнай работы, падчас якой студэнт становіцца актыўным суб’ектам навучання, што азначае:

- здольнасць займаць у навучанні актыўную пазіцыю;
- падрыхтаванасць мабілізаваць інтэлектуальныя і валявыя намаганні для дасягнення вучэбных мэт;
- уменні праектаваць, планаваць і прагназаваць вучэбную дзейнасць, а таксама ініцыяваць сваю пазнавальную дзейнасць на падставе ўнутранай станоўчай матывацыі;
- усведамленне сваіх патэнцыяльных вучэбных магчымасцей і псіхалагічную падрыхтаванасць да складання праграмы дзейнасці па самаразвіцці.

Віды самастойнай работы студэнтаў

<i>Рэпрадуктыўная работа</i>	<i>самастойная</i>	Самастойнае чытанне, прагляд, канспектаванне вучэбнай літаратуры, запамінанне, пераказ, паўтарэнне вучэбнага матэрыялу і г. д.
<i>Пазнавальна-пошукавая работа</i>	<i>самастойная</i>	Падрыхтоўка паведамленняў, дакладаў, выступленняў на семінарскіх і практычных занятках, падбор адпаведнай літаратуры, напісанне рэфератаў, курсавых, дыпломных работ і г. д.
<i>Творчая работа</i>	<i>самастойная</i>	Удзел у навукова-даследчай рабоце, навуковых мерапрыемствах, выкананне творчых праектаў па індывідуальных і групавых заданнях і г. д.

Арганізацыя і кантроль самастойнай работы

Для паспяховага выканання самастойнай работы студэнтаў неабходна планаванне і кантроль з боку выкладчыкаў. Аўдыторная самастойная работа выконваецца студэнтамі на лекцыях і семінарскіх занятках. Для гэтага выкладчык загадзя распрацоўвае і выбудоўвае сістэму самастойнай работы, улічваючы ўсе яе формы, мэты, ажыццяўляе адбор неабходнай інфармацыі і сродкі (метадычных) камунікацый, вызначае ролю студэнта ў гэтым працэсе і свой удзел у ім. Пытанні для самастойнай работы студэнтаў, якія прыведзены ў

рабочай праграме дысцыпліны, прапаноўваюцца выкладчыкамі напачатку вывучэння дысцыпліны. Студэнты маюць права дадаткова выбіраць тэмы, якія іх цікавяць, для самастойнай работы.

Змест дзейнасці выкладчыка і студэнта пры выкананні самастойнай работы

Асноўныя характарыстыкі	Дзейнасць выкладчыка	Дзейнасць студэнтаў
Мэта выканання СР	- тлумачыць мэту і сэнс выканання СР; - дае разгорнуты ці кароткі інструктаж пра патрабаванні, якія прад'яўляюцца да СР і спосабах яе выканання; - дэманструе ўзор СР	- асэнсоўвае і прымае мэту СР як асабіста значную; - знаёміцца з патрабаваннямі да СР
Матывацыя	- раскрывае тэарэтычную і практычную значнасць выканання СР, фарміруе ў студэнта пазнавальную патрэбнасць і падрыхтаванасць да выканання СР; - надае студэнту матывацыю для дасягнення поспеху	- фарміруе ўласную пазнавальную патрэбнасць у выкананні СР; - фарміруе ўстаноўку і прымае рашэнне аб выкананні СР
Кіраванне	- ажыццяўляе кіраванне шляхам мэтанакіраванага ўздзеяння на працэс выканання СР; - дае агульныя арыенціры выканання СР	- ажыццяўляе планаванне і праектаванне СР, а таксама рацыянальнае размеркаванне часу, неабходнага для яе выканання
Кантроль і карэкцыя выканання СР	- ажыццяўляе папярэдні кантроль, які прадугледжвае выяўленне зыходнага ўзроўню падрыхтаванасці студэнта да выканання СР; - ажыццяўляе выніковы кантроль канчатковага вынікаў выканання СР	- ажыццяўляе бягучы самакантроль за ходам выканання СР; - выяўляе, аналізуе і выпраўляе дапушчаныя памылкі і ўносіць карэктывы ў работу; - праводзіць пошук аптымальных спосабаў выканання СР;

		- ажыццяўляе рэфлексію ўласнай дзейнасці; - ажыццяўляе выніковы самакантроль вынікаў СР
Ацэнка	- на падставе параўнання вынікаў з эталонам, загадзя зададзенымі крытэрыямі дае ацэнку СР; - выяўляе тыповыя памылкі, акцэнтуючы ўвагу на станоўчых і адмоўных баках, дае метадычныя парады па выкананні СР, вызначае далейшыя кірункі выканання СР; - устанаўлівае ўзровень і вызначае якасць самастойнай дзейнасці студэнта, на падставе чаго фарміруе ў апошняга матывацыю дасягнення поспеху ў вучэбнай дзейнасці	- на падставе параўнання вынікаў з мэтай дае самаацэнку сваім пазнавальным магчымасцям, здольнасцям і якасцям

Пазааўдыторная самастойная работа студэнтаў (далей – самастойная работа) – вучэбная, вучэбна-даследчая, навукова-даследчая дзейнасць студэнтаў, якая ажыццяўляецца ў пазааўдыторны час па заданні і пры метадычным кіраўніцтве выкладчыка, але без яго непасрэднага ўдзелу. Яна прадугледжвае:

- падрыхтоўку да аўдыторных заняткаў і выкананне адпаведных заданняў;
- самастойную работу па вывучэнні тэм вучэбных дысцыплін у адпаведнасці з вучэбнымі праграмамі;
- напісанне эсэ;
- выкананне рэйтынговых кантрольных і курсавых работ;
- падрыхтоўку да кантрольных выпрабаванняў, у тым ліку да комплексных экзаменаў і залікаў;
- удзел у навуковых мерапрыемствах (выставы, канферэнцыі, сімпозіумы, семінары і г. д.).

Выкананне студэнтамі любога віда самастойнай работы прадугледжвае наступныя этапы:

- пастаноўка мэты самастойнай работы;
- канкрэтызацыя пазнавальнай задачы;

- самаацэнка падрыхтаванасці да самастойнай работы па вырашэнні пастаўленай задачы;
- выбар адпаведных сродкаў вырашэння пастаўленай задачы;
- планаванне самастойнай работы па вырашэнні задач самастойна альбо пры дапамозе выкладчыка;
- рэалізацыя праграмы выканання самастойнай работы.

Патрабаванні да выканання самастойнай работы студэнтаў

№ п/п	Назва тэмы, раздзела	Колькасць гадзін на СРС	Заданне	Форма выканання
1	Асвета і навука	2	Палітыка царскага самадзяржаў'я ў адносінах да беларускай культуры. Супрацьборства рускай і польскай культур у Беларусі. Стан адукацыі ў Беларусі ў першай палове XIX ст. Навука. Беларусазнаўства. Этнаграфічныя даследаванні.	Падрыхтоўка дакладаў
2	Літаратура, друк, музеі, бібліятэкі	2	Фарміраванне новай беларускай літаратурнай мовы. П.Багрым, В.Дунін-Марцінкевіч, Ф.Багушэвіч. Перыядычны друк, яго накіраванасць, мова. Развіццё музейнай і бібліятэчнай справы ў Беларусі.	Справаздача па індывідуальных заданнях
3	Выяўленчае мастацтва і архітэктура	2	Горадабудаўніцтва і архітэктура. Жывапіс. Пашырэнне класіцызму і рамантызму.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
4	Музычнае і тэатральнае мастацтва	2	З'яўленне прафесійнай беларускай драматургіі. Нараджэнне беларускай оперы. Народная музыка. Яе кампазітарская апрацоўка.	Падрыхтоўка дакладаў
5	Грамадска-палітычная думка і літаратура ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2	Ідэйныя плыні. “Заходнерусізм”. Беларускае нацыянальнае адраджэнне. Газеты “Наша доля” і “Наша Ніва” і іх роля ў развіцці беларускай культуры ў пачатку XX ст.	Напісанне эссе

6	Адукацыя і навука	2	Развіццё адукацыі. Рэформы ў сферы адукацыі. Навука. Навуковыя даследванні.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
7	Тэатральнае і музычнае мастацтва	2	Станаўленне прафесійнага тэатра. Гастролі рускіх, украінскіх і польскіх тэатраў у Беларусі. Беларуская музычная камедыя.	Справаздача па індывідуальных заданнях
8	Архітэктурнае і выяўленчае мастацтва: традыцыі і навацыі	4	Горадабудаўніцтва. Гістарызм і эклектыка ў архітэктуре. Віленская малявальная школа. Гістарычны жанр. (І. Трутнеў, К. Альхімовіч). Віцебская мастацкая школа. Бытавы жанр.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
9	Асвета і навука. Палітыка беларусізацыі	2	Беларусізацыя: яе сутнасць і змест. Станаўленне і развіццё сістэмы народнай асветы. Развіццё навукі. Дзейнасць Інбелкульта. Згортванне палітыкі беларусізацыі. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
10	Літаратура, тэатр, драматургія	2	Літаратурныя аб'яднанні. Плюралістычны характар літаратурнага жыцця. Пошукі нацыянальнага зместу работы тэатра.	Справаздача па індывідуальных заданнях
11	Музыка, кіно	2	Музыка. Стварэнне новых музычных калектываў і ўстаноў. Зараджэнне беларускага кіно.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
12	Архітэктурнае. Выяўленчае мастацтва: традыцыі і навацыі.	2	Горадабудаўніцтва. Усталяванне прынцыпаў канструктывізму. Жывапіс. Разнастайнасць і супярэчлівасць творчых пошукаў мастакоў. Супрэматызм. Скульптура.	Справаздача па індывідуальных заданнях

13	Навуковая і культурна-асветніцкая дзейнасць у Заходняй Беларусі	4	Палітыка польскіх улад у адносінах да беларускай культуры. Стан беларускай адукацыі. Дзейнасць Таварыства беларускай школы. Краязнаўчы рух і ахова гісторыка-культурнай спадчыны.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
14	Мастацкая культура Заходняй Беларусі	2	Беларуская літаратура. Выяўленчае і музычнае мастацтва.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
15	Літаратура, драматургія, тэатр ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе	2	Літаратура. Ваенная тэматыка. Ідэалагічны фактар у развіцці драматургіі і тэатральнага мастацтва.	Падрыхтоўка дакладаў
16	Архітэктурнае, выяўленчае мастацтва, музыка ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе	2	Горадабудаўніцтва. Уплыў нэакласіцызму і эклектыкі ў архітэктуры. Жывапіс. Скульптура. Музыкальнае мастацтва.	Напісанне эсэ
17	Адукацыя і навука ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе	2	Адукацыя. Аднаўленне і развіццё агульнаадукацыйнай школы. Навука. Уклад акадэміка В.Ф. Купрэвіча ў развіццё Акадэміі навук БССР.	Справаздача па індывідуальных заданнях
18	Архітэктурнае і выяўленчае мастацтва ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.	2	Умовы развіцця беларускай культуры ў час хрушчоўскай “адлігі”. Узмацненне русіфікатарскіх тэндэнцый у культурным жыцці. Жывапіс. Асноўныя праблемы і накірункі развіцця. Скульптура.	Напісанне дакладаў
19	Літаратура, драматургія і тэатр ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.	4	Літаратура. Драматургія і тэатр. Тэатральнае мастацтва. Рэпертуар.	Напісанне дакладаў
20	Музыка і кіно ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.	2	Музыка. Рэпертуар. Новыя імёны ў кінамастацтве.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый

21	Адукацыя і навука ў другой палове 50-х – першай палове 80-х гг. XX ст.	2	Адукацыя. Пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі. Узрастанне ролі навукі.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
22	Духоўнае і культурнае жыццё беларускага народа на мяжы XX–XXI стст.	4	Нацыянальна-культурнае адраджэнне. Дзяржаўная палітыка ў сферы культуры. Месца рэлігіі ў духоўным адраджэнні.	Напісанне эсэ
23	Адукацыя і навука ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту	2	Мадэрнізацыя нацыянальнай сістэмы адукацыі. Роля навукі ў інфармацыйным грамадстве.	Справаздача па індывідуальных заданнях
24	Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура, выяўленчае мастацтва, тэатр, музыка, кіно	2	Новыя рысы ў горадабудаўніцтве і архітэктуры. Эстэтычнае асваенне новых тэм літаратурай. Тэатральнае жыццё: сцвярджэнне нацыянальнай ідэі. Стан музычнага мастацтва. Сучаснае кіно.	Падрыхтоўка і абарона прэзентацый
	Усяго	56		

ПЕРАЛІК СРОДКАЎ ДЫЯГНОСТЫКІ ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ СТУДЭНТАЎ

Для кантролю кампетэнцый выкарыстоўваюцца наступныя формы

1. Вусная форма:

- паведамленні
- вуснае апытанне
- экзамен
- абарона прэзентацый

2. Пісьмовая форма:

- тэсты
- тэрміналагічны дыктант
- эссе
- рэйтынгавыя работы

3. Вусна-пісьмовая форма:

- справаздачы па аўдыторных семінарскіх заняткаў з наступнай вуснай абаронай
- справаздачы па самастойнай працы студэнтаў з наступнай вуснай абаронай

Крытэрыі ацэнак вынікаў вучэбнай дзейнасці студэнта

Балы	Крытэрыі ацэнкі
1 (адзін)	Адмова ад адказу, поўная адсутнасць прафесійных кампетэнцый
2 (два)	Фрагментарныя веды ў межах адукацыйнага стандарту; веданне асобных фактаў з гістарычных крыніц, якія рэкамендаваныя праграмай дысцыпліны; няздольнасць выкарыстоўваць навуковую тэрміналогію; пасіўнасць на семінарскіх занятках
3 (тры)	Адсутнасць поўнага аб'ёму ведаў у межах адукацыйнага стандарту; веданне часткі асноўнай літаратуры, якая рэкамендавана вучэбнай праграмай; значныя лінгвістычныя і лагічныя памылкі ў выкарыстанні навуковай тэрміналогіі; няздольнасць арыентавацца ў асноўных тэорыях і канцэпцыях дысцыпліны; пасіўнасць на семінарскіх занятках.
4 (чатыры)	Дастатковы аб'ём ведаў у межах адукацыйнага стандарту; засваенне асноўнай літаратуры, якая рэкамендавана вучэбнай праграмай; уменне выкарыстоўваць навуковую тэрміналогію і рабіць высновы без істотных памылак; здольнасць арыентавацца ў асноўных тэорыях і канцэпцыях прадмета і даваць ім ацэнку; праца на семінарскіх занятках пад кіраўніцтвам выкладчыка.
5 (пяць)	Дастатковы ўзровень ведаў у рамках вучэбнай праграмы; уменне карыстацца навуковай тэрміналогіяй, здольнасць рабіць высновы; валоданне асноўнымі тэорыямі дысцыпліны; засваенне асноўнай літаратуры, якая рэкамендавана вучэбнай праграмай, неістотныя памылкі пры выкананні вучэбных і прафесійных задач.
6 (шэсць)	Сістэматызаваныя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы; выкарыстанне неабходнай навуковай тэрміналогіі; лагічна вытрыманыя адказы; уменне арыентавацца ў базавых тэрмінах і канцэпцыях дысцыпліны, даваць іх параўнальную ацэнку; самастойная праца на семінарскіх занятках, удзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў.
7 (сем)	Сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі; лагічна вытрыманыя адказы, здольнасць рабіць абгрунтаваныя высновы; засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры праграмы дысцыпліны; здольнасць арыентавацца ў асноўных тэорыях і даваць іх крытычную ацэнку; самастойная і актыўная праца на семінарскіх занятках
8 (восем)	Сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх пытаннях у аб'ёме вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі;

	здольнасць рабіць абгрунтаваныя высновы; валоданне метадамі комплекснага аналізу і здольнасць самастойна вырашаць складаныя праблемы ў рамках вучэбнай праграмы; засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, якая рэкамендавана праграмай; здольнасць арыентавацца ў асноўных тэорыях і канцэпцыях і даваць ім крытычную ацэнку; актыўная самастойная праца на занятках, удзел у групавых абмеркаваннях
9 (дзевяць)	Выкананне патрабаванняў вучэбнай праграмы на высокім узроўні; поўнае і глыбокае засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры па прадмеце; бездакорнае валоданне тэарэтычнымі ведамі і практычнымі навыкамі; стылістычна пісьменнае, лагічна правільнае прадстаўленне матэрыялу; дакладнае выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, уменне арыентавацца ў тэорыях, канцэпцыях і накірунках вывучаемай дысцыпліны, даваць ім крытычную ацэнку, выкарыстоўваць змест іншых дысцыплін; уменне самастойна творча вырашаць складаныя праблемы ў нестандартнай сітуацыі; веданне і умелае выкарыстанне сучасных інфармацыйных і адукацыйных тэхналогій
10 (дзесяць)	Безумоўнае выкананне патрабаванняў вучэбнай праграмы на высокім узроўні; уменне самастойна выяўляць і выкарыстоўваць унутрыпрадметныя і міжпрадметныя сувязі вучэбнай дысцыпліны; свабоднае валоданне інфармацыяй з асноўных і дадатковых крыніц у вырашэнні прафесійных задач; пошукавая творчая дзейнасць па вырашэнні актуальных праблем вывучаемай дысцыпліны

ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ

Назва вучэбнай дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, якая распрацавала вучэбную праграму (з указаннем даты і нумару пратакола)
Гісторыя Беларусі (канец XVIII ст. - сярэдзіна XIX ст.)	Гісторыі Беларусі і славянскіх народаў	Змен няма	Рэкамендавана да зацвярджэння вучэбная праграма ў прадстаўленым варыянце (пратакол № 9 ад 30.03.2022.)
Гісторыя канфесій у Беларусі	Гісторыі Беларусі і славянскіх народаў	Змен няма	Рэкамендавана да зацвярджэння вучэбная праграма ў прадстаўленым варыянце (пратакол № 13 от 30.04.2021.)